

Jozef Bobalik

Sedem rokov na Severe

EDÍCIA MEMOÁRE

Jozef
Bobalik

Sedem
rokov
na Severe

Ústav pamäti národa
Bratislava 2009

Jozef Bobalik
Sedem rokov na Severe

Edícia
MEMOÁRE

Vydal
Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
www.upn.gov.sk

1. vydanie
Recenzent
Doc. PhDr. Michal Šmigel', PhD.

Editor Anna A. Hlaváčová
Zodpovedná redaktorka Katarína Szabová
Jazyková úprava Zora Vanovičová
Cover design a layout Erik Jakub Groch
a Martin Groch
Sadzba, tlač a knižárske spracovanie
Vydavateľstvo Michala Vaška

© Jozef Bobalik 2009
© Ústav pamäti národa 2009
Všetky práva vyhradené

ISBN 978-80-89335-16-9

Úvod

I

Jozef Bobalik sa narodil 4. augusta 1928 v obci Lukov pri Bardejove. Áno, to je to miesto s krásnym dreveným kostolíkom, Lukov-Venécia. Otec mu zahynul pri železničnom nešťastí v Amerike, kam sa pobral za prácou, a tak núdzne vojnové roky gazdoval s mamou a jej rodinou.

Po vojne začal talentovaný chlapec študovať. Na štúdiách v Prešove strávil najkrajšie mladé roky. Avšak v úsilí študovať ďalej na lepších sovietskych školách, o ktorých chýr šírila povojnová propaganda, ako aj pod vplyvom rozhodnutia rodiny – najmä matky, ku ktorej ho viazalo veľmi silné synovské puto – optoval sovietske občianstvo.

Opcia (súdobo oprátia) bola procesom spojeným s výmenou obyvateľstva medzi ČSR a ZSSR na základe československo-sovietskej dohody z 10. júla 1946. Išlo o presídlenie volyňských Čechov zo Sovietskeho zväzu do Československa a v opačnom smere Rusov, Ukrajincov a Bielorusov.

Po vojne sa sovietska vláda snažila o repatriáciu sovietskych emigrantov: tí sa jej však vyhýbali, tušili, že za rétorikou náhrady ľudských strát sa skrýva pomsta a často aj fyzická likvidácia. Preto sa agitovalo na východnom Slovensku, a to najmä medzi miestnymi Rusínmi, aby optovali sovietske občianstvo.

Roľnícke obyvateľstvo z hornatého a chudobného severovýchodného Slovenska k opcii a presídleniu do ZSSR (na západnú Ukrajinu) motivovali najmä ekonomické faktory – predstava práce na úrodnej ukrajinskej černoze (vtedy ešte nevedeli o blížiacей sa kolektivizácii), vidina získania rozsiahlych majetkov po reemigrujúcich volyňských Čechoch, ale aj celkové zabezpečenie budúcnosti detí mnohohodetných rusínskych rodín v „spravodlivej“ krajine So-

vietov. Chorľavých motivovala bezplatná lekárska starostlivosť, túžiacich po vzdelaní – bezplatné štúdium na sovietskych školách.¹

Tak to bolo aj v prípade študenta Jozefa Bobalika. Ako optant sa dostal na Ukrajinu, a odtiaľ – z dedinskej zábavy – až na Kolymu.

Sám opisuje túto situáciu takto:

„18. februára sa stala jedna pre mňa osudová, a celkove pre môj budúci život nečakaná udalosť. Jeden z kamarátov Juraj Doroš bol v ruskej armáde. Zanechal rodinu a sám prišiel na Ukrajinu. Veľa takých bolo, ale toho Juraja Doroša spomeniem. Lenže prežiť ten čas bez rodiny bolo veľmi trápne. Ten chlapec, kamarát, žil tak po dva týždne u toho, u toho. U našich ľudí, ktorí mu dávali živobytie, že mal kde spať a mal sa čo najesť. Rozhodol sa ten chlapec, že sa ožení. A išiel ako za zjaťa do jednej rodiny z našich Lukovjanok, do Semana Šoltýsa. Ale ako bolo zvykom na dedine, pred svadbou sa vždy robí takzvaný družbovský tanec. Takže v dome u jeho budúcej manželky sa urobila taká tancovačka.

V priebehu tej tancovačky otvorili sa dvere a do vnútra vošli traja uniformovaní ozbrojení chlapi. Všetko stíchlo – a ozval sa jedného z nich hlas: „Kto vie čítať po ukrajinsky?“

Ticho.

Dodnes neviem kto – ani mu nezazlievam, lebo hovoril pravdu – z mládeži, z našej – hovorí: „Ta Josip Bobalik, šak vin tu do školy chodil.“ Lebo som chodil do siedmej triedy a všetci vedeli, že len ja som chodil. Tu pristúpi ku mne jeden z tých pánov, podáva mi leták. Vyťahuje nahán, pištoľ a hovorí: „Čítaj!“ Čítať viem, popozeral som – po ukrajinsky – ten leták som prečítal. Obsah jeho – no nakoniec už vysvitlo, že to boli banderovci – ten leták som prečítal, záver bol, to nezabudnem: „Smert' Stalinu!“

No a to bol koniec. Ja som skončil, on si listovku zobral. Lenže už tá naša večierka – pokračovala ešte, ale to už nebolo to. Bolo to 18. februára. A tým

1 Pozri Šmigel', M.— Kruško, Š. : OPCIA. Koordinačný výbor reoptantov Slovenskej republiky. Prešov, 2005.

sa to skončilo. Nikto si z toho nič nerobil. Prečítalo sa. Nebol tam nikto z dospelých, boli sme tam všetko mládež. Význam tomu nikto nepridával. Ani ja osobne som tomu nepridával význam, že som prečítal niečo zlé. No zastavili ma, tak som prečítal, spánombohom. Bol to 18. február.

Od 1. marca nastupujem predavačom do obchodu Jednota. Jedného rána nájdem na dvere obchodu vylepený leták banderovský. Prsto prilepený na dverách jak obyčajná reklama. Keď som ráno otváral obchod a uvidel to, tak som to hneď odlepil a odniesol na Miestny národný výbor s tým, že toto som mal nalepené na dverách ... „Dobre, Josif, na tom bol koniec.“

Lenže prichádza deň D, prichádza 20. máj roku 1948. Je to bežný deň, aspoň podľa mojich spomienok je to štvrtok, poobede zastavuje pred obchodom nákladné auto, a do obchodu vojdú traja – jeden kapitán a dvaja seržanti. Pozdravili sa pekne. Vypýtali sa mňa ako ide tržba, ako sa mi pracuje. Keď ale skončili o mojom obchodovaní, hovoria mi: „No Josif, ztvor obchod, a pôjdeme k tebe domov, dačo tam si pohovoríme.“ Toto mi zdvihlo vlasy, začali sa triasť kolená, ale, bobužial, automatu sa človek musí podčiniť. Čiže zatváram obchod, ideme domov. Dvaja vojaci seržanti robia v dome kiš-miš ... Ale nenašli nič. Skončila sa prehliadka a teraz pán kapitán predjavuje mi, už mne, príkaz na zatknutie. Hovorí, aby som sa obliekol – dobre – s tým, že v Dubne sa to všetko vyjasní a za pár dní prídeš domov. Lemže pravdou bol opak. Ja som sa šumne vyobliekal s tým, že naozaj asi už v nedeľu budem doma, o dva dni. Lemže, nestalo sa to.“²

Tento príbeh citujeme preto, že kniha Jozefa Bobalika sa začína v momente zatknutia, a až neskôr sa vracia k jeho príčinám. Príbeh s letákom bol len zámienkou – veď zatykač bol vydaný už pred uskutočnením domovej prehliadky. Rozruch, aký pri tom narobila uniformovaná trojka, mal zastrašiť okolie – presídencov (optantov) zo Slovenska, ktorí po presídlení na západnú Ukrajinu už od

2 Prepísané z obsahovo veľmi bohatej výpovede Jozefa Bobalika pre projekt Oral history Ústavu pamäti národa. Časť z tejto výpovede bola spracovaná vo filme „Prežili sme Gulag“ (2008) režiséra Ondreja Krajiňáka, ďalšia časť je podkladom rozpracovaného dokumentu o opcii. Prepis dôsledne zachováva prvky hovorovej reči a dialektu.

začiatku vyjadrovali svoju nespokojnosť s pomermi a usilovali sa o návrat do pôvodnej vlasti – na Slovensko.

Trvalo to roky a mnohým i desaťročia, kým sa im podarilo vrátiť. Jozef Bobalik reemigroval na Slovensko spolu s rodinou roku 1967. Ale aby sa mohol vrátiť do pôvodnej vlasti, musel sa najskôr dostať nazad z lágra na Kolyme, z pomerov každodenného zápasu o život – zápasu s ľudskou krutosťou a drsnou prírodou.

II

Tému stalinských lágrov spracúva celý prúd ruských autorov „gulagovej prózy“. Medzi vážnymi z radov inteligencie bolo aj množstvo spisovateľov a scenáristov. Z tých, ktorí sa vrátili, žiaria mená Alexandra Isajeviča Solženicyna a Varlama Tichonoviča Šalamova. Hraničná táborová skúsenosť prebudila potrebu zapísať svoju skúsenosť aj v mnohých, ktorí predtým neboli literárne činní.

U nás sa gulagová téma vyskytuje zriedkavejšie³, spravidla ju sprostredkúva umelecký preklad. Z literárneho prostredia treba na tomto mieste spomenúť Dušana Slobodníka, ktorý sa – istotne aj vďaka vlastnej skúsenosti – téme venoval nielen vo svojej autobiografii, ale aj cez prekladanie Solženicyna, aj Igora Očenáša, ktorý prekladal Šalamova istotne aj preto, že v ňom videl ozvenu gulagovej skúsenosti svojho otca. Kde v tomto kontexte stojí kniha Jozefa Bobalika?

3 Košút, J.: Cez červený očištec. Slovenská asociácia násilne odvlečených, Bratislava, 1995.

Danáš, K.: V pazúroch NKVD. Slovenská asociácia násilne odvlečených, Bratislava, 1995.

Juščák P.: Odvlečení. Osudy občanov Československa odvlečených do pracovných táborov GULAG v ZSSR. Kalligram, Bratislava, 2001.

Hovancová, A.: Spoveď odvlečeného. Krížová cesta gulagom. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov, 2002.

Slobodník, D.: Paragraf: Polárny kruh. Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1991., (2. vydanie Tatramedial, 2001).

ZSEITLIK, M.: Sibírske utrpenie. Sedem rokov a 40 dní v pekle stalinských lágrov – 6 000 km na úteku. Poprad, 2009.

Kniha bola pôvodne napísaná pre najbližších, no môže osloviť aj širšiu čitateľskú verejnosť plastickým priblížením dôsledkov niektorých novodobých udalostí pre každodenný život ľudí v pracovných táboroch, vydaných dejinám napospas.

Ako napovedá už jeho názov (*Sedem rokov na Severe*), dielo nepredstavuje úplné pamäti Jozefa Bobalika, je len výsekom obdobia stráveného v sovietskych táboroch. V úvode sme preto aspoň stručne doplnili obdobie, ktoré predchádzalo rokom zachyteným v knihe. Gulag a opcia sú dve rozličné témy a niet medzi nimi kauzálnej súvislosti. Skutočnosť je však taká, že veľa optantov sa dostalo do konfliktu so sovietskou mocou a v dôsledku toho i do pracovných táborov. Popri zavlečených do Sovietskeho zväzu z územia ČSR treba mať preto v úvahách o GULAG-u na pamäti aj perzekúcie medzi obyvateľmi odstúpeného územia Zakarpatskej Ukrajiny (Podkarpatskej Rusi) a optantmi, ktorí boli zvyknutí otvorenejšie prejavovať svoj názor a nárokovať si právo.

Z uvedeného je zrejmé, že ak sa v lágroch GULAG-u ocitlo 6 982 slovenských občanov⁴ (v tomto počte nie je zahrnutá tzv. biela emigrácia a Rusíni z Podkarpatskej Rusi, ktorým bola upieraná národnosť⁵), nebola to len sovietska záležitosť.

Čo sa týka opcie, táto stránka našich novodobých dejín nie je nejakou abstraktnou otázkou: veď uplynulo len pár rokov od poslednej reemigračnej vlny, v ktorej sa po černobyľskej tragédii na Slovensko vrátili rodiny bývalých optantov.⁶ Presuny obyvateľstva zmenili aj tvár krajiny: dôsledky opcie sovietskeho občianstva – organizované presídlenie takmer 12 500 československých občanov na Ukrajinu (popri prirodzenom odlive obyvateľstva z týchto oblastí za prácou

4 Zoznam osôb odvečených do gulagov je zverejnený na www.upn.gov.sk

5 Polišíenská, M.: *Čechoslováci v Gulagu a československá diplomacie 1945 – 1953. Ústav pamäti národa*, Bratislava – Nakladatelství Libri. Praha, 2006, s. 502.

6 Kruško, Š. – Šmigel, M.: *Naši „černobyľci“*. (Presídlenie osôb slovenského pôvodu z územia Ukrajiny postihnutého černobyľskou haváriou na Slovensko (1993 – 1998). Problémy adaptácie a integrácie do slovenskej spoločnosti). Prešov – Banská Bystrica, 2008.

a vzdelaním) – cítiť v horských dedinkách severovýchodného Slovenska dodnes.

III

Svedectvo „z prvej ruky“ je cenné osobitým spôsobom – autenticita spomienok dopĺňa prácu profesionálnych historikov. Jozef Bobalik je vynikajúci rozprávač, jeho rozprávanie sa opiera o priam fenomenálnu pamäť: knihu napísal celkom nedávno a – so všetkými dátumami(!) – iba z hlavy.

Začiatkom knihy presvitá zámer členiť svoje zápisky na kapitoly, neskôr však autor od neho upúšťa (vzhľadom na to sme pri editovaní textu upustili od členenia na kapitoly systematicky). Téma hladu a chladu sa jednoducho nedá „vybaviť“ v jednej kapitole – túžba po teplote, zohriatí sa a téma jedla, či presnejšie jeho nedostatku, sú zákonite motívy, ktoré sa vinú celou knihou. Návrat z Kolymy sa na prvý pohľad – v proporcií k siedmim rokom táborov – javí veľmi dlhý, ale aj to odráža skutočnosť, aké ťažké bolo dostať sa po oslobodení domov, koľko nebezpečenstiev po ceste nazad číhalo...

A tak tu máme rozprávanie jedným dychom. Stretávame v ňom človeka vnútorne bohatého, náročného skôr k sebe ako k ostatným, skromného a vďačného, so silným pocitom spolupatričnosti. Sledujeme jeho vynaliezavosť, dôvtip a jemný humor. Ale predovšetkým, učíme sa životnej múdrosti, spočívajúcej v schopnosti vyhodnocovať nové skúsenosti a na tomto základe prehodnocovať vlastné postoje.

Jazyková poznámka

Jozef Bobalik svoju rusínsku reč upresňuje lokalitou rodnej obce: po našom preňho znamená „po lukovsku, po venecijsku“. Samozrejme, ako sa rozširoval jeho svet, ovládol slovenčinu, ukrajinčinu, ruštinu – v priamej reči plynule prechádza z jazyka do jazyka.

Musel sa naučiť aj niečo z kriminálnického žargónu používaného v lágroch. „Blat“ krutého podsvetia, ktoré aj v táboroch pôsobilo rozkladnou silou, obsahuje pozoruhodné množstvo zdobnenín. Nikomu z kronikárov ďalekého severu (ani Jozefovi Bobalikovi) „blat“ neprirástol k srdcu – používajú z neho len zopár inak nevyjadriteľných reálií.

Jazykovú pestrosť, ktorá odráža autorovo strastiplné putovanie do Zapolária, sme sa v texte usilovali zachovať v najvyššej možnej miere.

Vysvetlivky sme umiestnili za obrazovou časťou knihy.

Anna A. Hlaváčová

Jozef
Bobalik

Sedem
rokov
na Severe

20. máj roku 1948 ma zastihol v zamestnaní. Pracoval som vtedy ako predavač v miestnom obchode – ukrajinskej obdobe našej Jednoty. Približne o pol druhej vstúpili do obchodu traja príslušníci vojsk Ministerstva vnútra. Jeden z nich bol kapitán, dvaja seržanti. Začali obyčajný rozhovor. Vypytovali sa, ako sa mi pracuje, ako idú tržby, či je dostatok tovaru, či som spokojný s nadriadenými Jednoty. Ďalej sa už rozhovor začal uberať smerom k vnútrospoločenskej situácii. Začali sa ma vypytovať, aký mám názor na účinkovanie banderovských skupín v tomto kraji, na ich výpady voči štátnej správe. Prešli na konkrétne otázky. Chceli odo mňa vedieť, kto z našich ľudí, presídlencov, pomáha banderovcom. Kto vylepil antisovietsky leták na dvere obchodu, kde som pracoval. Nútili ma, aby som sa priznal, že som to bol ja. Na všetky ich otázky som odpovedal záporne, lebo som naozaj nič nevedel. Po tomto „priateľskom“ rozhovore mi povedali, aby som zatvoril obchod, zobral si veci, že sa pôjdeme pozrieť k nám domov. Na Malú stranu, ako sa nazývala časť obce, kde sme bývali. Že chcú vidieť, ako bývame.

Vonku na ceste stálo nákladné auto, na ktorom sedelo ďalších 10 – 12 vojakov. Všetci spolu sme cestovali na Malú stranu. Kapitán, jeho dvaja pomocníci a ja sme išli dnu do domu. Doma bola mama a Mašlár, ktorý s nami býval. Boli z toho zhrození a vyľakaní. Kapitán už začal rozprávať iným tónom. Najprv vytiahol z vrečka zatykač vypísaný prokurátorom na moje meno. Dal nám ho prečítať. Mne prikázal, aby som mu odovzdal všetky letáky, čo mám odložené. Ja som mu povedal, že žiadne letáky nemám. A ten, čo som prečítal 18. februára 1948 v dome Semana Šoltysa na Zavali, na družbovskom tanci Juraja Doroša pod hlavňou banderovskej pištole, ten som vrátil banderovcovi, ktorý mi ho dal a on ho vzal so sebou. Potom kapitán povedal seržantovi, aby z auta zavolať ďalších dvoch vojakov. Rozkázal im urobiť dôkladne domovú prehliadku. Rozkaz kapitána bol precízne a „kultúrne“ splnený. Prehliadali všetko. V izbách a na povale, ale bezvýsledne.

Nič podozrivé nenašli. Tým sa skončila celá komediantska ceremónia návštevy pána kapitána so suitou – veď všetko už bolo vopred vyriešené. Kapitán mal v rukách môj zatykač a jeho úlohou bolo

splniť ho. Mohli ma zatknúť priamo v obchode. Ale to by nebolo také demonštratívne a odstrašujúce pre ostatných obyvateľov Mírohošče, predovšetkým presídlencov zo Slovenska, obývajúcich časť obce, nazývanú Malá strana. Takým činom sa demonštrovala výstraha moci vládcov nad bezmocnosťou obyčajných, čestných, a hlavne oklamaných ľudí. Nakoniec mi kapitán rozkázal, aby som sa dobre obliekol, zobral si potrebné hygienické veci. Aby som nebral žiadne ostré predmety, že ich nebudem potrebovať. Ja som sa pekne vyobliekal. Bol máj, vonku bolo teplo, ale pre istotu som si zobral aj dlhý študentský kabát a do rezervy kerzové čižmy. Dovolili sa mi rozlúčiť na „krátky“ čas s mamou. Netušil som, že som ju posledný raz objal, že som ju posledný raz pobozkal. Pevne som veril, že sa skoro vrátim. Veď som nič zlé neurobil, nikomu som neublížil. Veď som nevinný.

Celá ceremónia u nás trvala asi dve hodiny. Za ten čas už okolo nás postávali skupinky ľudí. Vojenské auto a vojakov si obzerali menšie i väčšie deti. Mňa posadili na korbu nákladiaka medzi uniformovaných vojakov. Kapitán zavelil na odchod, auto sa pohlo, susedia mi zo súcitu zamávali rukou na rozlúčku. Ani oni, ani ja sme netušili, že táto rozlúčka bude trvať sedem rokov. Spočiatku som nevedel, kam ma vezú. Myslel som si, že to bude krajské (oblastné) mesto Rovno. Keď na Veľkej strane auto odbočilo smerom na Račin, už som vedel, že to bude okresné (rajónne) mesto Dubno, kde sa za vodou nachádzala väznica. Ani to nebola pravda. Odviezli ma do starej vyšetrovacej väznice, ktorá bola v západnej časti mesta Dubna, medzi poštou a veľkým bazárom. Po dôkladnej prehliadke v prijímacej kancelárii, kde mi zobrali všetky „podozrivé“ veci, a po oboznámení s ubytovacím poriadkom, ma „ubytovali“ v cele č. 3. Bola to miestnosť s rozmermi približne 5x5 metrov. Múry hrubé asi 1 meter. Z vonkajšej strany na stene pod povalou boli dve zamrežované okná s rozmermi 50x70 cm. Podlaha bola z hrubých dosák. Pod stropom svietila asi 40-watová žiarovka. Nábytok nebol žiadny. Iba v jednom kúte stála zakrytá plechová nádoba (paraša), do ktorej sa robila malá aj veľká potreba. Raz denne sa to vynášalo.

Mojím veľkým šťastím a potešením bolo to, že v cele už bolo „ubytovaných“ asi 12 až 15 mužov. Boli to občania z okolitých dedín a okresov, mladí aj starší. Všetci boli rovnako obvinení – za napomáhanie banderovských skupín. Všetci boli v štádiu vyšetrovania, nikto ešte nebol odsúdený. Po krátkom zoznámení som pocítil, že oni ma prijali do kolektívu ako rovnocenného partnera. To ma trochu potešilo. Pamätám si iba na jedného z nich. Bol to starší pán Šimanský, pochádzal z dediny Krásne v Demidovskom okrese. Bol naším starostom cely. Rozprával, že z ich dediny bolo za jednu ošipanú pre banderovcov uväznených 47 ľudí.

Keďže v cele neboli žiadne posteľe, každý spal na tom, čo mal. Spalo sa uprostred cely v dvoch radoch, aby dozorca cez okienko videl na každého. Všetky veci boli cez deň uložené pozdĺž cely. Nikto si nesmel cez deň sadnúť alebo ľahnúť. Mohol stáť, chodiť, alebo sa oprieť o stenu. Všetky požiadavky sa nahlasovali pri rannej kontrole. Začalo sa vyšetrovanie môjho prípadu. Asi na tretí deň ma predviedli ku vyšetrovateľovi. Začalo sa od začiatku. Od udalostí na tancovačke. Ja som to znova všetko zopakoval. On to všetko zapísal a po prečítaní som to podpísal.

Pri ďalšom výsluchu mi už vyšetrovateľ kládol otázky, o ktorých som nič nevedel. Zaľahoval ma do ďalších banderovských skutkov. Predkladal mi nové skutočnosti, do ktorých som bol údajne zapletený. Tvrdil, že on to všetko už vie, len chce, aby som sa k tomu priznal, že to bude pre mňa lepšie. Ja som všetko odmietol. Tretí výsluch sa niesol v duchu ľstí a klamstva. Vyšetrovateľ mi doniesol radostnú správu od mojej mamy. Tvrdil mi, že mama mi odkazuje a prosí ma, aby som všetko vyrozprával a oni ma hneď pustia domov. S tým u mňa nepochodil. Zopakoval mi ešte raz, aby som si to dobre rozmyslel, že oni aj tak všetko vedia. Pri ďalšom stretnutí s vyšetrovateľom mi už bolo prečítané moje obvinenie. Obvinili ma za protisovietsku agitáciu podľa paragrafu 54–10,1. Že som dobrovoľne prečítal antisovietsky leták na verejnom zhromaždení. Ja som namietal, že to nebolo dobrovoľné, ale pod hrozbou zbrane, a že to

nebolo na verejnom zhromaždení, ale na obyčajnej zábave mladých ľudí. On mi na to odpovedal: „Všetko jedno!“ (vsjo rovno). Počas celého vyšetrovania nebol na mňa robený žiadny fyzický nátlak. Po tláčení ma iba psychicky.

29. júna 1948 asi o desiatej sa otvorili dvere cely č. 3, dozorca prečítal moje meno a povedal mi, aby som si zobral všetky svoje veci a nasledoval ho. V hlave mi prebehli rôzne alternatívy: Domov? Iná väznica? Súd? Zaviedli ma do obyčajnej miestnosti v budove väznice. Bola prázdna. Dvaja dozorcovia zostali so mnou. Po niekoľkých minútach vstúpili do miestnosti 4 – 5 dôstojníci v uniforme vojsk Ministerstva vnútra. Boli to členovia výjazdovej skupiny rovenského krajského súdu. Po ich usadení sa začal súdny proces nad nevinným človekom. Predseda súdu prečítal moje obvinenie, v ktorom dominoval už len prečítaný leták bez ostatných obvinení. Po ňom dali slovo mne. Ja som podrobne porozprával, ako a za akých okolností prebiehala situácia 18. 2. 1948 v dome Semana Šoltysa.

Po mne dostal slovo prokurátor. Hovoril dlho a hlavne „presvedčivo“. Podľa jeho vyjadrenia to vyznievalo tak, že ja som väčším ideovým nepriateľom sovietskeho zriadenia, ako boli v rokoch 1917 – 1918 Kerenský, alebo v roku 1938 generál Tuchačevský. Preto v závere svojej obžaloby žiadal „ctený“ súd, aby mi bol uložený najvyšší trest podľa paragrafu 20–54–10,1. Nakoniec dali záverečné slovo ešte aj mne. Ja som sa už neobhajoval, len som prosil, aby zväžili moju mladosť, neskúsenosť. Aby uverili, že ja som neprišiel na Ukrajinu, aby som jej škodil, ale aby som tu vyštudoval a bol jej úspešným zástancom a tvorcom. Nevieť, či niekto z tejto skupiny „sudcov“ bol aj mojím obhajcom. Dodnes si neviem spomenúť na to, či niektorý z nich vyriekol aspoň jedno slovo na moju obhajobu. Súd sa skončil. Sudcovia odišli na poradu. Asi po desiatich minútach sa vrátili. Nasledovalo to najhlavnejšie – vynesenie rozsudku. Rozsudok znel: menovaný sa odsudzuje na desať rokov straty slobody v nápravno-výchovných lágroch a dva roky straty občianskych práv. Do desiatich dní možno proti rozsudku podať odvolanie. Prvé, čo prebehlo v mojom mozgu po vypočutí rozsudku, bolo: keď

sa vrátim, budem mať už tridsať rokov. Nepremýšľal som nad tým, ako to bude, či to vôbec prežijem.

Po skončení mi prikázali zobrať si svoje veci a dvaja dozorcovia ma odviekli späť do cely. Ale „neubytovali“ ma už v cele č. 3, ale v cele č. 1. Takže chlapi z cely č. 3 sa nedozvedeli, kam ma odviekli, čo sa so mnou stalo, alebo koľko som vyfasoval. Cela č. 1 sa podobala všetkým (rozmermi a zariadením) cele č. 3. Odlišovala sa tým, že bola prázdna. V tejto samote už pomaly začala na mňa doliehať depresia. Prichádzal strach, čo so mnou bude ďalej. V tomto duševnom stave, napriek všetkým zákazom a príkazom, som si rozostlal svoje veci uprostred cely, ľahol som si, a po 40 úmorných dňoch prežitých v cele č. 3 som v momente zaspal. Či ma dozorcovia pozorovali, alebo nie, to neviem, ale nikto ma nebudil. Zobudil som sa až na druhý deň ráno. Znova sa mi začali vracieť hrozivé myšlienky o mojej budúcnosti. V tomto stave som začal búchať na dvere cely. Prišiel dozorca a pýtal sa ma, že čo si prajem. Vysvetlil som mu, že ak nechcú, aby som sa v tejto cele, v tej samote zbláznil, nech ma preložia do cely, kde sú ľudia, alebo, aby mi dali aspoň nejaké knihy, aby som svoje myšlienky usmernil iným smerom. Dozorca mi prisľúbil, že cez náčelníka väznice všetko zariadi.

Po dvoch – troch hodinách sa otvorili dvere cely a dozorca mi prikázal, aby som si zobral veci. Myslel som si, že ma dajú naspäť do cely č. 3. Ale dozorca ma viedol opačným smerom chodby až ma vyviedol na dvor väznice. Na dvore už stal konský záprah s vozom a civilným pohoničom. Dozorcovia ma po svojich úradníckych rozkazoch a príkazoch posadili na sedadlo, tenkým povrazom mi zviazali spredu ruky a nohy, na pleciah mi nahodili môj študentský kabát. Jeden z dozorcov si sadol ku mne, druhý sadol k pohoničovi a vydali sme sa na cestu do nového ubytovania. Viezli ma pomaly po hlavnej ceste cez celé Dubno. Ľudia sa obzerali, ale pravdepodobne už boli zvyknutí, lebo také sprievody sa cez Dubno opakovali často. Po celej ceste sme nestretli nikoho, koho by som poznal, alebo kto by poznal mňa, aby som mohol ukázať, kam cestujem. Zastavili sme sa až na dvore novej, veľkej, modernej väznice, obohnanej vodnou priekopou. Hovorilo sa jej väznica za vodou. Moji sprievodcovia mi

uvoľnili ruky a nohy, novým ochrancom odovzdali moje sprievodné doklady. Noví ochrancovia znovu urobili dôkladnú prijímaciu procedúru.

Ubytovali ma na 2. poschodí v cele č. 37. Bola to miestnosť s rozmermi 1,5 x 4 m. Vo vnútri bol zabetónovaný veľký drevený nehybný stôl a taká istá drevená nehybná kanapa. Podlaha bola betónová. Okno riadnych rozmerov malo výhľad do dvora. Vo vnútri už bol ubytovaný jeden veľmi milý pán 35 – 40-ročný. Pochádzal z okolia Dubna (žiaľ, meno a priezvisko si nepamätám). Po zoznámení mi povedal, že aj on už má pridelenú svoju nádielku – 25 rokov. Až neskôršie som sa dozvedel, že ak boli tieto cely jednomiestne, boli pre väzňov, odsúdených na smrť.

Hneď na začiatku júla 1948 v tejto cele som si sám napísal odvolanie voči môjmu rozsudku. Adresoval som ho na Najvyšší súd ZSSR. Kópiu rozsudku mi nedali. Všetko som písal z pamäti, podľa skutočných udalostí. Pero a papier mi doniesli moji strážcovia. Odoslanie adresátovi sprostredkovala administratíva väznice. Z toho dňa v mojom vnútri zahorela nádej, začal som veriť, že moje odvolanie bude vybavené v môj prospech, že budem oslobodený. Do našej cely ubytovali ďalších dvoch väzňov, takže asi dva týždne sme bývali vo veľmi stiesnených podmienkach. Neskôršie som bol preložený do cely č. 15, to isté poschodie, len na druhom konci budovy, tiež s dvoma oknami s výhľadom do dvora. Vo vnútri boli malé železné postele s matracmi, takže už sme nespali na zemi. Zdalo sa to trochu príjemnejšie. Vo vnútri cely nás bolo asi 12 – 17 mužov. Začal sa každodenný stereotypný, ale disciplinovaný väzenský život.

Asi po mesiaci ma znovu preložili do inej cely (číslo si nepamätám). Bola to veľká miestnosť, lebo nás v nej bolo ubytovaných stále 30 – 40 ľudí. Mala dve zamrežované okná, v ktorých boli uložené drevené rolety z dosák, aby sme nevideli na mesto a cestu, ktorá viedla do mesta. S tým sme si poradili – dosky sa vysúvali a zasúvali naspäť. Hlavné bolo, aby to nevideli dozorcovia, lebo zato

hrozilo sedem dní karceru (samotky). Streda a sobota boli dňami, keď sa prijímali balíky (peredači) od príbuzných. Odovzdali ich na vrátnici, dozorcovia to dôkladne prekontrolovali, nedovolené veci vrátili a zbytok doniesli menovanému až do cely. Kto dostal balík, vedel, že na ceste za vodou pod vrbami postávajú jeho príbuzní aj známi. Prednostne dostal miesto v okne, aby mohol prehodiť aspoň pár slov so svojimi blízkymi. Osobné návštevy alebo stretnutia pre politických väzňov neboli povolené. Ja som za celý čas, čo som bol v Dubne (9 mesiacov), nemal povolené ani jedno stretnutie. Ľudia zvonku boli vynaliezaví, svojim blízkym vedeli „prepašovať“ rôzne veci. Napríklad, písomné správy sa posielali na tenkých papierikoch v hlávke cesnaku, uložené pod strúčikmi, do väčšej cibule sa zmesilo až 100 gramov liehu alebo vodky atď.

V tejto cele neboli postele. Spali sme na zemi, na svojich veciach. Tak pokračoval stereotypný väzenský život. Nemali sme žiadne knihy, noviny, žiadne informácie o vonkajšom živote, boli sme bez spojenia so svetom. Každý deň mal rovnakú podobu. Budiček, výnos paraše, všetci z cely spoločne na umývárku, raňajky. Doobeda nás vyvodili vonku do uzavretých klieťok na 15 – 20-minútové „prechádzky“, kde sme sa špacírovali jeden za druhým v jednom smere, a na povel dozorca sme sa otočili a pokračovali opačne, aby sa nám nezatočila hlava. Zastaviť sa a rozprávať medzi sebou bolo zakázané. Zvyšok „voľného“ času sme vyplňali hrami domina (žiadnu inú hru sme nemali), leštením parkiet na podlahe (pre vlastnú svalovú kondíciu), rozprávaním o svojej minulosti, o svojich rodinách a úvahami o budúcnosti. Každý z nás už mal nadelených od 10 do 25 rokov. Dost' často robili dozorcovia v celách neohlásené prehliadky. Nás vyviedli na chodbu a oni vo vnútri všetko tak „kulturné“ poprehadzovali, že sme mali čo robiť, aby sme si ponachádzali svoje veci. Hľadali ostré predmety: nože, britvy, nožnice, ihly atď. Raz za mesiac nás po celách vodili do „kúpeľa“, ktorý bol v samostatnej budove vo dvore väznice. Tu sa vykonávali „zadarmo“ aj všetky kadernícke práce: strihanie (dohola), holenie... Vymieňali nám aj čisté spodné prádlo. Stravovanie bolo jednotvárne, ale veľmi chutné s dostatkom vitamínov. Jedol som boršč z „pokrivy“, čiže listia cukrovej repy. Tu som po prvýkrát jedol natvrdo uvarenú

hrečanu (pohánkovú) kašu, ktorú dostávali chlapci z Ternopoľskej oblasti od svojich príbuzných vo veľkom množstve (po 5 – 10 kg). Jeden originálny vtip: „Viete, aké jedlo na svete je najchutnejšie? Väzenská porcia jedla.“

V takýchto podmienkach každodenného života som očakával odpoveď na moje odvolanie proti rozsudku oblastného (krajského) súdu. Čím ďalej plynul čas, tým pevnejšie som veril, že odpoveď bude kladná, v môj prospech. Nakoniec prišiel dlho očakávaný deň. V druhej polovici februára 1949 roku som bol predvolaný do väzenskej kancelárie. Väzenskí úradníci mi prečítali odpoveď na moje odvolanie, ktorá znela: „Najvyšší súd ZSSR v plnom rozsahu potvrdzuje výrok rovenského krajského súdu.“ Odpoveď mi do rúk nedali. Bol to pre mňa ďalší šok, ale menej depresívny, ako pri čítaní prvého rozsudku. Teoreticky som už z rozprávania spoluväzňov vedel, čo všetko mám pred sebou. Deväť mesiacov z toho som mal už za sebou. Ale jedno bolo isté, vedel som, že pobyt v dubnovskej väznici sa pre mňa čoskoro skončí. Že bude nasledovať tranzitný alebo priamy transport do pracovných lágrov GULAG-u na severnom Urale, Sibíri, v Kazachstane alebo Ďalekom východe.

Po tom, ako mi oznámili verdikt Najvyššieho súdu, sa mi naskytla príležitosť oznámiť z okna väznice blízkym, že už čoskoro pôjdem z Dubna na Sibír. Prosil som, aby mi doniesli teplú bundu (kufajku), lebo študentský kabát nebol praktickým oblečením v mojom postavení. Ešte pred odchodom mi doniesli kufajku, ale môj kabát vrátiť domov nedovolili. Zostal mi a spolu sme docestovali až do Tajsetu.

Koncom februára 1949 prišiel očakávaný deň rozlúčky s dubnovskou väznicou. Asi 150-200 väzňov nás zhromaždili na väzenskom dvore, vytvorili kolónu štvoríc a pod silnou ochranou vojakov Ministerstva vnútra (MVD, ministerstva vnútrennych del) nás viedli peši po ceste na železničnú stanicu (4 km). Príbuzní sa pravdepodobne dozvedeli o termíne nášho odchodu: my sme šľapali po

strede cesty, vedľa nás kráčali ozbrojení vojaci a po obidvoch stranách chodníka išli naši ustarostení, uplakaní príbuzní, ktorí sa prišli s nami rozlúčiť. Na aký dlhý čas, to nikto nevedel. Pamätám si, že som kráčal v strede kolóny, krajný z ľavej strany. Vedľa, popri chodníku išla moja uplakaná mama. Vidím, ako v svojich rukách niesla tašku a ešte nejaký batôžok (tlumok). Určite to boli veci, ktorými ma chcela odprevadiť na ďalekú a dlhotrvajúcu cestu. Priblížiť sa alebo rozprávať vojaci pod hrozbou zbrane zabraňovali. Na železničnej stanici na vedľajšej koľaji bolo pripravených 5 – 6 malých krytých nákladných vagónov. Tu nás všetkých pekne podľa záznamov (aby sa nikto nestratil) ukladali do týchto vagónov. Ešte som stál vonku, s ľútosťou som prosil vojakov, aby mi dovolili sa rozlúčiť s mamou a zobrať tie veci, ktoré doniesla. Nič mi nedovolili! Dnes čujem jej plač! Pri nástupe do vagóna som jej stihol ešte povedať: Neplačte mama, ja sa určite vrátim! Tu som ju videl posledný raz. Ja som sa vrátil, ale moja drahá mama sa už môjho návratu nedožila. Zomrela 15. novembra 1952.

Podľa kompletizácie vagónov a správania našich ochrancov sme nevedeli posúdiť, že či náš transport bude pokračovať priamo do lágru (ako bolo z Dubna zvykom), alebo bude mať tranzitný charakter, že nás prevezú do inej väznice smerom na východ. Ešte v ten istý večer nám vydali jedlo na jeden deň – suchú slanú rybu a kúsok chleba. Naše vagóny nakoniec pripojili k nejakému nákladnému vlaku a neskoro večer sme opúšťali Dubno. Podľa vnútorného zariadenia vagónov sme sa domnievali, že našou konečnou stanicou nebude až láger, ale len nejaká ďalšia väznica. Vo vnútri vagónov neboli žiadne pričné na ležanie. Každý iba stál alebo sedel. Na železničnej stanici Zdolbunov (35 km od Dubna) sme stáli veľmi dlho. Tu sa už každý pustil do konzumácie svojho prídely. Jedením sa tlmil hlad, ale čím ďalej, tým viac dával o sebe znať smäd. Slaná ryba chcela svoje – vodu. Ale tej nebolo! Chlapci začali prosiť, kričať, búchať na dvere, dožadovali sme sa vody. Odpoveď bola jedna: všetko bude.

Naše tušenie, že pôjdeme tranzitom, sa naplnilo. Na druhý deň asi o desiatej hodine odpojili naše vagóny na vedľajšej koľaji v železničnej stanici Berdičev (asi 180-200 km od Dubna). Tu sme sa vyložili, vojaci nás spočítali, či k nám náhodou niekto nepristúpil. Systém počítania bol štandardný podľa pravidiel. Náčelník povedal tvoje priezvisko a ty si odpovedal svoje meno, meno po otcovi, dátum narodenia, paragraf podľa ktorého si bol súdený, na koľko rokov, začiatok a koniec väzby. Takýto systém počítania pretrval po celý čas, takže každý to už sypal ako z magnetofónovej pásky.

Naším najväčším priáním v tejto chvíli bola voda. Naši ochrancovia vytvorili z nás aj tu štvorzástupovú kolónu a odvedli nás peši (asi 1 km) do obrovskej tranzitnej väznice. Bola to obrovská budova s hrúbkou múrov 120 – 150 cm, ktorú dala vybudovať ešte ruská cárovná Katarína II. Všetkých nás umiestnili do dvoch ciel, po 80 – 100 väzňov. Vo vnútri boli po troch stranách dvojplôšné „splošné“ prične. Takže každý mal dosť miesta na „uloženie“ svojich vecí. Ja som si obsadil miesto v spodnom rade. Pravdepodobne naši ochrancovia už dopredu oznámili vedeniu väznice, že „návštevníci“, ktorých vedú, nie sú hladní, ale veľmi smädní. V našej cele č. 3 už boli pripravené dve veľké drevené kade naplnené vodou. To bolo pre nás najväčším potešením. Ja som vypil toľko vody, že mi cez nos vytekala naspäť, ale ešte stále som bol smädný.

Asi po týždennom pobyte niektorých z nás začali odvážať preč. Odvoz sa neuskutočňoval v nákladných vagónoch, ale vo vagónoch, špeciálne upravených na prepravu väzňov, nazývaných „stolypin“, podľa konštruktéra Stolypina. Takýto vagón bol súčasťou osobných vlakov alebo rýchlikov a používal sa na tranzitnú prepravu väzňov. Ja som bol zaradený tuším do druhého turnusu. Odvedli nás na železničnú stanicu asi dve hodiny pred príchodom vlaku. Keď prišiel vlak, zistili, že v súprave nie je zaradený stolypin – vagón pre väzňov. Odvedli nás naspäť do väznice. Počas čakania na stanici som vo svojom skromnom oblečení tak premrzol, že som ochorel. Mal som silné, až krvavé hnačky a zvýšené teploty. Dali ma do

väzenskej nemocnice. Za niekoľko dní sa mi zdravotný stav trochu zlepšil, ale zdravý som nebol, hnačky ešte pretrvávali. Medzitým som sa dopočul, že celý náš dubnovský transport má byť priamym transportom odpravený do lágru. Nakoľko som sa nechcel oddeliť od už známych spoluväzňov, s ktorými som spoločne prežil 8 mesiacov v Dubne – boli to mladí chlapci (20-30-roční) z okolia Dubna a susedného mesta Kremenec – na vizite som uprosil lekára, aby ma vypísal, že som už zdravý. V ten deň ma nevypísal, ale na druhý deň mojej prosbe vyhovel. Vypísali ma a poslali naspäť do cely, z ktorej som prišiel. Na chodbe väznice sa ma dozorca opýtal, z ktorej som cely (ja som mu povedal, že z č. 3), otvoril dvere a vpustil ma dnu. V tejto cele bolo plno ľudí, ale šokovalo ma, že medzi nimi nebol ani jeden z tých, ktorých som poznal, pre ktorých som sa dal chorý vypísať. Ale aj medzi novými priateľmi bolo veľa dobrých ľudí. S ich pomocou – dávali mi cesnak, sucháre – a vplyvom vlastného strachu som vyzdravel, hnačky prestali.

Medzitým bol z Berdičeva odoslaný priamy transport do sibírskeho lágru. Väčšia časť mojich známych už odcestovala. Veľmi často nás premiestňovali z jednej cely do druhej, lebo sa v celách robili hygienické čistky, dezinfekcia šírou proti švábom a plošticiam. Vďaka tomu sa na mňa už ku koncu môjho pobytu v Berdičeve usmialo šťastie. V jednej cele som stretol 5-6 chlapcov z dubnovskej partie, s ktorými som bol najviac spriatelnený. Spolu sme absolvovali celý tranzit až do prvého pracovného lágru (jún 1949). O ich osude napíšem neskôr. Podľa preskupovania ľudí sme tušili, že sa znovu pripravuje odsun ďalej na východ. Nevedeli sme, či to bude priamy transport, alebo presun do zbernej väznice. Koncom marca sformovali skupinu asi 50-60 ľudí. Odviedli nás na železničnú stanicu. Už sme vedeli, že ďalšou našou zastávkou bude nová zberná väznica. Aký cieľ alebo aký zmysel mala táto tranzitná preprava, neviem posúdiť. Ale táto naša skupina s malými zmenami docestovala až do lágru. Tentoraz sme mali šťastie. Vo vlakovej súprave bol „náš stolypin“. Pekne nás usadili, síce dosť tesne, aby sme sa všetci zmestili. Po písťalke výpravcu sme vyrušali vpred. Zbohom Berdičev.

Ďalšou našou zastávkou bolo hlavné mesto Ukrajiny – Kyjev. Po vystúpení z vagóna na prístupnom mieste už na nás čakali dve kryté nákladné autá. Spočítali nás, usadili pod celtu a odviezli nás do nového ubytovania. Bola to 2-3-poschodová budova, ani zvonku, ani zvnútra táto budova nepripomínala väznicu, skôr sa to podobalo na administratívnu budovu. Aj strava, aj vnútorné zariadenie v celách bolo trochu na „vyššej úrovni“. Zvláštne spomienky na túto väznicu nemám. Bolel ma zub. Keď som sa u dozorcú nahlásil, že potrebujem k zubárovi, lebo ma bolí zub, tak ten ma voľne pustil, ukázal mi, do ktorých dverí mám ísť. Zubár bol vo vnútri budovy, na našej chodbe. Zub mi neošetril, lebo som mal opuchnutú tvár a zaliate ďasná. Potrebné bolo počkať, až to odpuchne. Keď to odpuchlo, už to nebolelo.

Asi po dvoch týždňoch pobytu v Kyjeve (bolo to vo Veľkonočnom týždni v stredu) našu skupinu v podobnom zložení znovu pripravili na ďalšie cestovanie. Vydali nám suchú stravu na tri dni. Podľa toho sme uvažovali, že to bude asi dlhšia cesta. Po dôkladnej kontrole (aby nedošlo k výmene) nás odviezli na železničnú stanicu, posadili do „stolypinu – vagonzaku“ (vagon zakľučonnych = vozeň pre väzňov), pripojili nás k osobnému vlaku a naša cesta pokračovala. Vyfasovanú stravu si každý, podľa svojho, rozdelil na tri dni.

Vo štvrtok večer nás na železničnej stanici Charkov odpojili od vlaku. Podľa toho sme zhodnotili, že tu bude náš ďalší pobyt. Každý z nás sa s chuťou pustil do konzumácie ostatkov ušetrenej stravy. Verili sme, že po ubytovaní v novom zariadení nám dajú aj teplú večeru, alebo že už na druhý deň budeme zaradení na plné stravovanie. Po vystúpení z vagóna, zoradení do štvorstupu pod silnou ochranou, aby nás niekto neukradol, aby sme sa nestratili, sme peši kráčali až do charkovskej väznice. Ako to bolo ďaleko alebo ako vyzeral vonkajší svet okolo nás si už nepamätám. Vonku už bola tma. Po príchode do väznice nás zahnali do nejakej prázdnej miestnosti, kde sme boli celú noc, očakávanú večeru nám nikto nedal.

Na druhý deň sme sa dožadovali už pravidelného stravovania. Nepomáhali prosby, výkriky, nadávky. Odpoveď bola jednoznačná: Na

dnešný deň ste dostali suchú stravu v Kyjeve. Okrem vody nám nedali nič. Ani sami medzi sebou sme sa nemali s čím podeliť, lebo všetci sme boli na tom rovnako. Nikto nemal žiadne zásoby. A to bol môj prvý Veľký piatok, ktorý som poctivo odposil.

Potom nás všetkých rozmiestnili do ciel, ktoré už boli obsadené. Boli to veľké pivničné miestnosti. Vo vnútri boli po oboch stranách spoločné dvojradové prične a, samozrejme, dve paraše. Nás tam naphali ako ryby do suda. Všetko bolo tesne obsadené, prične, pod pričňami a celý stred. Ja som mal šťastie, lebo sa mi ušlo miesto uprostred cely. Mohol som sedieť, ležať, ale aj postaviť sa. Tu som sa zoznámil s jedným väzňom, ktorý sa vracal už z lágru domov na opakovaný súd. Mal 30-35 rokov, pochádzal niekde od Ľvova. Prosil ma, aby som mu predal svoju novú kufajku. Chcel sa vrátiť medzi svojich známych „slušne“ oblečený. Ja som mu ponúkal svoj študentský kabát. Bol na neho primálny a, po druhé, nechcel byť až taký „parádny“. Mne tiež lepšie vyhovovalo prediť kufajku, lebo oblečený v kabáte som sa cítil medzi ostatnými veľkým inteligentom. Vysvetľoval mi, že v lágri vyfasujem novú a že túto moju si aj tak niekto po ceste odo mňa „požičia“ a zadarmo. Ja som súhlasil a on mi za ňu dal 10 rubľov! Za ruble sa už dalo s pomocou slušných dozorcov obstaráť si aj machorku. V takýchto stiesnených podmienkach, „nalisovaní“ sme prežili až do začiatku mája.

Na charkovskú väznicu, hlavne na pobyt v nej, si dodnes spomínam ako na jeden z najhorších a najťažších za celých sedem rokov. Začiatkom mája sa znovu opakovala štandardná situácia. Zoznam novej tranzitnej skupiny (až na malé zmeny v tom istom zložení). Skoro všetci sme sa už navzájom poznali. Odviedli nás na stanicu, posadili do vagóna a pred nami bola ďalšia dlhá neznáma cesta. Výhodu sme mali v tom, že sme si nemuseli kupovať cestovné lístky. Mali sme „permanentky“ na všetky cesty a spoje.

Jedlo na cestu sme nedostali. Naši sprievodcovia a ochrancovia nám každý deň na celý deň vydávali suchú stravu. Našou starostou bolo iba jedno: Buď si to rozdelil na celý deň alebo zjedol naraz. Nepamätám si ako dlho sme cestovali, ale naším ďalším zastavením

bola Západná Sibír – mesto Novosibirsk. Aj tu nás zo stanice do väznice previezli na nákladných autách. Bol to komplex drevených prízemných barakov. Podobalo sa to viac na lágér ako na väznicu. Vo vnútri už neboli prične, ale štvormiestne drevené poschodové postele, drevená podlaha.

Zvláštnosťou bolo to, že vo vnútri bolo plno ploštíc, ktoré strpčovali pokojný život mnohým z nás. Nepomáhali žiadne „repelenty“. Ja som mal to šťastie, že moja krv im nechutila, po mne lozili, ale ma nehrýzli. Chlapci, pre ktorých to bolo neznesiteľné, si na noc ľahli uprostred cely a miesto, kde ležali obľiali dookola vodou – vraj ploštice cez vodu nepôjdu. Lenže ploštice boli také vyškolené, že sa oklamať nedali. Liezli na povalu a pádom zvrchu zasahovali svoj cieľ. Mnohí museli byť aj zdravotne ošetrovaní. Po asi dvojtýždňovom pobyte medzi plošticami v Novosibirsku sa opakovala ďalšia štandardná procedúra. V tom istom zložení a počte, takým istým dopravným prostriedkom sme pokračovali v ceste vždy ďalej od domova. Aký názov bude mať naša ďalšia zastávka, o tom sme nemali žiadnu predstavu, ale vedeli sme jedno, že to asi bude posledná. Nachádzali sme sa uprostred Sibíri a v prostredí husto vybudovaných lágrov GULAG-u.

Najviac sme sa obávali zastavenia v Krasnojarsku. Pozdĺž obrovskej rieky Jenisej, ktorá preteká obrovskou rozsiahlou tajgou, bolo vybudované veľké množstvo lágrov. Už názvy ako Dudinka, Igarka, Noriľsk boli odstrašujúce. V tejto oblasti, ktorá sa nachádza za polárnym kruhom, je veľa baní na ťažbu a závodov na výrobu vzácnych kovov. Tu boli stále potrebné čerstvé mladé a zdravé pracovné sily. Keď sme minuli Krasnojarsk, trochu sa nám uľavilo. Krasnojarský kraj ostával za nami a s ním aj nepopulárne názvy miest. Ale o svojom ďalšom zastavení sme nemali žiadnu predstavu.

Po niekoľkých dňoch cesty sme skončili v neveľkom, no zato významnom meste Tajšet. Toto mesto bolo významnou železničnou križovatkou. Odtiaľ na Ďaleký východ pokračovala až do Vladivostoku transsibírska magistrála. Tu bol začiatok, prvý kilometer BAM-u – Bajkalsko-amurskej magistrály. Z tohto mesta bola už po

vojne vybudovaná nová železničná trať do najúrodnejšej časti Sibíri, na Altaj (Tajšet – Abakan)...

Po vystúpení, spočítaní a oboznámení s novými podmienkami nášho bytia, nás odviezli do obrovského lágru. Z našich radov nám vymenovali vedúceho skupiny a jeho zástupcu. V tom čase v ňom bolo asi 1500-2000 ľudí. Tu bola prestupná stanica – zásobáreň pre všetky lágre v okolí a tu už boli väzni rôznych kategórií. Láger sa ochraňoval iba zvonku. Pohyb vo vnútri bol voľný. Každý sa mohol voľne prechádzať, hľadať krajanov, získať informácie.

Naše ubytovanie sa nepodobalo na baraky, skôr vyzeralo ako obrovské kryté prístrešky. Boli tu aj 3 – 4 naozajstné drevené baraky. V nich boli ubytovaní väzni zamestnaní v závodoch v Tajšete. Pracovali v závode, kde sa vyrábali drevené podvaly pod železničné koľajnice. Vedľa bol druhý závod, kde sa tie podvaly morili. Keď som videl tých chlapov prichádzať z práce, prichádzala na mňa hrôza. Boli na nepoznanie špinaví. Po umytí sa ich vzhľad zmenil. Hneď prvý deň som našiel medzi nimi (možno oni našli mňa) krajanov z našich – západných oblastí Ukrajiny (tých tam bolo najviac).

Keď ma videli oblečeného v dlhom, ešte slušnom kabáte, hneď ponúkali rôzne veci na výmenu. Ja som váhal, vyhovárал som sa, že nemám iné oblečenie. Bolo mi trochu ľúto zbaviť sa vecí, ktorá mi ešte stále pripomínala kúsok domova. Prehovárali ma a hlavne upozorňovali, že v tomto lágri je už všetko možné, že tu už platia zákony tajgy. Že do rána už ho mať nebudem, a nič zaň nedostanem okrem bitky a kopancov. Súhlasil som s výmenou a dobre som urobil, lebo hneď prvú noc ma hľadala partia lágerných živlov. Moji krajanovia mi za môj kabát dali dosť slušný vojenský dôstojnícky kabát, 6 balíčkov machorky a 5 porcií chleba po 900 gramov. O chlieb som sa podelil s kamarátmi, machorku sme si šetrili niekoľko dní a v kabáte som sa parádil ešte asi dva roky.

Pár slov o mojich štyroch priateľoch – väzňoch. Pochádzali z Kremeneckého okresu (susediaceho s Dubnovským) Ternopoľskej oblasti. Každý z nich bol odsúdený na 25 rokov. Jeden z nich putoval

do lágru už druhý raz. Bol ich „šéfom“. Čím ďalej sme sa vzdďaľovali od Ukrajiny, tým sa ich správanie stávalo nápadnejším. Dalo sa vy-
 cítiť, že sa na niečo pripravujú. Jeden z nich tu, v Tajšete, dostal list
 od manželky. Ja som ho nečítal, len som ho videl. Bol napísaný na
 obyčajnom zošitovom papieri. Na poslednej čistej strane bola ze-
 lenou tuhou obkreslená dľaň jeho novonarodeného syna, ktorého
 on nevidel. On sa tomu veľmi tešil a ukazoval to svojim známym.
 Na neho to tak vnútorne zapôsobilo, že sa prestal so svojimi kum-
 pánmi tak veľmi kamarátiť a upustil od zmyšľaných úmyslov. Prav-
 depodobne existencia syna mu dávala silu a presvedčenie, že všetko
 sa dobre skončí, že on musí žiť. O osude ďalších troch napíšem
 neskoršie.

Ako som už spomínal, Tajšet bol začiatkom novej železničnej trate
 BAM-u, ktorá mala prechádzať ponad Bajkal, uprostred bohatých
 nálezísk vzácnych rúd a diamantov, až do Komsomoľska na Amure.
 Realizovaná bola až v 70. a 80. rokoch 20. storočia. Prvých 287 km
 z Tajšetu do Bratska po riekú Angaru bolo vybudovaných po skon-
 čení druhej svetovej vojny. Budovali to nemeckí a japonskí vojnoví
 zajatci. Príčinou rýchlej výstavby tohto úseku bolo aj to, že na rieke
 Angare sa plánovala výstavba dvoch veľkých vodných elektrární.
 Realizácia výstavby sa uskutočnila v 50. rokoch. Bolo postavené aj
 nové mesto Angarsk.

Na výstavbe Angargesu (skratka pre Angarskú GES, čiže hydroelek-
 trárňu) pracoval ako väzeň jeden náš krajan, rodák z Lukova, Vasiľ
 Kravec. V 1947 roku ako bývalý vojak sovietskej armády, slobodný,
 optoval na Ukrajinu. Tu sa oženil s miestnou dievčinou. Za „spoje-
 nie“ s banderovcami bol odsúdený na 10 rokov. Po oslobodení zo-
 stal žiť v Angarsku.

Pozdĺž novovybudovanej železničnej trate Tajšet – Bratsk bola vybu-
 dovaná hustá sieť lágrov, v ktorých bývali a pracovali vojnoví zajatci.
 Nakoľko vojnových zajatcov prepúšťali podľa medzinárodných do-
 hôd domov, ich miesta bolo potrebné naplniť novou pracovnou
 silou. Hoci už po trati provizórne premávali nákladné aj osobné
 vlaky, práce na stavbe bolo ešte veľmi veľa. Stavali sa železničné sta-

nice, upravovali sa svahy a násypy pozdĺž celej trasy. V tomto úseku sa pre prítomnosť železnice začala intenzívna ťažba dreva, stavali sa nové lesné závody. Tieto práce, podľa plánu GULAG-u, mali plniť „spoľahliví“ politickí! väzni, ktorí mali dosť času (po 10 až 25 rokov) na to, aby to všetko splnili. Preto tento celý komplex lágrov dostal jednotný názov Ozerlag (= Osobyj zakrytyj režimnyj láger).

Z Tajsetu, kde bol zberný láger Ozerlagu (Centrálnaja peresilka), previezli na 54. kilometer už len nás, „politických“. Tu už utvárali pracovné skupiny (brigády). Chodili sme už aj na rôzne výpomocné práce v okolí lágru. Zvykali sme si na to, čo nás čakalo v budúcnosti. Spomínam si, ako som sa po prvom pracovnom dni s krompáčom a lopatou vrátil z práce s mokkými pluzgiermi na dlaniach. Žiadne oslobodenie od práce, žiaden liek. Pokiaľ sa to nezahojilo, nezaschlo, rôznymi handrami som si obväzoval ruky. Keď to zaschlo, ďalších šesť rokov sa to už neopakovalo. Na rukách boli stále tvrdé mozole.

Ďalším nepríjemným zážitkom pre mňa bolo, že večer, keď sa začalo stmievať, sa mi zahmlievali oči a prestával som vidieť. Aj elektrické svetlo sa mi rozplývalo. Cez deň som videl dobre. V noci som na WC (záchody boli vonku) chodil iba spamäti. Mal som z toho veľké obavy. V zdravotnom stredisku moje obavy zmiernili. Povedali mi, že nie som ani prvý, ani posledný, že je to príznak z nedostatku nejakého vitamínu. Toto ochorenie nieslo názov kuracia slepota (kurinnaja slepota). Liekom na to bol rybí tuk. Každý deň som po príchode z práce išiel do zdravotného strediska, tam mi namočili kúsok chleba do rybieho tuku a v ich prítomnosti som to povinne musel zjesť. Asi po týždni sa mi zrak normalizoval. Viac sa mi to neopakovalo. V tomto zbernom lágri som bol do konca júna. Postupne nás rozvážali do jednotlivých lágrov. Na naše miesta prichádzali ďalšie nové tváre, nové lacné pracovné sily.

Začiatkom júla nás naložili do „vagonzaku“ na ďalší prevoz. Vedeli sme, že to nebude ďaleko, lebo jedlo na cestu nám nedoniesli. Vložili nás na 105. kilometri (tu bola provizórna železničná stanica). Odviedli nás peši na 107. km do lágru 06. V krátkosti opíšem cha-

rakter lágru a náplň práce, akú vykonávalo jeho osadenstvo. V zóne bolo 12 drevených dvojsekciových barakov, zvlášť stála kuchyňa s jedálňou, zvlášť stáli kúpele (bani). Vlastná pekáreň bola za zónou. Medzi barakmi na 5-6 miestach boli verejné latríny. Zdravotné stredisko a sklad ošatenia a vnútorného vybavenia stáli samostatne. Medzi barakmi boli pevné chodníky a stredová cesta. To všetko pravdepodobne vybudovali naši predchodcovia – japonskí zajatci.

Vo vnútri zóny bolo možné voľne sa pohybovať od 5. do 22. hodiny. Po tomto čase sa baraky zamykali (paraše boli vo vnútri sekcie). Vedľa obytnej zóny bola tehelná (stredová ohrada bola spoločná). Pracovalo sa tam na tri zmeny. Hlinu na surové tehly kopali hneď vedľa tehelne v hĺbke asi 10 m, aby im v zime nezamrzla. Na povrch ju vyťahovali koňmi. Celý cyklus výroby až po vypálenie bol málo mechanizovaný, preto bola práca v tehelni veľmi namáhavá a vyčerpávajúca. Pri jedálnom lístku, aký bol v lágroch, sa často obmieňali pracovníci tehelní. Prekladali ich na „ľahšiu“ prácu, aby nabrali síl a pribrali na váhe. Ja som v tehelni nepracoval a nebol som tam ani na „exkurziu“.

Ďalším pracoviskom lágru bol lesozávod. Bol tu gater (pilorama), kde sa rezali dosky a trámy rôznych rozmerov. Tu bola aj veľká, dosť primitívna nakladacia rampa. Vagóny sa nakladali guľatinou a rezaným materiálom. Pracovalo sa čistých 10 hodín. Treťou rozsiahlou prácou bola úprava a spevňovanie svahov pozdĺž železničnej trate, kopanie odvodňovacích kanálov, navážanie oporných násypov. V zime sa pracovalo v tajge na ťažbe dreva. Pri našom príchode už bol láger obývaný. Prichádzajúcimi ľuďmi sa dopĺňali už vytvorené brigády a formovali nové. Ja som bol zaradený do brigády, kde bol brigadirom Muromskij. Bol to veľmi milý pán, k svojim „podriadeným“ sa správal s veľkým sociálnym a ľudským cítením. Bol mojím najlepším brigadirom. V brigáde nás bolo 22-25 ľudí. Vekové zloženie bolo rozmanité. Naša brigáda pracovala na úprave priestranstva pozdĺž železničnej trate.

Mimo lágru, na vedľajšej koľaji, ešte stál transport s odchádzajúcimi japonskými vojnovými zajatcami. V barakoch sme po nich nachádzali vojenské oblečenie. Bolo ľahké, teplé a pevné.

Pracovali tu aj ďalšie brigády. Šikmé svahy sa vykladali trávnikom a zavážali úrodnou zemínou. Potrebný materiál sme kopali a privážali z tajgy, niekedy aj na veľké vzdialenosti. Používala sa na to primitívna mechanizácia: krompáč, lopata a mašina tzv. OSO – dve rúčky a jedno koleso – po našom fúrik. Práca bola veľmi namáhavá. Pri jedálnom lístku, podľa ktorého sme sa stravovali, chlapi strácali sily, chudli. K tomu všetkému sa ešte pridalo kruté zaobchádzanie zo strany našich ochrancov – radových vojakov Ministerstva vnútra. Okrem nadávok do fašistov a zradcov vlasti boli aj fyzické týrania. Kto nevládal alebo spadol pri tlačení fúrika, bol poháňaný palicou. My mladí sme sa snažili vyhnúť palicovaniu.

Keď si na to po 55 rokoch spomínam, aj dnes je mi ľúto tých „starcov“, ktorým sme v tom čase, pri svojej bezradnosti, nevedeli pomôcť. Dodnes premýšľam nad tým, kde nabrali tých krutých, drsných mladých vojakov. Veď na ochranu všetkých lágrův ich bolo treba obrovské množstvo. Pravdepodobne prechádzali špeciálnym školením s výcvikom. Čudujeme sa nad hrôzou zaobchádzania s ľuďmi v nemeckých koncentrákoch. Ale veď fašisti likvidovali svojich nepriateľov! Za čo týrala sovietska moc svojich vlastných ľudí? Za to, že boli čestní, pracovití, ale možno trochu inak zmýšľali!

Celý október 1949 brigáda pracovala na regulovaní neveľkého potoka pri železničnom moste. Vykladali sme veľkými kameňmi steny a dno potoka. Celý mesiac sme pracovali v gumených čizmách, lebo sa pracovalo vo vode. Vonku už bolo chladno, začínali aj nočné mrazy. Pracovný výkon bol veľmi nízky a nemali sme za to ani zvýšenú normu chleba. Pamätám si, ako brigádír na slávnostnom zhromaždení k 32. výročiu VOSR hodnotil výkon svojej brigády (každý brigádír musel povinne vystúpiť). Moja brigáda č. 22, počet ľudí v brigáde 22 a nakoľko celý mesiac pracovala vo vode, mesačný plán splnila na 22 percent.

Ďalšou veľkou pliagou, ktorá nám strpčovala prácu i celé bytie, bola drobná čierna muška veľkosti maku. Tej tu bolo obrovské množstvo. Po 15. júni akoby spadla z neba, nepomáhali žiadne „mazuty“ (repelenty), ani dym. Zbavili sme sa jej až po jesenných mrazoch. Pracovali sme v špeciálne ušitých „nakomárnikoch“, špeciálne upravených sieťovinách, ktoré sme si kládli na hlavu. V takýchto podmienkach, s muškou, som pracoval ešte celý rok 1950. Keď nám doviezli na pracovisko obed, pri jeho rozdávaní bolo veselo. Kuchár ešte nestihol vyliť do misky varechu polievky alebo hodiť do nej porciu kaše, už bol vrch čierny. Vyčistiť sa to nedalo, lebo by bolo potrebné vyhodiť všetko.

Polievku som vypil a kašu zamiešal prstom, prstom nahnul do úst a bolo po obede. Dodnes cítim, akú sladkú chuť mala táto ovsená kaša. Možno je vám divné, prečo som jedol prstom? Ja som nemal lyžicu! Neviem, kde sa mi podela. Či sa mi zlomila, stratila alebo mi ju ukradli? Malo to aj svoju výhodu. Ja som vždy zjedol prvý a mohol som sa postaviť do radu na dupľu (dupľu dávali do prázdnej misky). Bez lyžice som bol do februára 1952. S pomocou spolupracovníkov Maďarov sme si potom uliali nové lyžice z hliníkového drôtu. Cez zimu sme chodili kopať 3 metre hlboké odvodňovacie kanály. Hlina z hĺbkych sa vyhadzovala dvojstupňovo. Najlepšie bolo pracovať na dne kanála, kde bolo teplejšie a nefúkal vietor.

Aspoň v krátkosti opíšem náš jedálny lístok. Podľa normy sme dostávali 700 gramov chleba, 20 gramov cukru, 3 x denne teplú stravu. Ráno bola riedka polievka, na obed riedka polievka a na druhé jedlo 100 gramov kaše (ovsená, jačmenná, pšeno, hrachová), na večer znovu riedka polievka. Najviac polievok sa varilo kapustových (boršč, šči, rossoľnik). Povieť si, že 700 gramov chleba na deň by malo stačiť. Možno – keby mal aspoň približne taký objem a chuť ako ten náš najhorší, ktorý nám nechutí, na ktorý nadávame. Ale ten, čo sme fasovali, bol zvláštny. Mal kyslú chuť a keď ste ho stisli, tak z neho tiekla voda. Takže váha bola, ale objem bol mizerný. Aj keď formy, v ktorých chlieb piekli, boli vymastené obyčajnou technickou vazelínou (olej, ktorý pekári fasovali, išiel na „ľavo“), vždy nám chutil. Nedostatok mal iba jeden, že ho bolo málo!

Okrem zákonného prídeltu si bolo možno aj prílepšiť. Za plnenie výkonnej normy nad 100 % bolo + 100 gramov chleba a 100 gramov kaše, za plnenie nad 110 % ešte + 100 gramov chleba a 100 gramov kaše. Ale to všetko bolo už v moci brigadiera, ako vás ohodnotil. Barak, v ktorom som býval, bol neďaleko vrátnice. Keď došiel vagón s potravinami (kapusta, zemiaky), dozorcovia brali dobrovoľníkov na vykladanie vždy z nášho baraku. Ja som sa vždy hlásil, lebo tu sa vždy dalo zohnať niečo pod zub. Veľmi chutilo zrno pšenice, ktoré zostávalo na priečkach vo vagóne. Raz som už pri vykladaní čerstvej, ale zamrznutej kapusty, zjedol celú hlávku a po jednej hlávke nám dovolili dozorcovia zobrať so sebou. Dodnes si pamätám, aká bola chutná a sladká. Z donesenej hlávky sme si vo väčšej plechovej nádobe uvarili spolu s kamarátom veľmi chutnú polievku. Zloženie: voda, kapusta, pšeno (mal som trochu z balíka, ktorý som dostal z domu), trochu soli, omasť nebolo čím. Takú chutnú polievku som viacej nejedol. Ale poprobujem si ju navariť doma.

Najhnusnejšia polievka, akú som za celých sedem rokov jedol, bola rybacia polievka (ucha) uvarená z rybacích hláv a vnútorností slaných rýb. Plávalo v tom všetko svinstvo. Jedol som to s odporom, ale hlad víťazil nad všetkým.

V roku 1950 (nepamätám si mesiac) prišlo z GULAG-u nariadenie a každému z nás bolo pridelené evidenčné číslo pre presnejšiu evidenciu. Nosili sme ho prišité na pravej nohavici, na chrbte montérkovej blúzy a cez zimu aj na chrbte teplého kabáta. Za poškodenie alebo nenosenie čísla bol trest. Ja som dostal a nosil číslo C – 626.

Jednu príhodu, keď mi v živote najviac zamrzli nohy, našťastie neodmrzli. Bolo to vo večerných hodinách, v januári – februári roku 1950. Z nášho lágru zobrali osem pracovných brigád – každé dve brigády mali svoju ochranu – a odviekli nás na železničnú stanicu na 105. kilometer. Našou úlohou bolo preložiť zmontované koľajnice z montážnej línie na pojazdnú líniu a pod riadením odborníkov to podľa normy upevniť. Každé dve brigády dostali svoj úsek. Ako dlho sme to robili, si nepamätám. Viem, že naša skupina skončila prvá. Naši ochrancovia nás odviekli asi 300 m nabok a pod

ochranou bez pohybu pri -37 až -40 stupňoch sme asi 2 hodiny čakali na ostatné skupiny. Keď sme prosili svojich ochrancov, aby nás odvedli k ostatným, že my im pomôžeme, aby o to skorej dokončili, nedovolili nám. Príčinou môjho mrznutia bolo, že som mal tesné válenky. Aj to bola škola. Od toho času som vždy fasoval válenky o 2 – 3 čísla väčšie. Ďakujem Pánu Bohu za to, že mám ešte dodnes nohy.

Niekoľkými vetami sa vrátim k osudu troch chlapcov z Ternopoľskej oblasti, ktorých som spomínal ešte v Tajšete. Ešte na jeseň 1949, asi 4 – 5 brigád (100 – 120 ľudí), sme na jednom úseku železničnej trate navážali násyp kolmo na smer trate. Priestranstvo, odkiaľ sa naberal materiál (hlina, kameň), bolo ohrazené ostnatým drôtom. Na rohoch stáli strážne veže a na nich ochrancovia s guľometmi. V jeden krásny jesenný deň, medzi 10. – 11. hodinou (cez fajčiarsku prestávku) títo traja mládenci spolu s ostatnými fajčili v jednom rohu blízko strážnej veže. Hneď za ohradou boli husté kríky a tajga. Tu chceli uskutočniť svoj dlho plánovaný čin. Pravdepodobne chceli využiť nepozornosť strážneho z náprotivnej veže. Všetci traja spolu sa dali na bleskový útek. Bolo to najhlúpejšie, čo mohli urobiť. Bol to útek na druhý svet. Utiekli 50 – 70 metrov. Z náprotivnej veže ich guľometom skosili. Všetci traja boli na mieste mŕtvi. Začala veľká panika a krik zo strany ochrancov. Všetkých nás zhromaždili, prepočítali a pod zosilnenou ochranou odvedli do lágru. Títo traja už mali všetko za sebou.

Pre nás živých, najmä tých, čo sme chodili pracovať na úprave trate, začalo sa peklo na zemi. Už aj tak strohý režim sa teraz zdvojnásobil. Pri odchode do práce a príchode z práce sme museli pred vrátnicou a za vrátnicou stáť v podrepe, pri pochode do práce a z práce po železničnej trati krajní v rade niesli pod rukou drevené tyče. Prostrední sa museli držať pod ruky. Celá skupina bola ako zviazaný celok. Vulgárne nadávky, ale aj fyzické týrania sa vystupňovali na maximum. Tak to trvalo asi tri mesiace. Neskoršie sa to trochu zmiernilo.

Keď som mal za sebou skoro dva roky zo svojej desiatky, začínal som sa prispôbovať podmienkam života, v ktorých som žil. Predstava ôsmich rokov, ktoré som mal ešte pred sebou mi naháňala strach. Prestával som veriť v svoje sily, že to zvládnem, že to vydržím. Keď sa k tomu ešte pridružili myšlienky o tom, že všetky moje predstavy, moje plány o budúcnosti už stroskotali, pomyšľal som na rezignáciu. V takýchto zložitých psychických a duševných otrasocho by som pravdepodobne obetoval aj svoj život za jedno osobné stretnutie so svojou drahou mamou.

V takomto stave, v jeden krásny nedeľný jarný deň roku 1950, sa odohralo milé stretnutie, na ktoré už spomínam vyše 50 rokov a budem spomínať až do smrti. Bola nedeľa, na veľké šťastie a radosť – voľný deň (v lágri ich bolo veľmi málo). Sedel som sám na lavičke vedľa baraku a premýšľal. Premýšľal som o svojej mame, o svojich blízkych, o Mirohošči, o rodnom Lukove. Najhoršie mi bolo, keď som si z toho urobil záver, že to všetko je pre mňa už iba minulosť.

Vtedy podišiel ku mne jeden starší pán vo veku 50 – 55 rokov. Prihovoril sa mi po rusky. Začal sa ma pýtať odkiaľ pochádzam, koľko mám rokov, ako dlho som už v lágri, koho mám doma. So všetkým som sa mu zdôveril. Keď som mu hovoril o tom, že doma mám iba mamku, zrazu sa opýtal, či ju chcem vidieť. V tom momente v mojom mozgu prebiehali rôzne varianty toho, ako mi ten pán môže sprostredkovať stretnutie s mamou. V mojom vnútri a na mojej tvári žiarilo svetlo. S radosťou som mu odpovedal, že by som bol veľmi šťastný, že chcem.

Na to mi už trochu ostrejšim tónom odpovedal: No mladý! Od dnešného dňa zabudni, že máš doma matku. Mysli len jedno, kde by si zjedol kúsok chleba. Potom ty svoju matku uvidíš. Inakšie zdochneš ako pes! (Nu molodoy! Zabud' što u tebya doma mať. Dumaj o tom, gde by sozrať kusok chleba. Togda ty svoju mať uvidíš, inache podochneš kak sabaka). Po tomto rozhovore sa so mnou rozlúčil a odišiel. Z ktorej brigády, alebo na akých prácach pracoval neviem, viacej som sa s ním nestretával. Jeho slová zmenili môj celkový pohľad na podmienky, v ktorých som v tom čase existo-

val. Uvedomil som si, že kapitulácia je koniec, že musím „bojovať“ a zvíťaziť! Ako začať?! Nemal som tu nikoho z rodiny, ani známych na „vyšších“ miestach v lágri. Uvedomil som si aj to, že balíky s potravinami z domu mi nemá kto posilať, a keby aj mal, tak balík bol na 2 – 3 dni. Lebo sa bolo treba podeliť.

Bolo potrebné hľadať aspoň raz za čas nejaký vedľajší zdroj obživy. Každý deň v kuchyni po pracovnej dobe, v noci pracovalo 6 – 7 chlapov na čistení zemiakov. Aby ťa tam zobrali, bola potrebná veľká protekcia, veľká známosť. Ja som si tú známosť našiel. Môj bývalý spolupracovník z brigády Muromského už bol na „vysokej funkcii“. Pracoval ako krájač chleba (chleborez) – vydával chlieb pre všetky brigády v lágri. Na jeho odporúčanie ma zobrali na čistenie zemiakov. Pracovalo sa od 19.30 – 20.00 do rána, celú noc bez prestávky, bez spania. Polievky sme sa tam najedli do sýtosti a s mierou aj druhého jedla. Do polnoci sme jedli to, čo zostalo od večere a po polnoci už z toho, čo sa varilo na raňajky. Spomínam si, že raz za jednu noc som zjedol 12 misiek (litrových) jedla: 9 misiek polievky a 3 misky takej redšej hrachovej kaše so zemiakmi. Chodil som tam asi 10 – 12 dní.

Začal som ale cítiť, že táto práca a dostatok jedla mi nepridávajú sily, ale naopak sily mi ubúdajú. Chýbal spánok. Možno by to bolo dobré, keby sa po „nočnej“ dalo aspoň 2 – 3 hodiny si pospať. Lenže my sme už od siedmej hodiny išli do svojej pravidelnej dennej práce. Každú voľnú chvíľu, každú prestávku som využíval na to, aby sa mi zavreli oči, aby som zdiemol. Bol som ako spiaca múmia. Obával som sa, aby nedošlo k úrazu. Nakoniec som túto výpomocnú prácu nechal.

Od svojich spolupracovníkom som sa dozvedel, že naša lágerná „verchuška“ si potrpí na „luxusnejšie“ veci domácej a hygienickej potreby. Napísal som domov, aby viacej neposielali žiadne jedlo, iba cukor, čaj a zubnú pastu, zubné kefky a toaletné mydlo. Až keď som sa vrátil domov, som sa dozvedel, akí boli doma radi, keď čítali môj list. Podľa neho usúdili, že už sa mám lepšie, keď nepotrebujem jedlo, len také „prepychové“ veci. Taký balík mi naozaj z domu po-

slali. Obyčajný balík, keď sa z neho dalo aj najesť, bol na 2 – 3 dni, lebo sa bolo treba podeliť. Tento mal tú výhodu, že sa s ním nebolo treba deliť a dalo sa z neho po trochu najesť na neobmedzený čas. Ja som tie „luxusnejšie“ veci v ten istý deň, keď som dostal balík, porozdával „váženým na vyšších miestach“, aby si to odo mňa do druhého dňa niekto „nevypožičal“. Rozdal som to kuchárom, do výdajne chleba a do zdravotného strediska.

Možno vás zaujíma, že čo som z toho mal? Na čo to bolo dobré? Nebolo to pravidelne, ale dosť často, až do môjho odchodu z tohto lágru 29. 4. 1951. Keď som sa ukázal v jedálni pred výdajným okienkom a kuchár ma uvidel, hneď ku mne smerovala plná miska polievky, a to tej hustejšej zospodu. Keď som sa objavil pri okienku výdajne chleba a nebolo dookola nikoho, dostal som 200 – 300 gramový krajec – pätku (gorbušku) chleba. A čo zo zdravotného strediska? Aj tu bola štedrá odmena.

V zdravotnom stredisku ordinovali zdravotník Nikolaj Jakovlevič (priezvisko si nepamätám), jeho pomocník ošetrovateľ a zubár. Všetci traja boli z našich radov – väzni. Vedúcou bola lekárka zvonku. Bola manželkou náčelníka nášho lágru. Ordinačné hodiny boli po príchode z práce až do jej ukončenia ošetrovania všetkých čakajúcich v rade. Hlavnou diagnózou ochorenia (okrem úrazov) bola výška telesnej teploty. Do 37,3 stupňa ti dali nejakú tabletku a na druhý deň ráno si bol schopný nastúpiť do práce. Pri telesnej teplote nad 37,3 ti dali tabletku a zapísali ťa do zoznamu jednoduchých chorých, ktorí boli oslobodení od nástupu do práce na nasledujúci deň. Na druhý deň, buď si už bol zdravý, alebo si znovu išiel na vyšetrenie.

Dva razy do týždňa prichádzala do lágru hlavná lekárka na vyšetrenie tých chorých, ktorí neboli odoslaní do lágrernej hlavnej nemocnice a ležali vo svojich barakoch. Na 50. kilometri fungovala už dobre vybavená centrálna nemocnica pre celý Ozerlag. Pár slov k spomínanej odmene. Vždy, keď som išiel na vyšetrenie, mal som zvýšenú teplotu 37,7 – 37,9 a to znamenalo deň odpočinku. Nechodil som tam často, aby to nebolo podozrivé, ale iba vtedy, keď

som naozaj potreboval si odpočinúť. Deň odpočinku od vykonávanej driny bolo veľkou odmenou, veľkým darom. Najväčšou odmenou pre mňa bolo to, keď mi náš „pán doktor“ ponúkol fiktívne maródovanie na porezaný palec na ruke, ktorý bol za jeden týždeň zdravý.

Bol október roku 1950. Nakolko sa blížil veľký sviatok VOSR, všetky baraky zvnútra boli na bielo vybielené vápnom. Zodpovednosť za poriadok a hygienu vo vnútri lágru a vo vnútri barakov mali dozorcovia, aj náš lekár. Aby steny vo vnútri neboli čisto biele, potrebovali ich niečím zvýrazniť. Vyriešili to tak, že sa na každú stenu mal pod stropom urobiť vzorkovaný rôznofarebný, asi 25 cm široký pás (šrafuret). Lágerný maliar urobil asi 4 – 5 rôznych predlôh, vyrezaných z tvrdého papiera. Realizáciu zveril doktor „maródovi“ Bobalikovi. Dali mi rôzne hlinené a práškové farby. Kuchárom povedal, aby mi okrem vlastného obeda dávali ešte jeden obed. Táto práca sa mi páčila a už od prvého dňa som ju začal šanovať. Vymaľovanie jednej sekcie mi trvalo jeden deň. Výsledok: 12 barakov = 24 sekcií = 24 dní. Po skončení bol lekár s mojim výkonom nadmieru spokojný. Môj palec sa „úplne zahojil“ a pre mňa skončila mesačná „rekreácia“.

Približne od mája – júna roku 1950 som bol preložený do brigády, ktorá pracovala na lesozavode. Býval som aj v inom baraku. Tu som sa náhodou zoznámil s jedným Slovákom, volal sa Ján Dlhý, pochádzal z Dolného Kubína. Bol odo mňa o 4 – 5 rokov starší. Po bližšom zoznámení ma poprosil, aby som napísal domov, aby moji príbuzní napísali z Ukrajiny na Slovensko (on mi dal adresu) len toľko, že je živý a zdravý. Keď som sa vrátil domov, nikto z príbuzných mi nevedel povedať, či písali.

S jeho pomocou sme odhalili zlodēja ktorý mi kradol večernú porciu (200 gramov) chleba. Ja som si nejako vsugeroval, že keď zjem polievku bez chleba a chlieb neskoršie, že som viacej nasýtený. Chlieb som si odkladal do malej skrinky, ktorú som mal ako podhlavník. Išiel som na vyšetrovanie do ambulancie. Po návrate som chcel zjesť chlieb, ale už ho nebolo. Môj spolupracovník, ktorý spal

vedľa mňa, ležal na posteli. Keď som sa ho vypytoval, on nikoho nevidel, nikto tu nebol. To sa mi opakovalo i druhýkrát. Hovoril som o tom s Jánom. On mi poradil ako vypátrame zlodēja. Aby som tak očito, aby môj sused videl, odložil chlieb a povedal, kde idem. On si ľahol na svoju posteľ navrchu naproti našej, že spí. Ale dával pozor. Keď som odišiel, môj sused sa s chuťou pustil do konzumácie môjho chleba.

Keď som sa asi po hodine vrátil, môj sused si pokojne ležal. Len môj chlieb sa znovu vyparil. Ja som trochu zvýšil hlas, no môj sused nič nevidel. Na to Jano zliezol zo svojej postele a hneď takým oravským zauchom pripomenul môjmu susedovi, kde sa stratil chlieb. Potom mu ešte pridal dve (za každú predchádzajúcu porciu) až bolo trochu krvi a povedal mu, že keď to ešte niekomu urobí, tak on si ho vyhladá a je mu koniec. Viacej sa mi už v budúcnosti nič podobné nestalo. Môj sused pochádzal z Lotyšska, z Rígy. Ináč u nás, v lágri, boli za krádež osobného prídelu potravy kruté odplaty.

Na lesnom závode pracovalo asi 4-5 brigád (100 – 120 ľudí). Náplňou práce našej brigády bolo nakladanie vagónov rezaným materiálom a guľatinou. Keď sa nenakladali vagóny, druhou náplňou práce bolo pre nás nosenie narezaných surových 6,5 metra dlhých a 4 – 5 cm hrubých dosák od rampy na skládku (asi 100-150 m) až 5 – 6 m vysokú. Nosili sme vždy dvaja. Mojim partnerom bol jeden Bielorus z Minska (ročník 1926). Pri tejto práci bolo výhodou mať „hnačku“, často chodiť na záchod. Pokiaľ bol jeden na záchode, druhý odpočíval. Stalo sa mi, že raz som skutočne išiel na záchod, ale pomaly, v klude asi o 30 minút som sa vrátil. Môj partner pokrútil hlavou, ale nič mi nepovedal. Asi o hodinu išiel pre zmenu on. Vrátil sa asi o 2 hodiny a povedal mi, že tak sa správne chodí na záchod.

Nosenie dosák a nakladanie vagónov bola veľmi namáhavá a vyčerpávajúca práca. V brigáde nás bolo 25, všetko mladí chlapci. Nakladanie vagóna vykonávali vždy 6 chlapí. Ja som pracoval v 1. partii: päť Kórejcov a ja. Boli to mladí študenti (ročníky 1925 – 1926), milí a príjemní chlapci, odsúdení za špionáž a diverziu. Pri nakladaní vagóna som vždy, ešte s jedným Kórejcom pracoval na vagóne na jeho

formovaní, lebo aj táto práca vyžadovala svoju technickú normu a majster (veľmi milý mladý človek Michal) ma považoval za spoľahlivého odborníka pre túto prácu. Boli prípady, že aj vo voľný deň keď boli pristavené vagóny, našu brigádu vyviedli na nakladanie týchto vagónov.

Taký pojem ako náhradné voľno u nás neexistovalo. Pri práci na lesozavode sa mi prihodili dva nešťastné pády so šťastným koncom. Prvý – pri nosení dosák a pri prechode z jednej skládky na druhú, som sa pošmykol a z výšky asi 5 – 6 metrov medzi vyčnievajúcimi koncami dosák som spadol na tvrdú zem. Pri dopade mi tak pribilo dych, že som sa nehýbal a nemohol som zo seba vydať žiaden zvuk, len som počul, ako chlapi navrchu kričia, že Bobalik sa zabil. Medzitým asi traja už po tých vyčnievajúcich koncoch dosiek zliezli dole. Ja som už začal hýbať rukami, nohami, ich hlas som dobre počul, ale žiaden zvuk som zo seba nemohol vydať, aby som im povedal, že som zdravý. Asi po 10 – 15 minútach sa mi vrátil dych a s ich pomocou som vyliezol hore. Na tele som nemal žiadnu odreninu, žiadne škrabance.

Druhý pád sa mi stal pri nakladaní vagónov doskami. Bolo to hneď na začiatku nakladania. Dosky po trámoch sa podávali ešte vlastnou váhou šikmo zvrchu dolu. Ja som bol ako vždy na jednom konci vagóna. Jedna doska sa nejako skrížila a smerovala ku mne dlhším koncom na moju stranu. V snahe vyhnúť sa úderu do nohy som sa náramne uhol dozadu a neuvedomil som si, že vagón je krátkometrážny (o 2 m kratší). Prevalil som sa cez zadnú priečku vagóna a spadol som dolu hlavou na koľajnice. Mojim šťastím v nešťastí bolo to, že ten vagón bol posledný a natlačený až na koniec koľajníc, kde už bolo plno nánosu, blata. Ja som spadol ako do pripravenej periny, od hlavy až po pás som bol v blate. Aj tento pád sa skončil bez najmenších odrenín.

Pre spestrenie opíšem ešte dva príbehy. Koľajnice v zóne závodu mali mierne stúpanie. Raz pri nakladaní štyroch vagónov doskami sa tieto, neviem ako, dali do samovoľného pohybu, prerazili bránu závodu a veľkou rýchlosťou došli až na 117. km (kde bolo stúpanie).

My, ktorí sme boli na vagónoch, sme mali šťastie, že sme hneď, pri malej rýchlosti, zoskočili dolu. Inakšie by sa to kvalifikovalo ako pokus o útek, ďalší súd a pridanie 5 – 7 rokov.

Ďalší príbeh sa tu stal, keď sme nakladali dva veľké kryté vagóny (pulman) obrezkami dosák. Boli sme dve brigády, každá brigáda mala svoj vagón. Nebolo určené, koľko tých obrezkov sa musí zmestiť do vagóna. Podstatné bolo, aby bol vagón plný, najmä okolo dverí, kde sa dalo skontrolovať. Pre rýchlejšie naloženie sa vo vnútri vagóna všelijako križovalo, vytvárali sa diery. Jeden chlapec našich susedov si v takejto diere čupol a sladko zaspal (asi tiež chodil čistiť zemiaky). Keď boli vagóny naložené, dvere na nich sa pozatvárali, zaistili drôtom. Nikto netušil, že vo vagóne zostal človek. Pomalým krokom sme sa pobrali k výstupnej bráne. Nastúpili sme, ochrana nás začala počítať, jeden chýba! Začínalo napätie. Nastúpila každá brigáda zvlášť, naša brigáda bola kompletná, z druhej chýbal jeden človek. Podľa kartotéky zistili, kto chýba, krátke všeobecné vyšetrenie kto a kde ho videl naposledy. Jeho spolupracovníci tvrdili, že spolu s nimi nakladal obrezky do vagóna. O tom, že je vo vagóne, nikto nevedel.

Začalo sa intenzívne hľadanie po celej zóne lesozávodu. Nakoniec niekto spomenul, že či nezostal vo vagóne. Keď išli k vagónom (nakladacia rampa bola na druhom konci závodu), vo vagóne už bolo počuť buchot. Rozprával, že keď sa zobudil, dookola bolo ticho. Skúšal prebrať sa k dverám, ale to sa mu nepodarilo, lebo čím bližšie k dverám, tým boli obrezky pevnejšie uložené. Potom začal búchať. Keď ho vyslobodili, hneď na mieste dostal od ochrancov dobrú „príučku“. Odviedli nás do lágru, jeho zavreli na samotku do izolátora. Bolo vyšetrovanie, ale nakoniec sa to pre neho dobre skončilo. Zachránilo ho to, že dal o sebe znať, že chcel von z vagóna. Keby ho našli vo vagóne spiaceho, boli by mu „prišili“ pokus o útek a bol by súdený.

Okrem práce na lesozavode nám prideliovali aj nakladanie vagónov tehľami. To už bola naozaj ťažká práca. Vyžadovala zdravých a mocných chlapov. Ja som čím ďalej tým viac cítil, že moje sily ubúdajú.

Ale o tom, kde budem robiť a čo budem robiť, som nerozhodoval ja, rozhodovali iní. Okrem toho, čím ďalej, tým častejšie dával o sebe znať pruh, ktorý som mal na pravom boku od roku 1944. Dostal som ho pri prudkom preskočení priekopy pri ceste. Po každej namáhavej práci ma to bolelo a zväčšovalo sa. Mal som obavy z následkov. Uvažoval som o nemocnici, ale operácie som sa bál. Tu bolo pravidlom, že po vyzdravení v nemocnici už nikoho neposlali do predchádzajúceho lágru, ale vždy na iné miesto. A ja som práve takúto zmenu potreboval, chcel som sa zbaviť lesozavodu a hlavne nakladania vagónov.

Išiel som za svojim lekárom a ten ma objednal na vyšetrenie u hlavnej lekárky. Tá po vyšetrení skonštatovala, že na operáciu do nemocnice ma pošle, len musím svojím podpisom potvrdiť, že na operáciu idem dobrovoľne. Ja som s tým súhlasil. Ešte mi povedala, že aj v nemocnici pred operáciou budem musieť podpísať. O tom všetkom som mal svoju vlastnú predstavu. Mal som v úmysle, že sa v nemocnici dôkladnejšie popyzvedám všetky podrobnosti, a tak sa rozhodnem, či pôjdem alebo nepôjdem na operačný stôl. Jednu vec som už mal stopercentne istú, že či pôjdem alebo nepôjdem na operáciu, už sa viacej na 06 nevrátim. A tejto skutočnosti som sa najviac tešil.

Nakoniec prišiel dlho očakávaný deň 29. apríl 1951. Odviezli nás do centrálnej nemocnice OZERLAG-u na 50. kilometer. Umiestnili ma do chirurgického pavilónu č. 7. Mojim prvým veľkým prekvapením bolo, keď som hneď prvý deň tu v pavilóne stretol svojho bývalého spolupracovníka, s ktorým som pracoval na 06 v brigáde Muromského. On asi pred polrokom odišiel z 06 na nejakú operáciu. Teraz už pracoval na chirurgii ako sanitár. Mal na starosti čistenie a sterilizáciu chirurgického náradia. Keď som mu porozprával na akú operáciu som prišiel a že mám obavy, vysmial sa zo mňa a povedal, že takú operáciu už môže robiť aj on. Dal mi istotu a už som bol pevne rozhodnutý, že na operáciu pôjdem. Nakoľko to bolo pred sviatkom 1. mája, už so mnou nič nerobili.

Večer 30. 4. ma môj známy zavolať do chirurgického kabinetu. Dával tu do poriadku chirurgické náradie, ja som mu pomáhal. Naľoľko už z vyššieho zdravotného personálu nebolo nikoho, naliol dva poháriky čistého liehu, a tak sme si pripili na počesť sviatku nás pracujúcich. Po troch rokoch som prvý raz ochutnal alkohol. Porozprával mi o práci v nemocnici, o tom ako tu zostal, že to bola dajaká protekcia. Hlavne, že práca nie je fyzicky namáhavá a jedla dávajú do sýta. Po jeho rozprávaní som aj ja dostal chuť zostať pracovať v nemocnici. Lenže k tomu mi chýbalo, že som nemal ani známosti, ani protekciu.

Na izbe č. 3, kde som ležal, ležal aj „ďaďa Váňa“, politický väzeň – pochádzal zo Sibíri, z mesta Tomsk. Na slobode bol kapitánom námorných lodí diaľkovej plavby. Jeho diagnózou bolo odumieranie dolných končatín. Nikto z dostupných ruských lekárov sa na jeho operáciu nepodujímali. Nakoniec sa na túto operáciu so súhlasom „ďaďu Váňu“ podujal jeden poľský chirurg, profesor Varšavskej univerzity, tiež politický väzeň.

1. – 2. mája sme si uctili sviatok práce. 3. mája mi urobili všetky predoperačné vyšetrenia, podpísal som súhlas o dobrovoľnom podstúpení operácie. Po všetkých zistených skutočnostiach som už vôbec neváhal podpísať. Hneď na druhý deň, 4. mája som bol zaradený na operáciu. Predo mnou išiel na operáciu „ďaďa Váňa“. Jeho operácia trvala 2 hodiny a 20 minút. Po operácii ho ešte v narkóze doviezli nazad na tú istú izbu. Po ňom som bol na rade ja. Moja operácia trvala 25 minút. Mňa operoval mladý lekár – praktikant, asistovala mu lekárka 40 – 45 ročná. Nedávali mi narkózu, iba lokálne umŕtvenie. Po operácii dali na tú istú izbu aj mňa.

Operácia ďaďu Váňu bola úspešná. Nohy mal zo dňa na deň teplejšie a bolo v nich cítiť tep srdca. Každý deň bolo pri vizite plno lekárov. Všetci obdivovali úspešnosť operácie. Chodiť ešte nemohol, lebo keď ho doviezli z operácie, sanitár mu dal pod nohy hrelku s vriacou vodou a to mu popálilo suchožilie. Spolu sme ležali ešte šesť dní. On si ma tak obľúbil, že všetku stravu, ktorú nám dávali, odovzdal mne (bral si iba mlieko). Jemu nosili každý deň z kuchyne

jedlo čo si objednal – pravdepodobne bol nejaká „veľká ryba“. Na siedmy deň mi vybrali stehy. Bol som preložený do pavilónu č. 3 na dvojtýždňovú pooperačnú rehabilitáciu. Ako som sa cítil v nemocnici? Pre zaujímavosť, keď som prišiel do nemocnice, vážil som 54 kil. Po skončení rehabilitácie už som vážil 73 kg! Bol som dobrý na kŕmenie!

Rehabilitačný pavilón bol aj takou prestupnou stanicou a vývoz už zdravých, pracovných síl do nových lágrov. Aj z rehabilitácie som chodil navštevovať dľaďu Váňu (chirurgia bola hneď vedľa). Pri jednej návšteve som spomenul dľaďovi Váňovi, že by som rád zostal pracovať v nemocnici, ale že neviem na koho by som sa mal obrátiť, že tu nikoho nepoznám. On sa ma na to spýtal, prečo som mu o tom nehovoril už skoršie. Povedal mi, aby som išiel do pavilónu č. 9 (interné oddelenie) a ohlásil sa u hlavného sanitára. A keby boli problémy, aby som povedal, že ma posIELa dľaďa Váňa. Na druhý deň som tam išiel. Keď som povedal hlavnému sanitárovi, že by som chcel u neho pracovať, povedal mi, že nemajú voľné miesto, že stav je plný. Ale keď som upresnil, že ma posIELa dľaďa Váňa, hneď som bol prijatý a hlavný sanitár mi povedal, aby som na druhý deň nastúpil do práce. Ja som mu povedal, že mám ešte tri dni rehabilitácie a rád by som ich využil pre upevnenie môjho zdravotného stavu. Dohodli sme sa, že nastúpim o tri dni.

Tým som urobil jednu velikánsku chybu. Pozabudol som, že ja som na prestupnej stanici a stojím na štartovacej čiare, v očakávaní signálu štart – odchod. Večer pred ukončením mojej rehabilitácie prišiel do pavilónu komandant nemocnice s napísaným zoznamom „štartujúcich“ a v tom zozname bolo už na začiatku aj moje meno. V zozname nás bolo asi 50-60 ľudí (do jedného vagonzaku). Tu nám vydali všetko potrebné – lágernú plnú poľnú – a všetkých nás ubytovali v klube, kde sme zamknutí prespali do rána a čakali na svoj odchod. Moje plány, nádej, moje predstavy o práci v nemocnici sa úplne rozplynuli, boli minulosťou. Doplatil som na svoju dôverčivosť. Ráno sme všetci pripravení čakali, kedy nás odvedú na železničnú stanicu, posadia do vlaku a odvezú preč. Vlak vedľa nemoc-

nice prichádzal vždy ráno o 9.00 – 9.30 hod. Keď minulo 10 hodín, vedeli sme, že v ten deň nás neodvezú.

Prišiel komandant a niekoľko ľudí zobral na prácu do pracovnej zóny. Ostatní sme zamknutí sedeli v klube. Medzitým sa dvaja z nás cítili zle, zavolali k nim službukonajúceho lekára. Bol to lekár – väzeň Bačinský, tiež Poliak. Jedného z tých dvoch vyšetril, zapísal si ich mená, ja som ho poprosil, či by mi nemohol dať nejaké tabletky, že ma často bolí hrdlo a idem preč, neviem ako ďaleko, aby som mal na cestu. On si pozrel moje hrdlo, dal mi teplomer (mal som 37,4), dal mi nejakú tabletku, zapísal si aj moje meno a odišiel. Taká lekárska kontrola sa opakovala večer a na druhý deň ráno. Pri každej kontrole som mal zvýšenú teplotu do 37,7. Po odchode lekára, asi o 15 – 20 minút chlapi začali hovoriť, že ani dnes nás neodvezú, lebo k nám ide komandant so zoznamom, asi budú brať ľudí na prácu.

Otvorili sa dvere, prečítal tri mená – tých dvoch chorých a moje, a prikázal nám zobrať svoje veci a ísť s ním. Odviedol nás do „bani“ – kúpeľa. Po vykúpaní nás rozdelili. Akú diagnózu mali dvaja kolegovia a do ktorého pavilónu ich odviedli, to neviem. Moja diagnóza bola – angína, čo sa považovalo za prenosnú nákazlivú chorobu. Preto mňa odviedli na izolačku – „v sanizolator“. Bol to veľký barak na okraji zóny nemocnice. Boli tu iba dve izby pre chorých a miestnosti pre zdravotný personál. V tom čase tam bolo asi 35 – 40 chorých pacientov. Hlavným a zároveň ošetrovúcim lekárom tam bol tiež starší lekár väzeň a pochádzal tiež z Varšavy. Nevedel som, ako dlho tu budem, ale bol som veľmi šťastný, že som ostal v nemocnici. Po 2 – 3 dňoch pravidelného užívania tablietiek moja angína ustúpila, hrdlo nebolelo, teploty neboli, bol som úplne zdravý. Prestali mi dávať tabletky. Mal som obavy, že môj pobyt v nemocnici sa definitívne skončí.

Po niekoľkých dňoch ma k sebe zavolať lekár, povypytoval sa na môj domov a pôvod a navrhol mi, či by som si nechcel tu 1 – 2 mesiace odpočinúť. Mňa to prekvapilo, ale veľmi potešilo, súhlasil som a zo srdca som sa mu poďakoval. V ďalších dňoch som bol naďalej ako

chorý pacient. Bol som takou pomocnou zdravotnou sestrou. Pomáhal som pri podávaní injekcií a iných prácach na izbách. Okrem mňa tu bol ešte jeden taký pacient ako ja. Bol to ruský Nemec, pochádzal od Saratova na Volge. Mal na starosti prinášanie a rozdávanie jedla pacientom.

Pripomeniem, že ešte v lágri 06 som sa pokúšal štrikovať teplé ponožky. Popárali sme teplý sveter jedného spolupracovníka a z toho som chcel urobiť jemu a sebe ponožky. Štrikovanie mi ako-tak šlo, len pätu som nevedel urobiť. Skúšal som to podľa fabrickej ponožky, ale sa mi to nedarilo. Nakoniec to tak zostalo a ja som odišiel do nemocnice. Tu som sa to naučil, jeden pacient, mladý Japonec, veľmi pekne štrikoval. On ma naučil ako jednoducho, spoľahlivo a hlavne rýchlo sa štrikuje päta. A vyskúšal som to ešte aj za polárnym kruhom, a najmä oveľa neskoršie, keď som štrikoval teplé ponožky pre svojich malých vnúčikov Peťa a Paľa.

Začiatkom júla chodili z hospodárskej správy nemocnice po pavilónoch pomedzi uzdravujúcich sa pacientov a zapisovali odborníkov na ručné kosenie sena. Ako špecialista som sa na tú prácu dal zapísať aj ja. V druhej polovici júla zavolať nás – obidvoch zdravých pacientov k sebe náš lekár a oznámil nám pre nás smutnú správu. Povedal nám, že niekto na neho prezradil, že má zdravých pacientov a musí nás vypísať. Po vypísaní a vybavení „plnou poľnou“ nás previedli do tranzitného baraku. Prečo som sa znovu neuchádzal o prácu sanitára v 9. pavilóne, neviem. Pravdepodobne môj ochranca dľa Váňa bol už preč. V mojich myšlienkach sa znovu vytvárala neviditeľná, nepredstaviteľná vidina sedemročnej budúcnosti.

Na druhý deň prišiel za mnou posol od komandanta a povedal mi, aby som sa aj s vecami dostavil o druhej do klubu. Na moju otázku, čo je účelom nášho zhromaždenia (mal v rukách zoznam viacerých osôb), mi nevedel odpovedať. Ja som tušil iba jedno, že už je tu definitívna rozlúčka s nemocnicou, že sa pripravuje ďalší transport. Do klubu sa nás poschádzalo spolu 15 ľudí, ale nikto nevedel, čo nás čaká. Nakoniec prišlo hospodárske vedenie nemocnice. Tu sme sa dozvedeli, že je to organizačné zhromaždenie budúcej senokosnej

brigády. Hovorili nám, že spomedzi 60 zapísaných „výberová komisia“ vybrala nás pätnástich ako tých najlepších, tých najspoľahlivejších. Vysvetlili nám spôsob a účel našej práce. Našou úlohou bolo za leto prihotoviť 60 ton kvalitného suchého sena. Nemocnica mala svoje kone a kravy.

Ešte v prítomnosti hospodárskeho vedenia sme si zvolili brigádira, ktorého nám vedenie doporučilo. Bol to mladý, energický, dobrý človek s organizačnými schopnosťami. Do večera sme si priniesli a postavili postele a nejaké skrine. Táto miestnosť v klube sa stala pre nás naším domovom do konca nášho poslania, do konca existencie senokosnej brigády. Na druhý deň sme vyfasovali všetko potrebné náradie: kosa, vidly, hrable – bol to deň dôkladnej prípravy na splnenie našej úlohy.

Boli sme všetci v rovnakom veku 23 – 35 rokov. No jeden pán bol starší – mal síce len 39 rokov, ale vyzeral na dovŕšenú 50-ku. Práve tento pán, po bližšom zoznamovaní, odkiaľ kto pochádza, podišiel ku mne a tichým hlasom, priamo do ucha, mi povedal: „Hochu, odkud jsi?“ Za posledné tri roky som okrem ruštiny takto počul aj čistú češtinu. Ja som mu tiež tichým hlasom povedal, že pochádzam zo Slovenska, od Košíc – od Bardejova. On na to odpovedal: Ja som Moravák, zo Zlína. Jeho meno bolo Ján Prný (narodený roku 1912). Od tejto chvíle sme boli nedeliteľná dvojica, vedľa seba sme spali, spolu sme kosili, hrabali, ale najviac sme sa spolu rozprávali. Bol aj mojím pomocníkom – on mi klepal kosu. Bol som presvedčený, že ďalšie 2 – 3 mesiace prežijem tu, v nemocnici.

Podmienky na kosenie boli rôzne. Boli lúky podobné našim, ale kosilo sa aj po rôznych rúbaniskách a čistinách v tajge. Chodili sme do vzdialenosti 4 – 5 km. Ochrana sa k nám správala ako k obyčajným ľuďom. Nikto z partie ich neprovokoval. Podľa všetkého tu boli vybratí iba obyčajní pracovníci ľudia. Asi v polovici augusta, keď už sme mali na lúkach vysušeného a v kopách uloženého dosť veľa sena, čakalo nás jedného dňa, keď sme vyšli ráno do svojej práce, veľké prekvapenie. Naše seno už nakladali na svoje vozy cudzí ľudia (šesť chlapov). Bola s nimi aj ochrana (dvaja vojaci).

Tu sa začala veľmi ostrá výmena názorov. Každý chcel mať svoju pravdu. Seno patrilo nám, lebo my sme ho nakosili. Oni tvrdili, že tieto lúky patria im, že sme tu nemali právo kosiť. Nakolko my sme boli v presile (aj ochrany sme mali viac, 4 – 5 vojakov), nedovolili sme im seno odviezť. Vozy s naloženým senom sme im poprevracali. Celý konflikt sa vyriešil na najvyššej úrovni. Náš náčelník konvoja im vyprahol koňa a na koni šiel pre náčelníka nemocnice.

Asi o hodinu už bol naspäť s náčelníkom, s nákladným autom a troma vozmi. Aj z druhej strany prišiel dajaký šéf v civile. Pokiaľ si šéfovia medzi sebou dokazovali svoju pravdu, všetko seno sme naložili na nákladné auto a tri vozy. Po troch rokoch som prvý raz počul z úst náčelníka poďakovanie za moju prácu. Ochrancom ďakoval za obetavú záchranu sena a nám za vysoko suchým senom naložené tri vozy a nákladiak. Od toho času sme viacej suché seno nenechávali v tajge. Vždy, keď bolo vysušené a pohrabané, sme ho odvážali a ukladali do stohov vedľa nemocnice.

Po príchode z práce na nás čakalo ďalšie prekvapenie. Ešte sme sa ani poriadne nepoumývali, neodpočinuli si po dlhšej ceste domov, už za nami prišiel posol z kuchyne, že máme všetci, celá brigáda aj s miskou a lyžicou, prísť do kuchyne. Posol nám nevedel povedať, aký to má účel. My sme tiež netušili, lebo jedlo pre celú brigádu sme si nosili do klubu. Keď sme prišli do kuchyne, každý z nás dostal do svojej misky plnú veľkú varechu (0,7 – 0,9 l) pravej rôznofarebnej zmrzliny. Keď sme sa pýtali kuchárov, čo to má znamenať, odpovedali nám, že je to príkaz náčelníka nemocnice. To bola pre nás od neho, okrem ústnej, aj vecná odmena. Tu som pochopil, že aj vo vedení lágrov sú dobrí, poctiví ľudia. Toto bola moja prvá a posledná zmrzlina za celých sedem rokov.

Pri jedení zmrzliny (jedli sme ju hneď pri kuchyni) som sa stretol s jedným slovenským Maďarom. Pochádzal niekde od Komárna. Bol odo mňa o 3 – 4 roky starší. Pracoval v kuchyni ako kurič. Trochu sme sa rozprávali, ale viacej sme sa nestretávali. Ja som mal pri sebe milého pána Jána Prného. V prípade zlého daždivého počasia, sme chodili aj na iné práce: do pracovnej zóny vedľa nemocnice, na

úpravu a upratovanie na stavenisko (vedľa nemocnice sa stavali tri obytné, štyri bytové domy a klub).

Raz sme boli aj v lese hotoviť stavebný materiál. Šli sme peši, náradie nám doviezli na voze. Na každú dvojicu pílu a sekeru. Keď to vyložili, ja som sa ponáhlal vybrať si tú najlepšiu. Môj kamarát ma upokojil, aby som sa neponáhlal, že aj pre nás všetko doviezli, že naše náradie tam ostane. Mal pravdu, aj píla, aj sekera tam boli, ale už len tie najhoršie posledné. Ja som bol sklamaný, ale on ma utešoval, že aj s tým náradím svoj úkol splníme. Boli sme v peknom borovicovom lese, stromy vysoké, hladké. Mali sme rezať 4 m dlhú guľatinu s priemerom 25 – 35 cm. Množstvo narezaného materiálu sme nemali stanovené. Skrátka, mali sme pracovať, lebo my sme boli iba výpomoc. Každá dvojica, jedna pred druhou, sa ponáhľala povaliť si borovicu a rezať požadovaný materiál.

Nakoniec sme si aj my dvaja tak na okraji povalili na zem priemernú borovicu. Rozmerali sme si požadovanú dĺžku a začali rezať. Keď sme začali rezať tretí kus, Jano ma zastavil, otočil pílu hore zubami a pokračovali sme v reze. Tak sme pomaly „rezali“ až do skončenia pracovnej doby. Jano mi vyrozprával celý svoj životopis. Pokúsím sa vám v krátkosti opísať osud tohto mladého človeka.

Narodil sa v roku 1912 v Zlíne na Morave. Vyučil sa za automechanika. Vyrastal v robotníckom, až proletárskom prostredí. V čase obrovskej industrializácie Sovietskeho zväzu v 30. rokoch veľa zahraničných technických špecialistov a inžinierov aj s rodinami – najviac ich bolo z Československa – odchádzalo do ZSSR pomáhať budovať závody. Takéto želanie prejavil aj on a neviem prečo to neurobil legálnym organizovaným spôsobom. V 1932 roku nelegálne prekročil česko-poľskú hranicu, a potom poľsko-ukrajinskú hranicu. Na Ukrajine ho chytili a posadili do väznice. Po dôkladnom vyšetroaní a pobyte asi 2-3 mesiace za mrežami ho prepustili a jeho pobyt na území ZSSR zlegalizovali. V tom čase sa v Rusku budovali tri veľké traktorové závody v Charkove, vo Volgograde a v Čelabinsku na Urale.

Od roku 1933, od samého začiatku výstavby, pracoval v Čelabinskom traktorovom závode. Pracovalo tam aj veľa českých inžinierov. Mali tam rôzne výhody a kvalitné zásobovanie potravinami. V 1937 roku, keď Stalin rozpútal obrovskú kampaň proti vnútornému nepriateľovi, padlo za obeť množstvo nevinných ľudí. Vlastných likvidoval, cudzích odvážal na Sibír. V tejto kampani padli za obeť aj skoro všetci českí inžinieri. Boli považovaní za zahraničných špiónov. Mužov odsúdili na 15 – 20 rokov a ich rodiny vyvážali do ďalekej Sibíri. Tu sa začal odvíjať krutý osud Jana Prného. Aj on bol zaradený do kategórie špiónov. V máji 1937 bol odsúdený na 15 rokov straty slobody, pobyt v lágroch a 5 rokov vyhnanstva. Väčšiu časť svojich odsúdených rokov prežil v lágroch Ďalekého východu a severu na Kolyme. Jeho rozprávanie o krutých podmienkach väzňov v lágri počas 2. svetovej vojny, o tisícoch, ktorí to neprežili, vyvolávalo vo mne hrozný pocit a strach z toho, čo ma ešte čaká.

Rozprával, ako väzni robili hromadné úteky z jedného lágru do druhého, keď sa dozvedeli, že v tom druhom sú ešte zamrznuté zemiaky. Za svoje prežitie ďakoval svojmu povolaniu. Bol šofér, mal k dispozícii nákladné auto a tým aj viacej možností byť tam, kde bolo ešte niečo na zjedenie. V roku 1947 bol z Kolymy prevezený do Ozerlagu. Do nemocnice prišiel so silným zápalom oka. Oko mu zostalo, ale videl ním veľmi slabô.

Bol koniec septembra, počasie sa zhoršovalo, vedľa nemocnice stáli tri veľké stohy sena a nám sa blížil koniec Ozerlagu. Prečo som si nehládal prácu tu v nemocnici, neviem. Možno, že som sa už cítil zdravotne a fyzicky lepšie, vedel som že na 06 už nepôjdem, že lesozavodu som sa zbavil a mal som nových priateľov, hlavne Jana Prného.

Očakávanie sa nám skoro splnilo. Začiatkom októbra sformovali zo zdravých pacientov 78-člennú transportnú skupinu, zhromaždili nás v klube a hneď na druhý deň sme už cestovali. Bol som rád, že cestoval aj Jano, že do budúceho mája budem mať skúseneho dobrého priateľa, zastavili sme sa na 117. kilometri. Keď sme vystúpili z vagóna, podľa abecedného zoznamu rozdelili nás na dve sku-

piny. Ja som bol v prvej skupine. Jano bol v tej druhej. Spočiatku som si myslel, že nás odvedú v dvoch skupinách, kvôli bezpečnosti. Keď sme sa pohli, už bolo jasné, že nás rozdelili. My sme šli jedným smerom a druhá skupina šla opačným smerom. Nás odvedli do lágru 013. Druhú skupinu odvedli do lágru 012, ktorý bol len 2 km od nás. Taká bola naša nečakaná rozlúčka. Viac som ho nevidel. O jeho osude som sa dozvedel budúci rok v júni, pri stretnutí s ľuďmi z lágru 012. Rozprávali mi, že v máji 1952 dokončil svojich 15 rokov, bol prepustený na slobodu a odvezený do Krasnojarského kraja, kde v okruhu 500 km mal pokračovať ako slobodný človek v päťročnom vyhnanstve. Do lágru nás priviedli medzi 11. – 12. hod. Posadali sme si na trávnik, na okraji cesty a čakali na ďalšie pokyny.

Medzitým sa nás vypytovali zvedavci z tých, čo neboli v práci, odkiaľ nás dovezli, každý hľadal svojich krajanov. Krajan už bol každý, kto pochádzal z tej istej zväzovej republiky, nehovoriac už o kraji, okrese. Nás najviac zaujímalo, aký druh práce sa vykonáva v tomto lágri. Náplňou práce tohto lágru bolo stavebníctvo, lesozavod aj s nakládkou vagónov, cez zimu sa pracovalo v tajge na výrube lesa, asi 15 ľudí pracovalo v železničnom depe na oprave lokomotív a vagónov a boli aj všelijaké výpomocné práce. Najviac som sa obával lesozavodu, s ktorým som už mal skúsenosti z lágru 06. Tu som sa zoznámil s jedným naozajstným krajanom. Pochádzal z Rovenskej oblasti, Demidovského okresu (susedný okres nášho Dubnovského), z obci Krásne. Keď som mu rozprával o krajanoch z jeho obce, s ktorými som bol v cele č. 3 hneď po mojom zatknutí, bol veľmi potešený. Bol odo mňa o 8 – 10 rokov starší. Od tejto chvíle sme boli veľmi dobrí priatelia. On pracoval ako vedúci pracovne. Keď som niekedy po pracovnej dobe zašiel k nemu, vždy mi dal dosýta najesť.

Asi po hodine čakania odvedli nás do jedálne, čo bolo najvzácnejšie. Z jedálne nás odvedli do klubu. Tu komandant s pomocníkom robili s nami podľa abecedného zoznamu také písomno-ústne zoznámenie a zadeľovanie do jednotlivých pracovných brigád. Keď sa ma komandant opýtal, akú mám profesiu, odpovedal som mu, že som vyučený tesár. Pozrel si ma od hlavy po päty a ešte sa ma opýtal,

kde som tesárčil. Pohotovo som mu odpovedal, že v centrálnej nemocnici sme postavili tri veľké obytné domy a klub. V skutočnosti som tam bol trikrát upratovať okolie. Po zoznámení so všetkými a ďalšom, asi hodinovom čakaní nám oznámili, do akej brigády je kto zaradený, kde brigáda pracuje, meno brigádira a v ktorom baraku je ubytovaný. Ja som bol zaradený takto: „stavebná brigáda č. 39, brigádír Toporkov, ubytovaný v baraku č. 1, sekcia č. 2.“ Vonku sa už stmievalo. V každej sekcii boli ubytované dve brigády.

Bez problémov som našiel svoj barak, svoju sekciu. Vo vnútri sa svietilo. Zvedavci sa hneď vypytovali na rôzne veci. Každý hľadal krajanov, svojich známych. Ukázali mi, kde má miesto brigádír. Jeho miesto bolo na samom konci sekcie. Prijal ma veľmi milo, na nič sa nevypytoval. Jeho pomocník mi ukázal, kde bude moje miesto na posteli – bola to ľavá strana navrchu štvormiestnej postele. Už pri pohľade na brigádira a vizuálnom prehliadnutí väzňov, ubytovaných v sekcii, som mal taký stiesňujúci pocit. Všetci sa podobali na Číňanov. Fakticky to boli miešanci Číňanov a Rusov. Pochádzali zo severnej Číny – Mandžusko, Charbin. Všetci mali ruské mená, ale vzhľad čínsky. V brigáde nás bolo 24, dvaja Rusi, traja Ukrajinci, ostatní Mandžusi. Boli to všetko vzdelaní mladí muži, obeť 2. svetovej vojny. Mali podobný osud ako spomínaní Kórejci.

Na druhý deň som už išiel do práce spolu s nimi. Brigáda pracovala na výstavbe obytného domu. Brigádír sa ma nevypytoval, čo viem robiť, len sa opýtal, odkiaľ pochádzam. Pravdepodobne už podľa môjho výzoru zhodnotil, aký som odborník. Pridelil ma k jednému Ukrajincovi. Bol to veľmi milý pán, asi o 6-8 rokov starší, dobrý odborník. Veľmi blízky krajan, pochádzal z Ternopoľskej oblasti z Kremenca, susediaceho s naším Dubnom.

Našou úlohou bolo dávať podlahy do izieb. Tejto práci som vôbec nerozumel, ale vďaka môjmu majstrovi a veľkej snahe sa niečomu naučiť už o týždeň som bol schopný aj samostatnej práce. Vykonávali sme aj iné tesárske práce. Neskôr sme pracovali v zóne skladov, na výstavbe skladu stavebného materiálu. V prípade pri-

stavenia vagóna s potravinami alebo iným materiálom bolo našou úlohou aj vyloženie vagóna.

Raz doviezli jeden plný vagón jablk. Jablká boli uložené v bedničkách. Pri ich vykladaní bola dozorcami sprísnená kontrola. Počítali sa vo vagóne (výdaj) a v sklade (príjem). Jeden šikovný chlapec zanesol bedničku jablk (asi 20 kg) namiesto do skladu na stavenisko za skladosm. Čo s nimi? Rýchlo sme vybrali jeden oporný stĺp zo základov, do jamy uložili bedňu s jablkami a na vrch postavili a zasykali kratší stĺp. Po vyložení a spočítaní chýbala bednička jablk. Dozorcovia a skladníčka začali dôkladné hľadanie aj prehľadávanie staveniska. Ale nič nenašli. Naš počín pozoroval vojak z krajnej strážnej veže. Báli sme sa, že nás prezradí. Našťastie bol natoľko ľudomil, že hľadajúcim nič nepovedal. Všetci vedeli, že to bola naša práca, ale nemali vecný dôkaz. Skonštatovali, že jablká sa vyparili. Keď sa všetci rozišli, celá brigáda si pochutnala na čerstvých jablkách. Svoj prídel za statočnosť dostal aj vojak zo strážnej veže.

Pri jednej návšteve sa ma môj krajan opýtal, či nepoznám niekoho, kto by vedel vyšívať. Ja som na to hovoril, že netreba nikoho hľadať, že ja sám viem vyšívať. Nikdy predtým som ešte nevyšíval, ale videl som, ako vyšívali moje sesternice Mária i Anna Zubrikové. Čo vyšívať? Jeden jeho známy dozorca, starý mládenec, chcel mať vyšívaný uterák. Všetky potrebné veci, čistý biely uterák, rôznofarebné nite, ihly zabezpečil dozorca. Kohútov, ktorých chcel mať vyšitých, nakreslil na papier lágerný maliar, ja som si ich cez kopírku pretlačil na plátno. S vlastnou fantáziou som sa vždy po práci pustil do vyšívania.

Kohútov som vyšíval hladkou výšivkou. Verte-neverte, ale takých „pekných kohútov“, akých som ja vyšil, sa ešte nikomu vyšit nepodarilo. Aby druhý koniec uteráka nebol čistý, tam som vyšil krížikom (sám som nakreslil) šesť rôznofarebných hviezdíček a tri veľké písmená, iniciálky pána dozorca. Na obidva konce som naviazal rancle. Trvalo mi to asi mesiac. Po vypratí a vyžehlení bol uterák pripravený na odovzdanie. Krajan obdivoval moju šikovnosť a ja som sa v duši smial zo svojej vynaliezavosti a fantázie. Ako sa medzi

sebou vyrovnali dozorca a vedúci pracovne, to neviem, ale ja som mal veľmi často dupľovanú večeru. Práca v tejto stavebnej brigáde sa mi celkom pozdávala a stával sa zo mňa odborník na tesárčinu. Svoje evidenčné čísla sme nosili ďalej. Stravovanie podľa lágernej normy bolo aj v tomto lágri mizerné. Nebyť občasného prílepšenia od môjho krajana, neviem ako by som to všetko znášal.

Zdravotne som sa cítil dosť dobre, operácia môjmu pruhu pomohla, necítil som žiadne bolesti. Počas 9-mesačného pobytu v tomto lágri som ani raz nebol v zdravotnom stredisku, ani neviem kto tam bol lágerným lekárom. Hneď po Novom roku, keď už vedenie lágru malo napísaný originál plánu práce a inej lágernej činnosti na ďalší rok, boli sme traja pracovníci z rôznych brigád pozvaní do kancelárií vedenia lágru vo vnútri zóny. Našou úlohou bolo z tohto originálu prepísať ručne ešte tri kópie (každý jednu). Kto ma tam navrhol alebo vybral, neviem. Prepisovali sme to tri dni, od rána do večera. Boli to ďalšie tri dni príjemného odpočinku v teple. Večer, keď sme išli do svojich barakov, nám dali porciu 900 gramov chleba.

Na tretí deň, po dokončení prepisovania, nám dali po tri porcie chleba (3 x 900 gramov). Jednu porciu som zjedol hneď po príchode do baraku a ďalšie dve boli naplánované na ďalšie dva dni. Keď som si ľahol na svoju posteľ, premýšľal o minulosti i budúcnosti svojho života, stále sa dostali do popredia myšlienky o chlebe, ktorý som mal odložený v svojom podhlavníku. Padlo rozhodnutie: ešte jednu porciu zjem a už budeme spať. Ani po zjedení druhej porcie spánok neprichádzal. Až po zjedení tretej porcie som zaspal. Asi zvíťazila myšlienka, že to, čo som zjedol, je už moje, už mi to nikto nezoberie.

Jedného dňa, začiatkom januára 1952, mi môj brigadír Toporkov po príchode z porady oznámil, že som prevezený do brigády č. 42, k brigadérovi Jakovlevovi. Povedal mi, v ktorom baraku býva. Opýtal som sa ho, čím som sa previnil, že sa ma zbavuje. Odpovedal mi, že on bol so mnou spokojný, ale rozhodnutie o mojom prevode prišlo z kádrového odboru lágru. Naraz so mnou bol prevezený aj jeden Rus. Aj v ostatných brigádach boli prevody. Príčinou prevodov bolo

to, že od polovice januára začínala ťažba dreva. Vytvárali sa nové brigády prevažne z Číňanov, ktorí pracovali v rôznych brigádach. Na uvoľnené miesta dopĺňali ľudí zo stavebných brigád. Najviac som bol zhrozený, keď mi majster povedal, že brigáda, do ktorej som preložený, pracuje na lesozavode.

Ešte v ten večer som sa presťahoval k svojmu novému kolektívu. Brigádír Jakovlev vedel o mojom príchode už z porady. Ukázal mi miesto na posteli a ja som si s nepríjemným pocitom ľahol spať. To, čoho som sa navyiac obával, sa stalo skutočnosťou. Na druhý deň po príchode na pracovisko ma brigádír oboznámil s kolektívom, ktorý ma prijal medzi seba veľmi milo, ako seberovného. Vysvetlil mi, že náplňou práce brigády je nakladanie vagónov. Vypytoval sa ma, na akých prácach som pracoval, či už som pracoval v závode, hlavne pri nakladaní vagónov. Keď som mu povedal, že celý rok som nakladal vagóny na 06-tke, že stále som bol na vagóne pri ukladaní a k tomu som pridal niekoľko technických noriem naloženého vagóna, zaradil ma do prvej šesťčlennej skupiny s tým, že aj tu budem pracovať na formovaní vagóna. Keď som sa so skupinou zoznámil bližšie, ukázalo sa, že znovu sme internacionalisti. Bolo tu päť Maďarov, ktorí podchádzali z južného pohraničia Slovenska. Vedeli trochu aj po slovensky. Medzi sebou sa rozprávali po maďarsky, so mnou po rusky. Boli sme dobrá, kamarátska pracovná partia.

Aj na tomto lesozavode bolo nakladanie vagónov veľmi namáhavé, bola to veľká drina. Prácu nám zľahčovala iba lepšie prispôsobená nakladacia rampa. Tu som pracoval do konca apríla. Pri jednom stretnutí sa ma môj krajan opýtal, ako som na tom so vzdelaním. Keď som sa ho opýtal, načo to potrebuje, povedal mi, že komandant potrebuje jedného mladého šikovného vzdelaného chlapca za pomocníka. Ja som mu o sebe vyrozprával všetko a dohodli sme stretnutie s komandantom. Pri vzájomnom stretnutí ma bez veľkého vypytovania (nakolko som doporučený jeho známym) prijal za svojho pomocníka. Vysvetlil mi, čo bude mojou náplňou práce. Mal som na starosti evidenciu – kartotéku všetkých členov brigády, ktorí vychádzali do práce mimo zóny lágru.

Na každého člena brigády bol vypísaný osobný lístok so všetkými osobnými údajmi, vrátane evidenčného čísla. Pri rannom rozdeľovaní som odniesol k vrátnici kartotéku všetkých brigád, ktoré v ten deň vychádzali do práce mimo zóny. Podľa čísla brigády som odovzdal veliteľovi ochrany (načalník) príslušnú kartotéku. Ten prečítal meno pracovníka, pracovník odrecitoval ostatné údaje – krstné meno, meno po otcovi, rok narodenia, paragraf, podľa ktorého bol súdený, na koľko rokov, začiatok a koniec väzby, evidenčné číslo – a prešiel cez bránu. Tak sa to opakovalo, dokiaľ nevyšli všetky brigády. Najprv vychádzali brigády, ktorých cesta na pracovisko trvala dlhšie, nakoniec tie, čo pracovali bližšie. Celá ceremónia prebiehala rýchlo, ale hlučne.

Cez deň som mal voľno, ak ma komandant nepochytil nejakou úlohou. Večer, keď prichádzali brigády z práce, som čakal pri bráne a každý veliteľ ochrany mi odovzdal kartotéku svojej skupiny. Po večernej porade brigáďirov, komandanta a vedúcich vonkajších prác a po skončení vyšetrenia v zdravotnom stredisku sa znova začínala moja práca. Komandant mi dal presný popis vonkajších prác na budúci deň a rozpis, ktoré brigády alebo konkrétni pracovníci budú túto prácu vykonávať. Mojou úlohou bolo pre každý vonkajší objekt pripraviť kartotéku tých brigád alebo pracovníkov, ktorí budú na príslušnom objekte pracovať. Ďalej bolo potrebné z celkovej kartotéky povyberať karty tých pracovníkov, ktorí boli podľa zoznamu zo zdravotného strediska na nasledujúci deň oslobodení od práce.

Na pracovných poradách sa robili aj prestupy jednotlivých pracovníkov z jednej brigády do druhej. Aj to som musel sledovať, aby karta pracovníka bola vždy na správnom mieste. To všetko som musel urobiť do pol jedenástej večer, lebo som stále býval v baraku v brigáde Jakovleva a baraky sa po tomto čase na noc zamykali do piatej hodiny rána. Keď som niečo nestihol urobiť večer, tak som to dokončil skoro ráno, aby k rozdeľovaniu, ktoré sa začínalo o pol siedmej ráno, bolo všetko pripravené a ja so všetkým pri bráne. Pri každom rozdeľovaní bol prítomný aj komandant (narjadčik) pre prípad, že sa robili nejaké korekcie pracovnej náplne.

So svojím novým postavením som bol spokojný. Bolo to ľahšie ako nakladať vagóny s drevom. Považovali ma za jedného z tých, ktorý patrí k lágernej verchuške – hovorili nám aj lagernye pridurky. Aj porcia v jedálni bola hustejšia. Nebola to sloboda, bol to láger, predtým ešte šesť rokov, ale v tom čase som si nič lepšie nevedel predstaviť. A za to všetko som bol vďačný svojmu krajanovi.

V prvej polovici júna 1952 v nedeľu som náhodou zašiel do svojej kancelárie. Bola otvorená, komandanta tam nebolo. V jednej miestnosti sedel iba druhý pomocník komandanta a písal nejaký zoznam pracovníkov (bol to starší pán, Rus, ktorý mal na starosti stravovanie, ošatenie a inventár lágru). Keď som sa ho opýtal, čo píše, odpovedal mi, že je to zoznam ľudí, ktorí v najbližších dňoch opustia tento láger. Na otázku, kam ich povezu, mi nevedel odpovedať. Najväčším mojím a veľmi nemilým, ba až hrozným prevapením bolo to, keď som sa pozrel na začiatok tohto zoznamu. Ako blesk, hneď v treťom riadku, mi do očí udrelo moje meno a za ním všetky pre láger dôležité údaje. V prvej chvíli to bol pre mňa obrovský šok. Ako kvapka v mori sa rozplynuli moje predstavy o tom, že hoci som neprávom zaradený do tohto prostredia, aspoň časť zo svojich desiatich rokov prežijem ako ľudská bytosť, ako človek. Čo ma čaká v budúcnosti, kam nás odvezú, som nevedel. Vedel som len jedno, že som ešte mladý, zdravý, pred sebou ešte šesť rokov, a takých ľudí v lágroch potrebujú na plnenie tých najťažších, najdrsnejších úloh na stavbách Sibíri.

V stave zatrpknutosti, ba až zlosti, som sa pustil hľadať po zóne svojho nadriadeného komandanta. Keď som ho našiel, hneď sa pýtal, čo sa stalo, že ho hľadám (asi sa mu môj vzhľad videl zvláštny). Mojou žalosťou, ba až zlostnou odpoveďou bola otázka, čím som sa previnil, čo som zlé urobil, prečo som nespoľahlivý. A ešte okrem toho, aby ma prepustil, ma posielal preč z toho lágru (bolo zaužívané, že výber ľudí na odsun vyberalo špeciálne oddelenie lágru spolu s komandantmi).

Keď som skončil svoje výčitky, on sa zasmial (to mi pridalo ešte trochu zlosti) a povedal mi, aby som bol rád, že som v tom zozname,

vraj on by bol celý šťastný, keby tam bolo aj jeho meno. Nakoniec mi vysvetlil, že tento zoznam väzňov nerobilo špeciálne oddelenie, a už vôbec nie on, ale že došiel s ďalšími pokynmi z hlavnej správy Ozerlugu. Vysvetlil mi aj to, že všetci väzni podľa týchto zoznamov budú prevezení z politicko-režimových lágrov do obyčajných pracovných lágrov ITL (nápravných výchovných lágrov). Ešte v ten istý deň, bola to nedeľa, nás všetkých 60 – 70 zhromaždili v jednom tranzitnom baraku a na noc nás zamkli. Všetci sme boli v napätí z toho, že vedúci lágra konajú tak rýchlo. Napätie som trochu zmiernil, keď som ostatným vysvetlil, že všetci budeme prevezení do ITL. Ale kedy a kam, to z nás nevedel nikto.

Pod zámkom nás držali aj celý pondelok. Podľa potreby vymenili ošatenie, riešili zdravotné problémy. Jedlo nám priniesli z kuchyne. Ešte v tento deň nám vydali suchú stravu na dva dni. Podľa toho sme usúdili, že naša cesta nebude dlhá. Príčinou toho, že sme neodchádzali už v pondelok bolo, že pravdepodobne nebol zabezpečený „stolypin“ na náš prevoz. Ďalšiu noc sme prespali pod zámkom. Ale napätie sa stupňovalo. Kam nás povezu? V utorok ráno príkaz „zbaliť sa“ (sobrat'sja s veščami) nasvedčoval, že odchádzame. Všetkých nás vyviedli pred hlavnú bránu. Tu nás už čakala pravidelná ochrana, vnútrolágerní dozorcovia a prítomný bol aj náčelník lágru.

Prvé, pre nás potešujúce bolo, keď nám oznámili, že poznávacie čísla, ktoré sme mali našité na pravej nohe a chrbte vonkajšieho odevu, si môžeme dať preč, že už ich viac nebudeme potrebovať. Ešte teraz vidím to nadšenie, tú radosť a hlavne tú snahu každého z nás, čím skôr sa zbaviť tých čísel, tých poznávacích značiek. Bez noža, nožníc – zubami, prstami, ale prebehlo to veľmi rýchlo. Nakoniec sa k nám prihovril aj sám náčelník lágru. Ocenil našu prácu v lágri, hlavne vyzdvihol, že za našu lojálnosť nám bolo umožnené pracovať v ľahších podmienkach. Poprial nám veľa úspechov na nových pracoviskách a to, aby sme sa čím skôr včlenili medzi plnohodnotných občanov štátu. Prvýkrát za štyri roky som počul slová, ktorými sme boli považovaní za ľudí, a nie za dobytok.

Ani náčelník lágra nemal na našom prechode do ITL žiadne zásluhy, žiadny vplyv, prosto boli potrebné nové pracovné sily na ďalších a významnejších stavbách Sibíri a Ďalekého východu. Nariadenie o našom premiestnení prišlo z Centra. Nakoniec nás už zaužívanou procedúrou podľa zoznamu prevzal konvoj (vojenská ochrana), aby nedošlo k prípadnej zámene. Každý musel – po prečítaní svojho mena náčelníkom konvoja – povedať všetky ostatné údaje, (tentoraz už bez evidenčného čísla) a prejsť cez bránu. Po skončení nás zoradili do štvorzástupu a peši odprevadili na železničnú stanicu (asi 2 km). Zvedavosť, kam nás povezu, nás neopúšťala. Po krátkom čakaní prišiel do stanice nákladný vlak s pripojeným „naším stolypinom“. Naša ochrana nás podľa zoznamov odovzdala ochrancom, ktorí sprevádzali vagón. Spoločne nás natlačili do „kupé“ a dosť tesne, aby sme sa všetci pomestili. Všetko prebiehalo rýchlo a hlučne. Vlak smeroval na západ, smerom na Tajšet.

Predpokladali sme, že nás vysadia v Tajšete. Naš vlak zastavil na 54. km a nás, ktorí sme cestovali z 013, vysadili. Tu čakala vojenská ochrana a odvieďla nás do už známeho zberného lágru. Zhromaždili nás tu 800 – 1000 ľudí. Bol zorganizovaný riadny lágerný režim, vytvorené pracovné brigády. Do práce sme nechodili, iba ak bolo potrebné niečo pre láger, vyviedli 1 – 2 brigády na splnenie úlohy. Stretávali sa tu krajanovia, ale aj takí, čo boli spolu v iných lágroch. Tu som sa dozvedel o osude Jana Prného zo Zlína. Povedali mi, že v máji 1952, po skončení celého 15-ročného trestu, bol oslobodený. Ale nakoľko mal prisúdených ešte 5 rokov vyhnanstva, nepustili ho na slobodu, ale odviezli do Krasnojarského kraja, kde sa mohol voľne pohybovať a pracovať v okruhu do 100 km, bez možnosti vycestovania po celých päť rokov.

Nakoľko nás všetkých čakal jeden osud (prechod z Ozerlagu do ITL), začali sa vymýšľať a šíriť rôzne varianty, kam nás povezu. Vychádzali viac z vlastného želania ako zo skutočných možností. Najželanejšie boli lágre za Uralom v Európe, bližšie k domovu. Najobávanejšie boli lágre uhľŕných baní v Kazachstane. Už zo zložení samotných brigád (mladší, starší, dĺžka zostávajúcich trestov) sa dalo vycítiť, že to bude rozdielne umiestnenie. Asi po desiatich

dňoch nášho napätého očakávania bolo na vedľajšej koľaji vedľa našej zóny pristavených 12 nákladných vagónov, a všetky určené pre transporty väzňov na dlhšie trate. Napätie sa zvyšovalo. Videli sme, že odchod je už blízko.

Toho istého dňa jeden z našich kamarátov došiel s radostnou, ale hlavne dôveryhodnou správou o tom, kam bude smerovať prípravný transport. Že to má z najvyšších zdrojov vedenia lágru. Zvedavosť stúpala. Odpoveď znela: Stavby DVK (Strojiteľstvo Ďalšie Vostočného Kraja). Veľa radosti mám to neprinieslo. Ďaleký východ Sibíri je obrovský a stavieb je veľa, rôzneho typu. Najobávanejšia bola Kolyma. Vedeli sme, že to budeme určite my mladší a tí, ktorí majú ešte pred sebou dlhší pobyt.

Nakoľko vedenie lágru už malo zoznamy pripravené, hneď na druhý deň sa začala príprava na náklad. Najprv bolo oznámené, kto odchádza, potom výdaj stravy na dva dni, riešenie zdravotných problémov. Ešte toho istého dňa sa začalo s nakladaním v abecednom poriadku (ja som bol vždy medzi prvými, lebo som bol Bobalik). Do každého vagóna nás napakovali po 40 ľudí. Vo vnútri vagóna na obidvoch koncoch boli urobené dva rady pričné, spalo sa v troch úrovniach (podlaha, 1. a 2. poschodie). Vo vnútri bola ešte hygienická paraša a nádoba na vodu. Pokiaľ sa takéto transporty robili v zime, bola uprostred vagóna ešte aj železná piecka. My sme ju nepotrebovali, lebo bolo leto. Štyri malé okienka v hornej časti po obidvoch stranách vagóna boli otvorené, ale zamrežované. Prívod vzduchu cez tie okná bol slabý, najmä keď vlak stál. Pri pohybe sa vzduch rýchlejšie vymieňal.

Mne sa ušlo miesto na druhom poschodí. Malo to svoju výhodu i nevýhodu. Výhodu v tom, že som videl vonkajší svet, videl som názvy staníc a miest, ktorými sme prechádzali. Nevýhodu v tom, že pod strechou bolo veľmi horúco. Teplota vo vnútri vagóna dosahovala do 40 stupňov. Každý bol mokrý od vlastného potu. Keď bolo všetkých 12 vagónov naplnených (9 vagónov mužov a 3 vagóny žien) a po hlučných príkazoch, rozkazoch a cestovných inštrukciách, sa náš transport vydal na ďalekú cestu.

Do Tajšetu nás odtiahla vlastná lokomotíva. Z Tajšetu po celej dĺžke transsibírskej magistrály do Komsomoľska na Amure sme boli pripojení k nákladným vlakom. Najväčším problémom nášho cestovania boli vysoké vonkajšie horúčavy a k tomu nedostatok pitnej vody. Nádoby na vodu neboli veľké, naplňali sa len keď vlak stál a bola nablízku voda. Ale aj po ich naplnení boli skoro prázdne, lebo každý pil bez konca. Pamätám si, ako naše vagóny stáli na vedľajšej koľaji na brehu jazera Bajkal (asi 15 – 20 m od vody). Tu nám naši ochrancovia dovolili 4 – 5-krát naplniť (vždy po vypití) naše nádoby. Každý sa napil do sýtosti. Dodnes počujem naše hlasy, ako sme prosili svojich ochrancov, aby sa nám dovolili okúpať alebo aspoň umyť v bajkalskej vode. Ale to už boli veľmi luxusné, nesplniteľné požiadavky.

Stravu nám vydávali raz denne na celý deň. Niekoľko ráz za celú cestu nám dali aj teplú, riedku polievku (balandu). Kde ju vzali, to neviem. Možno bol pripojený vagón s kuchyňou. Najdrsnejším problémom nášho cestovania bolo každodenné „kusové“ prepočítavanie. Všetci sme museli prejsť do jednej polovice vagóna uprostred sa postavili dvaja vojaci s palicami a prebehnutím medzi nimi sa konal odpočet. Pri nešikovnosti si dostal dobre naložené. Stávalo sa, že pri zlom výsledku počítania, možno aj úmyselnom, sa sčítanie opakovalo a palicovanie sa zintenzívnilo. Pri tom sa konala aj dôkladná prehliadka podlahy vagóna. Boli prípady (viem to z rozprávania kamarátov), že po vytvorení diery v podlahe väzni ušli z idúceho vlaku.

Čím ďalej sa naša cesta vzdľalovala na východ, tým viac sme si uvedomovali, že o toľko bude náš návrat ťažší naspäť domov, ak vôbec bude. V mojom vnútri, v mojom srdci stále prevládala živá nádej, že sa určite ešte vrátim, lebo doma som zanechal svoj najcennejší poklad – mamu. Keď už za nami zostávali mestá Čita, Skovorodino, Birobidžan a pred nami boli už len Chabarovsk a Vladivostok, žili sme v stálom napätom očakávaní, kde bude naša posledná zastávka. Či to bude Chabarovský kraj, Amurská oblasť alebo najobávanejší Magadan a za nim celá Kolyma. Po krátkom čase bol

náš transport nasmerovaný na trať, ktorá viedla smerom na Komsomoľsk na Amure.

Na jednej neveľkej železničnej stanici naše vagóny odstavili na vedľajšiu koľaj. Bola to hygienická prestávka. Naši sprievodcovia – ochrancovia určili na pokyn vyššej inštancie vodiť nás postupne po vagónoch do vojenskej alebo lágemej „bani“ (kúpeľ). Tu každý z nás dostal plný lavór studenej vody na okúpanie. Je to trochu smiešne, ale nám to urobilo veľkú radosť. Aspoň trochu sme si osviežili naše brudné a spotené telá po už asi desaťdennom parnom kúpeli vo vagónoch. Špinavé spodné prádlo nám vymenili za čisté vyprané. Pri tejto prechádzke sme zistili, že z dvanástich vagónov zostalo už len sedem. Tri vagóny žien a dva vagóny mužov už mali niekde konečnú zastávku alebo cestujú iným smerom. Po skončení kúpeľa cesta pokračovala ďalej ku Komsomoľsku. Podvečer sme docestovali do cieľovej stanice. Naše vagóny boli odtiahnuté na úplne vedľajšiu koľaj, vedľa nejakej lúky. Okrem hlučných debát a pokrikov našich ochrancov, bolo dookola ticho. To, že nás nevykladali, bolo pre nás tiež veľkou záhadou.

Našu záhadu čiastočne rozlúštil jeden z našich spolucestujúcich. V našom vagóne cestoval jeden chlapec, ročník 1924, krajan, rodák z Rovenskej oblasti, ktorý už po tejto trase cestoval teraz druhýkrát. Bol v rodnom kraji na opakovaný súd ako svedok. Všetkým nám vysvetlil, že keď do rána budú naše vagóny prevedené na pontóne na druhý breh rieky, naša cesta bude smerovať do prístavu Sovietska Gavaň a odtiaľ loďou do obávaného Magadanu, kde bol začiatok hroznej Kolymy. Keď sa zobudíme na tomto mieste, tak zostaneme niekde v okolí Komsomoľska v Amurskej oblasti. Veľkým prekvapením, ale aj potešením pre nás bolo to, keď ráno sme uvideli, že stojíme na tom istom mieste, kde nás večer pristavili. Ranný budičiek bol sprevádzaný hlukom a krikom. Po otvorení vagóna bol vydaný príkaz pripraviť sa aj s osobnými vecami (sobrať sa s večerami).

Po vyprázdnení vagónov, sme nastúpili do štvorzástupu a po kusovom prepočítaní sme prešli peši asi 300 – 400 metrov k ceste. Tu na nás čakali pripravené 3 – 4 nákladné autá, na ktorých nás parádne

– ako lacných budovateľov – prevážali cez centrum Komsomoľska do riečneho prístavu na Amure. Keď sme boli všetci prevezení, dali sa nám najesť a k tomu pridali ešte suchú stravu na jeden deň. Aj to nasvedčovalo, že naša cesta nebude ďaleko. Potom nás všetkých spakovali do vnútra dvoch vlečných nákladných lodí (barží), ťahaných remorkérom. Po skončení všetkých organizačných a cestovných prepráv sme vo vnútri lodi cítili, že už sa plavíme. Záhadou pre nás bolo to, či sa plavíme hore alebo dolu riekou. Na druhý deň nás pristavili k pravému brehu rieky Amur. Nebol tu žiaden riečny prístav. Z paluby lode prehodili na breh drevený mostík, ktorým sa loď spojila s brehom. Začalo sa naše vykladanie.

Podľa smeru toku vody sme zistili, že sme sa plavili dolu Amurom, smerom k Ochotskému moru. Po vyložení nás odviekli do neďalekého, 200 – 300 metrov vzdialeného lágru. Stáli tu iba dva drevené baraky, kuchyňa a kúpeľ. Bolo tu vidno aj ľudí, bol to iba obslužný personál. Tento láger slúžil iba ako prestupná stanica, lebo baraky boli prázdne. Začali sme prosiť aj jedlo. Jedlo sme nedostali s odôvodnením, že na dnešný deň nám bola strava vydaná. Čo sa týka stravovania, v lágroch sa viedla presná a prísna evidencia stravovania. Ani raz za sedem rokov sa mi nestalo, aby som na ten istý deň dostal stravu na dvoch miestach. Aj ďalšie dva dni sme boli plnoprávnymi obyvateľmi tejto zeme s plnou penziou. Ale najdôležitejšie pre nás bolo, že sme sa mohli po dlhej ceste poriadne okúpať už aj v teplej vode. Každý z nás premýšľal o tom, kde je tá naša posledná zastávka. Ani tí naši najspoľahlivejší vyzvedáči sa nedozvedeli dôvod, smer a koniec našej cesty.

Na tretí deň, hneď po raňajkách, sme dostali príkaz spakovať si svoje veci a nastúpiť na dvor. Tým sa začala ďalšia naša cesta. Za ohradou zóny, na ceste, stáli pripravené veľké nákladné autá ZIS-150. Prišlo načasťstvo a začalo sa naše nakladanie. Po prečítaní mena a pridelení suchej stravy na dva dni bol každý z nás pripravený na ďalšiu cestu. Naložili nás na 10 nákladných áut, po 25 ľudí na jedno auto. Spolu to bolo 250 ľudí. Podľa toho, že stravu sme dostali na dva dni a aj na autách boli priečne lavice z dosák, čo nebývalo zvykom pri prevozoch, sme vedeli, že naša cesta bude dlhšia. Horšie

by to bolo v prípade dažďa, lebo tie autá neboli zakryté. Na naše veľké šťastie sa nad nami Pán Boh, aj príroda zľutovali a my sme sa zaobišli bez nechceného vodného kúpeľa. Po obidva dni našej cesty nepršalo. Podľa slnka sme usúdili, že cestujeme smerom na sever.

Cestovali sme tajgou po obyčajnej lesnej ceste so všetkými jazerami, hrboľmi, močiarimi. Boli úseky, kde sme dosahovali slimačiu rýchlosť. Naša cesta viedla pozdĺž už vybudovaného ropovodu, ktorý prepravoval ropu zo Sachalinu do Komsomoľska. Na určitých úsekoch cesty sme videli ešte pozostatky lágrov, v ktorých bývali komsomoľci – budovatelia ropovodu. Už po návrate domov, v rokoch 1955 – 1957, som videl film „Daleko od Moskvy“, zasvätený budovaniu Komsomoľska a ropovodu komsomoľcami v rokoch 1933 – 1938. Aj na okraji Komsomoľska boli pozostatky týchto ubytovní. V tomto filme boli použité autentické zábery z trasy ropovodu, čo mi pripomínalo vyššie opisovanú cestu.

Na určitých úsekoch našej cesty sme videli obývané funkčné lágre. Keď sa blížilo k večeru, naša kolóna odbočila z hlavnej cesty doľava. V blízkosti bolo vidno veľký funkčný láger. Pre nás tu vznikla dvojaká nádej: Buď je tu koniec našej cesty, alebo aspoň prespíme noc pod strechou. Ani jedno, ani druhé nebolo skutočnosťou. Asi 200 metrov pred lágrom našu kolónu zastavili, nás vyložili a autá odišli. Všetkých 250 nás zhromaždili spolu na rovnej lúke, porastenej trávou a machom. Dookola rozostavili stráž. Náčelník stráže nám prečítal pokyny nášho nočného správania, ktoré mali jedno ustanovenie. Nie je dovolený žiaden pohyb, okrem ležania a otočenia sa z boka na bok. Všetko ostatné bude považované za narušenie poriadku, za pokus o útek. V takých prípadoch bude použitá zbraň. Na veľké šťastie celá noc prešla bez najmenšieho incidentu. Len jedno si neviem predstaviť, že čo by sa stalo, keby v noci začalo pršať? Boli by nám naši ochrancovia dovolili postaviť sa aspoň na nohy?!

Ráno znovu pristavili nákladné autá, naložili nás a naša cesta pokračovala ďalej. Po niekoľkých kilometroch cesta už mala iný smer. Už sme necestovali ďalej na sever, ale na východ. Cestovali sme

cez krásnu amurskú tajgu. Vysoké štíhle stromy, čistý zdravý vzduch, len žalúdky prázdne, lebo dvojdnový prídel jedla už bol minulosťou. Asi o 15. hodine sa naša kolóna zastavila, lebo tu už bol nielen koniec našej cesty, ale aj cesty ako takej. Aj toto zastavenie nám dalo trochu pokojnej nádeje, lebo hneď vedľa nás stál veľký obývaný láger s veľkým novými drevenými barakmi. Ale aj táto útecha skoro pominula. Keď sme zostúpili, nákladné autá odišli, všetkých 250 nás zoradili do štvorzástupu a „kusovo“ prepočítali. Asi sa im to podarilo na prvý pokus, lebo hneď sme pokračovali peši ďalej na východ.

Štvorstupom sme šli asi 40 – 50 m, lebo vysypaná cesta definitívne končila. Pokračovať sa dalo iba v dvoch radoch, kadiaľ chodili veľké pásové traktory, na ostatnej časti cesty bolo blata po kolená. Vidiac situáciu, naši ochrancovia nám nebránili prispôbiť sa ceste. Na protiľahlom kopci asi dva km od toho lágru sme videli prasto uprostred tajgy vyrúbaný asi 8 – 10 hektárový priestor a v ňom tri veľké obytné stany. Naša cesta smerovala k nemu. Keď sme prišli pred bránu, už sme definitívne vedeli, to bude nový láger. Plocha bola ohradená ostnatým drôtom, z vnútornej strany štandardná predzóna. Na každom uhle stála vysoká strážna veža. Okrem nás sa tu zhromaždilo aj veľa uniformovaných ľudí. Začala sa menoslovná identifikácia a preberanie nás naším novým zamestnávateľom podľa starej obyčaje. Po prečítaní mena každý odpovedal všetky ostatné údaje a prešiel cez bránu do lágru.

Podľa abecedného poriadku som bol vždy medzi prvými, keď som prechádzal cez bránu, ostatní kamaráti za mnou kričali, aby som aj pre nich obsadil v stane miesto: „Josif, derži mjesto!“ Tak sme sa stali, my 250-ti, prvými obyvateľmi nového lágru. Ešte v ten istý deň vedúci z našich radov chodili za vedením lágru a dožadovali sa večere pre všetkých. Nepochodili. Aj tu, aby nebol porušený lágerný predpis, im bolo vysvetlené, že na dnešný deň bola všetkým vydaná suchá strava. Jediná láskavosť, ktorú pre nás urobili, bolo to, že pre nás zavarili v jednom kotle čaj – nesladený. Takže večera pozostávala zo zvyškov zásob a rezerv každého z nás, s ktorými sme sa ochotne medzi sebou podelili.

Bol začiatok júla 1952 roku. Hneď na druhý deň vedenie lágru začalo s organizačnou štruktúrou lágru. Bolo vytvorených 8 stavebných brigád po 25 ľudí. Jedna brigáda univerzálna 25 ľudí, zvyšok – 25 ľudí bolo zaradených ako obslužný personál lágru. Ja som bol zaradený do 9. univerzálnej brigády, v brigáde sme boli všetci mladí (ročníky 1924 – 1931), moji kamaráti: Lacik Mikuláš (narodený v roku 1930, Drohobyč), Druzik Mikuláš (narodený v roku 1930, Ternopol). Odborníci na všetko. Naším brigadirom bol Vasiľ Ivanovič Glebkin, ročník 1912, Rus s prezývkou Čapajev. Bol to veľmi milý a rozumný človek. Jeho pomocníkom a zástupcom bol Ukrajinec (ročník 1924), meno si nepamätám, ale viem, že pochádzal z mesta Kremenčuk. Po mojom návrate domov sme si v rokoch 1955 – 1956 vymenili medzi sebou niekoľko listov.

Ďalší týždeň boli všetky brigády zapojené do práce vo vnútri lágru. Po vyrúbaní lesa bolo vyvezené iba úžitkové drevo, ale konáre a pne zostali na mieste. Všetko sa upratovalo, páliło, klčovali sa pne. Pomocnou technikou bol krompáč, lopata, fúrik a jeden buldozér. Podľa plánu bola urobená hlavná cesta, vedľajšie cesty, chodník. Planírovali sa stavebné plochy pre výstavbu nových drevených barakov. Na ďalší týždeň už začali na nákladných autách privážať montovateľné drevené obytné baraky vyrobené pre náš láger v iných lág-roch. Naše stavebné brigády od základov budovali obytné priestory pre nás, ale aj pre ďalších doplňovaných obyvateľov nášho lágru. Moja brigáda celý júl pracovala na úprave vnútorného priestranstva lágru.

V auguste sme už chodili pracovať aj vonku, mimo lágru. Blízko lágru sa stavali obytné domy pre vedenie lágru a odborníkov budúcej veľkej stavby. Upravovali sme priestory, kopali sme priekopy vedľa cesty, ktorá viedla na pobrežie Tatárskeho prielivu, k miestu budúcej veľkej stavby. Túto cestu stavali pracovníci z iných lágrov. Do konca augusta bol náš láger vybudovaný, bolo postavených 9 – 10 barakov, jedáleň s kuchyňou, administratívna budova, zdravotné stredisko, izolátor. Počet obyvateľov sa zvýšil na 800 – 900 ľudí. Začalo sa hovoriť, že sa už čoskoro začne pracovať na stavbe

na pobreží. Čo nás čaká, čo budeme budovať, bolo pre nás záhadou a veľkou neznámou.

Čo sa zmenilo? Pri porovnaní s režimom v Ozerlagu sa nám pozdávalo, že správanie dozorcov a ochrancov voči nám bolo trochu voľnejšie. Pri východe a návrate z práce bolo už iba „kusové“ počítanie. Ďalšou novinkou pre nás bolo to, keď nám oznámili, že za vykonanú prácu budeme mať zaplatené. Koľko sme zarábali? Tarifné platy boli ako vo vnútrozemí. Žiaden prímorský či severský príplatok. Napočítaná suma zárobku sa automaticky krátila o 50 % v prospech štátu. Prečo? Boli sme väzni! Z druhej polovice mzdy nám odpočítali za ubytovanie, oblečenie, stravovanie a za našu ochranu. Takže čistý zárobok bol v priemere 80 – 140 rubľov (80 – 140 korún). Peniaze sa nevyplácali, boli prevedené na osobný účet. Načo by aj boli, keď ani v lágri, ani mimo lágru nebola žiadna predajňa. Jedno, čo bolo pozitívne, že z týchto peňazí sa dalo objednať si na dva týždne dopredu dodatkovú stravu: štyri malé šišky, či 300 gramov ovsenej, jačmennej alebo pšennej kaše. Výdaj tejto stravy bol vždy pri večeri. Šišky boli lákavé, ale kaša výhodná, výživnejšia. Ja som si vždy objednával ovsenú kašu, ktorej bolo najviac a mala najviac kalórií. Štandardné stravovanie sa ničím nelíšilo, bolo také isté ako v predchádzajúcich lágroch.

Ďalšou pozitívnou, ale aj nádejnou správou pre nás bolo, keď nám oznámili, že v tomto lágri sa za prekračovanie výkonových noriem budú zvyšovať zápočty odpracovaných dní. V praxi to znamenalo, že pri plnení výkonovej normy nad 121 % sa mi započítali dva odpracované dni (1 + 1), pri plnení nad 151 % sa započítali tri odpracované dni (1+2). O tieto navyše započítané dni sa krátila zostávajúca dĺžka trestu. To dávalo možnosť za jeden mesiac skrátiť si pobyt v lágroch o 22 – 46 dní. Také vysoké plnenie ruských výkonových noriem a pri našej fyzickej kondícii by bol zázrak, všetko bolo v rukách majstra, platilo to, čo napísal. Majstri mali u vedenia lágru veľkú dôveru a boli nekontrolovateľní. Každá brigáda bola rozdelená na 5 – 6-členné pracovné skupiny. Mal som tú výhodu, že do našej skupiny bol zaradený aj zástupca – pomocník majstra (nebol

oslobodený od práce). Počas celého pobytu v tom lágri naša skupina „plnila“ výkonové normy nad 151%.

V auguste – septembri 1952 roku som napísal na Najvyšší Soviet ZSSR žiadosť o milosť. Odôvodňoval som ju svojou nevinou a maľnou chorobou. Odpovede som sa nedočkal. Odpoveď mi došla v júni – júli 1955 roku, keď som už bol doma s výsledkom, že som oslobodený (druhýkrát). Koncom augusta sme sa dozvedeli že od 1. septembra sa začínajú práce na obrovskej stavbe na pobreží Tatárskeho prielivu. Pobrežie v dĺžke asi 2 – 3 km sa zmenilo na obrovské stavenisko, pracovalo tu veľké množstvo ľudí. Náš lágér a vedľajší lágér sme chodili peši. Z ostatných lágrov privážali ľudia na nákladných autách. Čo sme mali vybudovať? Pontónové železničné spojenie pevniny s ostrovom Sachalin a vedľa násypu železnice veľký lodný prístav.

V krátkosti opíšem profil stavby. Z našej strany – z pevniny sa mal nasýpať kamenný val (damba) do vnútra Tatárskeho prielivu v dĺžke 800 m, šírke 60 m pri dosiahnutej hĺbke vody 12 m. To isté sa robilo aj zo strany Sachalinu. Sachalin k dosiahnutiu 12 m hĺbky vody potreboval vysýpať val (dambu) v dĺžke 4 km. Na konci týchto násypov sa postavili čelné steny, osadené až na dno mora. Mali slúžiť pre pontón, ktorým sa vagóny dostanú na druhý breh. Taktiež na konci násypu z pravej strany boli postavené šikmé steny v dĺžke asi 50 – 60 m, slúžiace na pristavanie lodí. Násyp bol z obidvoch strán obložený obrovskými balvanmi kameňov ako ochrana proti náporu vody a následnému podmývaniu. Násyp bol nasypaný 3 m nad úrovňou vody pri plnom odlive. Pri plnom prílive bolo k vode iba 1,2 m. Rozdiel medzi plným prílivom a odlivom bol 1,8 m. Tento jav bol každých 12 hodín (6 hodín príliv, 6 hodín odliv), ale nemal žiaden vplyv na vykonávanie všetkých prác na celej stavbe.

Po 1. septembri boli do prác na pobreží zapojené všetky pracovné brigády. Niektoré naše stavebné brigády ešte dokončovali obytné domy vedľa lágru. Naša brigáda už bola plne zapojená do prác na hlavnej stavbe. Charakter práce pre všetkých bol jednotvárný – kopať, nakladať, voziť. Bola tu aj stavebná technika – buldozéry,

žeriavy, bagre. Kameň na sypanie násypov sa vozil z vedľajších kameňolomov. Strmé pobrežie prielivu vpravo od násypu v dĺžke asi 2 km bolo rozvalené masovým výbuchom. Tu sa vytvorili kameňolomy. Odtiaľ nákladnými sa vyklápacími autami vozilo na násyp. Príprava kameňa na nakladanie sa robila ručne. Aj tam chodila naša brigáda (ale len krátko).

Druhým zdrojom zásoby kameňa bola „čertova čiapka“. Asi 12 km od stavby nad úrovňou tajgy vyčnieval do výšky 50 – 100 m obrovský kopec, s rozlohou asi 20 ha. Jeho celá severná strana bola akoby zázrakom obsypaná obyčajným prírodným kameňom. Nakladači bez žiadnej prípravy naberali a nakladali kameň na autá. Keď bola spodná časť kameňolomu odvezená a kameň sa vlastnou váhou prestal zosypávať, vedenie sa rozhodlo kameň zvrchu zosunúť masovým výbuchom. Naša brigáda bola poverená úlohou prihotoviť vrch na výbuch a následný zosuv kameňa, tak aby bol v dostupnosti bagrov. Potrebné bolo nakopať jamy 1,5 m hlboké pre umiestnenie výbušniny. Každý z nás dostal úlohu vykopať dve jamy.

Bol október. Mrazy ešte neboli, ale fúkal silný vietor, zvlášť na tom kopci. Nakoľko nebolo potrebné používať ani krompáč ani lopatu, za 30 minút sa dala vyhlbiť jama, v ktorej bolo možné skryť sa od vetra. Tak sme vedeli presedieť vo svojich úkrytoch, alebo sme sa spolu navštevovali, ba aj chodili na exkurziu po celom kopci. Brigádír vedel o našej usilovnosti, sedel spolu s našimi ochrancami v ich búde. A oni nám asi dôverovali, lebo nám nebránili v našom pohybe. Nakoľko sme pracovali bez obeda, už po šestnástej hodine po nás prichádzalo auto. Chodili sme tam skoro celý mesiac, lebo pri výstupe z diery sa zavalila a zajtra sa začínalo. Asi dva dni pred plánovaným výbuchom nám brigádír oznámil, že teraz sa už musíme poušilovať tak, aby aj pri vystúpení diera ostala nezasypaná. Na ďalší deň auto doviezlo výbušninu, my sme ju roznášali po diarach. Míneri ju pospájali káblom a uskutočnil sa masový výbuch. Všetko sa dobre skončilo. Kameň sa zosunul na dosah bagrov, ako bolo naplánované. Výkon našej brigády za túto prácu bol vďaka vynaliezavosti nášho „Čapajeva“ ohodnotený na 217 %.

Po skončení tejto práce naša brigáda pracovala na hlavnej stavbe na pobreží. V priestore, kde bola naplánovaná železničná trať na násyp, vyčnieval do mora výbežok pevniny 100 x 100 m, nazývaný mys Družba. Celá okolitá príroda bola obyčajná prímorská tajga, porastená ihličnatými stromami. Ako zázrak, tento výbežok bol ako najkrajší park. Rástli tu brezy a iné listnaté stromy, bol porastený hustou trávou, v ktorej kvitli kvety rôznych druhov. Pre uľahčenie prác vytvorenia prechodu cez kopec bolo naplánované masovým výbuchom ho pretrhnúť, vytvoriť prechod. Na kopci boli vykopané tri studne, 12 m hlboké. Na dne každej studne boli vykopané ešte po dva bočné trojmetrové tunely a do týchto studní bolo uložených po 20 ton výbušniny. Studne sa zasypali, iba zápalné káble boli vyvedené na povrch. Výkop studní robili iné brigády. Naša brigáda sa zúčastnila na uložení výbušniny do studní a ich zasypávaní. Keď bolo všetko pripravené na výbuch, všetkých ľudí zo stavby odvedli do vzdialenosti 10 km. Taktiež vyprázdnili náš a susedný láger.

Výbuch sa uskutočnil medzi štvrtou a piatou popoludní. Do nášho lágru vzdialeného asi 4 km od výbuchu dopadlo množstvo kameňa. Keď sme prišli na druhý deň do práce, okolie tajgy vyzeralo ako po výbuchu atómovej bomby. Holé kmene stromov, bez konárov. Z krásneho prírodného parku zostala púšť. Prechod bol uvoľnený. Za pomoci bagrov a buldozérov, ale hlavne ľudskou silou, sa čistilo okolie prechodu. Naša brigáda pripravovala odvoz veľkých kameňných balvanov na obloženie hlavného násypu.

Pri tejto práci, 5. novembra 1952, sa mi stal pracovný úraz. Keď bolo auto plne naložené, šofér dostal pokyn, že môže odísť. My sme už pripravovali ďalší kameň na naloženie. Bol som otočený chrbtom k autu. Zhodou okolností za volantom nebol vodič auta, ale jeden majster z našich radov, šofér-amatér. Ten omylom zaradil spiatocku. Auto ma zrazilo, no našťastie som spadol nabok, a len pravá noha zostala v koľajisku. Zadné koleso mi dolnú časť nohy dobre pritlačilo o stenu koľajiska. Odviezli ma na ošetrovanie do závodnej ambulancie. Na nohe nebola otvorená rana, iba pomliaždeniny. Noha opuchla a zmodrela. Natreli ju jódomovou tinktúrou, obviazali a dali mi ešte nejaké tabletky. Aby majster, ktorý úraz zavinil, nebol

stíhaný, o úraze nebol napísaný žiaden záznam. Nesúhlasiť alebo sa sťažovať nebolo komu, a hlavne bolo to zbytočné. Na ďalší deň som mal obyčajné zdravotné voľno. 7. a 8. novembra bol sviatok VOSR, ale 9. novembra som už krívajúc, s pomocou svojich kamarátov, musel ísť na pracovisko.

Prvý týždeň som nerobil nič, iba sedel pri ohni alebo v nejakej búde. Keď už som sa mohol na tú nohu aspoň trochu oprieť a ako-tak chodiť, bol som pridelený k ochrancom, ako „kostrožoh“ (ten, čo má založiť a strážiť oheň). Mojou náplňou práce bolo rozložiť a počas celej smeny udržiavať oheň na stanovištiach pre ochrancov, aby nám nepomrzli. Bol som spokojný, lebo keď ohne horeli, ja som sa ohrieval spolu s nimi. Ďalšou výhodou bolo to, že som mal možnosť v priebehu smeny vyprosiť – vyžobrať od ochrancov cigarety, machorku. V tom čase som prestal fajčiť. Po príchode do lágru som tabak rozdal svojim kamarátom. Túto prácu som robil do konca novembra. V decembri som už pracoval vo svojej brigáde.

V tom čase (október – december), pravdepodobne na príkaz nejakých vyšších inšancií, bolo celému osadenstvu lágra prevedené sériové (3x) očkovanie proti nejakej prímorskej chorobe – „cinge“ (skorbut) a nedostatočnosti vitamínov. Táto choroba sa prejavovala bolesťami ďasien, vypadávaním zubov a vyrážkami po tele. Injekcie boli veľmi bolestivé. Bolesť začínala 3 – 4 minúty po podaní, takže každý z nás po pichnutí utekal do baraku, aby bolesť preležal na svojej posteli. Bolesť trvala 20 – 30 minút.

Jedného dňa mi po príchode do práce bolo oznámené, že mám ísť do administratívnej budovy (vo vnútri lágru). Tam na mňa čakal jeden z našich „vnútorných“ dozorcov. Začal sa ma vypytovať na domov, príbuzných a na môj život. Vyzeralo to ako vyšetrovanie, výsluch. V duchu som si uvedomoval, že je to asi spojené s mojou žiadosťou o milosť. Pýtal sa ma aj konkrétne na Michala Rusinka. Nakoniec mi oznámil, že Michal Rusinko mi poslal 70 rubľov. Na moje veľké prekvapenie, po podpísaní mi ich aj vyplatil na ruku. Aj keď mi v daný moment tie peniaze ničím nepomohli, lebo tam nebol žiaden obchod, veľmi som sa im potešil. Prvý raz po štyroch

rokoch som mal v rukách živý rubel, ale hlavne cítil som, že doma na mňa myslia, že nie som zabudnutý. Ja som si tie ruble odložil k srdcu. Prvý nákup z tých rubľov bol roku 1953 na lodi Felix Dzeržinskij. Bola to rybacia konzerva „treščia pečeň“ a chlieb. Vtedy som sa najedol dosýta a za svoje peniaze.

Ešte kým som bol v Irkutskej oblasti, mi v jednom z posledných dopisov z domu písali, že mamine zdravie je podlomené, že často chorlavia. V ďalšom liste, už na Sachaline, mi znovu písali, že mamine zdravie sa zhoršilo, že pravdepodobne pôjde na operáciu do Evova. Utešovali ma, že to nie je ťažká operácia, že to bude všetko dobre. O akú chorobu išlo, mi nikto nenapísal. Na ďalší list z domu som netrpezlivo čakal do polovice decembra. Pri jeho otváraní som mal pocit radosti, nádeje, ale aj obavy z toho najhoršieho. Kto mi tento list napísal, neviem si spomenúť. Ďakujem mu za to! Z obsahu tohto listu som sa dozvedel to, čo som nečakal. Dozvedel som sa to, že som zostal na svete sám! Dozvedel som sa, že moja mama po operácii 15. novembra 1952 zomrela. Diagnózu choroby a podrobnosti o operácii som sa dozvedel až po návrate domov v roku 1955, keď som si vyzdvihol na okresnej matrike mamin úmrtný list. Diagnóza znela: rakovina maternice.

Pamätám si na júl – august roku 1941, keď sme sa dozvedeli, že môj otec 4. júla 1941 tragicky zahynul. Bol som trinásťročný chlapec a vedel som, že toho, na ktorého som bol hrdý, pyšný, ktorým som sa chválil, už nikdy neuvidím. Plakal som. Ale bola tu ešte moja mama, ktorú som mal veľmi rád. Nezostal som sám. Teraz, keď som už vedel, že nemám nikoho, zmocnil sa ma strach a ľútosť. Poplakal som si. Až neskôr som si začal uvedomovať zmysel môjho ďalšieho života. Pripúšťal som si aj svoju vinu na matkinej smrti. Najhoršie bolo to, že som sa stal veľmi citlivou a urážlivou bytosťou. Nechcel som dopustiť ani najmenšiu nespravodlivosť a urážku zo strany väčšiny, hoci som vedel, že nemám šancu. Stal som sa ľahostajným k svojmu ďalšiemu životu. Strácal som nádej a citlivosť vrátiť sa domov. Takýto duševný a citový stav pretrvával u mňa asi 3 – 4 mesiace. Ďalšie mesiace sa to pomaly menilo.

Naša brigáda vtedy pracovala na rôznych manuálnych prácach. Chodili sme do kameňolomov, vyrezávali sme ľad pod hlavný násyp (hrúbka dosahovala 60 – 80 cm), vypomáhali sme pri budovaní bočných a predných oporných stien. Tieto práce sa vykonávali iba v jednu dennú smenu. Na sypaní hlavného násypu sme pracovali v dvoch smenách – dennej a nočnej. Na každej smene vozilo kameň 150 – 400 nákladných vyklápacích aut. Celý január som so svojím kamarátom a spolupracovníkom Mikulášom Lacikom (Drohobyč) pracoval iba na nočnú smenu na sypaní hlavného násypu. Sypala sa šírka 60 m a hĺbka vody dosahovala už 10 – 11 m, teda tri metre nad úrovňou vody (pri odlive). Našou úlohou bolo usmerňovať a prestavovať autá tak, aby sa násyp sypal pri celej šírke a hlavne, aby sa nasypával na dno, aby sme ho nemuseli na dno zhadzovať ručne. Ďalšou našou úlohou bolo – v prípade, že nebude uvoľnené dostatočné miesto od ľadu, tento za pomoci výbušniny (amonitu) roztrhať, a tak uvoľniť miesto na sypanie. Ľadové kusy sa prisypať nedajú, vždy vyplávajú na povrch vody.

Na násype bol s nami jeden pracovník, ktorý mal na starosti evidenciu áut pracujúcich na smene a koľko ráz sa každé auto obrátilo. V krátkosti opíšem jednu udalosť, ktorá sa nám v jednu noc stala, a ktorá svedčila aj o dôležitosti a význame stavby. Pracovná smena sa začala obyčajne, ako každá iná. Autá začali prevážať kameň, my sme ich usmerňovali, násyp sa po centimetroch predlžoval. V túto noc vozilo asi 150-200 áut. Ešte pred polnocou sme zistili, že priestor vybratého ľadu, ktorým sa sypal kameň až na dno mora, sa vyplnil, a začíname sypať na ľad. Požiadali sme nášho evidenčného spolupracovníka, aby vysielaczkou zavolať vedúcemu smeny, že potrebujeme výbušninu na rozdrenie ľadu. Zistilo sa, že na celom stavenisku výbušnina nie je k dispozícii. Vedúci smeny zavolať na vedenie stavby, vysvetlil situáciu a prosil, aby výbušninu doviezli, aby práca mohla pokračovať do rána. Práca pokračovala ďalej. Začali sme sypať na ľad. Nakoľko bola polnoc, plný odliv, výška násypu nad ľadom bola maximálne 3 m. Kameň vozilo 80 – 120 áut. Vzhľadom na tomu, že výška násypu bola už len 3 m a nakoľko po polnoci začínal príliv, výška násypu sa zmenšovala o to rýchlejšie.

Výbušninu nepriviezli. Už bolo po polnoci, keď k nám na stanovisko prišiel sám náčelník celej stavby pplk. Viliam Arajs. Vysvetlili sme mu situáciu, že v prípade zosuvu môže dojsť k nešťastiu, že sa môžu potopiť autá aj so šoférmi. On to všetko aj sám dobre vedel. Jeho odpoveď znela: „Jedno auto sa utopí, druhé... desiate... Ale my musíme pracovať!“ A odišiel. Určite taký príkaz dostali aj brigády v kameňolome a vodiči nákladných áut. My sme si s kamarátom po celej šírke násypu vyznačili hranicu sypania kameňa na povrch ľadu. S touto hranicou sme oboznamovali aj každého vodiča. Neskúsenejší a menej odvážni vodiči z dôvodu rôznych vymyslených porúch áut alebo vlastných zdravotných problémov poodchádzali do autoparku. Do konca smeny zostalo 20-30 odvážlivcov. Na naše veľké prekvapenie, ale aj šťastie, do konca našej smeny k zosuvu kameňa nedošlo. Zosuv nastal, až keď prichádzali denné brigády do práce. Nakoľko boli oboznámení všetci so situáciou, zdržiavali sa len na pevnom násype. K žiadnemu nešťastiu či úrazu nedošlo.

Celý február i začiatok marca naša 1. skupina (zveno – šesť ľudí) pracovala na upevnení čelných stien (riaží). Keď už boli steny osadené na dno, miera (12 m hlboká), do zostávajúcich voľných dier (studní) sa vbíjali do dna mora špeciálne okované oporné stĺpy. Stĺp bol dlhý 14 m. 12 m sa bilo do zeme a 2 m zostávali ako opora. Do každej studne sa vbíjali štyri stĺpy (do každého uhla jeden). Aby sa dalo vbíjať do takejto hĺbky, používali sa špeciálne nadstavce. Zariadenie na vykonávanie tejto práce pozostávalo z oceľovej konštrukcie a dieselového kladiva, ktoré pracovalo na princípe dieselového výbušného motora. Montáž, príprava na prácu a premiestnenie tejto konštrukcie na ďalšie miesto sa vykonávali ručne. Bola to veľmi namáhavá, ale aj zaujímavá práca.

Celý čas sme pracovali na nočnú smenu. Museli sme presne dodržiavať pracovný postup, aby vyčnievajúci koniec stĺpa bol 2 m. Námatkovú kontrolu robili potápači. Pre nás bolo najdôležitejšie prekročenie výkonovej normy nad 151%, aby boli započítané tri dni. Keď si na to dnes po 52 rokoch spomínam, ťažko chápem, ako sme to v tých podmienkach a pri tom úbohom stravovaní všetko vládali plniť. Kto nám dával tú silu! Pevne verím, že to bola Božia vôľa,

naša túžba prežiť to a vrátiť sa domov. Na tejto práci pracovali ešte ďalšie dve skupiny z iných brigád.

3. marca 1953 zomrel náš vládca Josif Visarionovič Stalin. Túto „smutnú“, ale pre mnohých ľudí ZSSR aj radostnú správu sme sa dozvedeli v ten istý deň. Bol to deň, ktorý každému z nás priniesol plno očakávania a nádejí na zmeny k lepšiemu. Prvé čo sme pocítili bolo, že sa zvýšila disciplína vo vnútri lágru a zosilnila vonkajšia ochrana. Pravdepodobne to bolo z obavy nejakých nepokojov a násilností zo strany väzňov. Našťastie všetko sa skončilo bez najmenších incidentov. Ďalšou veľkou zmenou bolo, že výstavba bola zastavená. Prestal sa sypať násyp. Prestali voziť aj ľudí z iných lágrův. Ľudia z nášho lágru chodili na stavenisko, ale už len na také dokončovacie a konzervačné práce. Naša brigáda chodila na stavbu celý marec v nočnej smene. Jej úlohou bolo pomocou výbušniny rozbíjať veľké kryhy ľadu a tak chrániť od náporu ľadových kryh nedokončené predné oporné steny. Celá brigáda sedela v baraku na hlavnom násype. Každé dve hodiny išla jedna skupina s pripravenou výbušninou mimo násypu po ľade na oporné steny a v prípade blížiacich sa nánosov ľadu ich výbušninou rozbíjala.

Tu sa mi prihodila jedna nemilá príhoda, ale so šťastným koncom. Na ľade, kadiaľ sa prechádzalo na oporné steny, boli vyrezané otvory 1,4 x 0,6 m, ktorými sa sypal kameň na dno mora na vyrovnanie plochy pod bočné oporné steny. Pri normálnom počasi bolo tieto otvory vidno, nakoľko celá plocha bola osvetlená. V tú noc fúkal silný mrazivý vietor so snehom. Všetky otvory a chodníky boli zaviate snehom. Prechádzali sme len po pamäti. A mne sa podarilo na jednu dieru natrafiť. Za pár sekúnd som bol až pod ramená vo vode. Mal som šťastie, že to bolo v pozdĺžnom smere, ináč to mohlo skončiť tragicky. Chlapci ma vytiahli z vody. Už nešli zachraňovať steny, ale zachraňovali mňa. Aj tu bolo šťastie na mojej strane. Na ľade boli tri stany pre potápačov. V nich bola piecka, vykurovací olej, drevo. Za dve hodiny som bol, s pomocou svojich kamarátov, vysušený.

Skupinu, ktorá šla za nami, sme na túto situáciu upozornili. Ďalšou, veľmi nádejnou správou bolo, keď sme sa dozvedeli, že bude

vydaná veľká amnestia. Pokiaľ sme nevedeli jej presný výklad, všetci sme sa tešili. Keď sme sa dozvedeli jej plný obsah, mnohým nám radosť opadla. Najmä politickým odsúdencom. U politických väzňov sa amnestia vzťahovala iba na ľudí, ktorí boli odsúdení do 5 rokov. A takých bolo veľmi málo. Na ostatných politických väzňov sa amnestia nevzťahovala. Ostatní väzni do 5 rokov boli oslobodení. Tým, kto mal trest nad 5 rokov, sa skrátil o polovicu. Takže z lágrov bolo prepustených veľa ľudí, ale iba zlodejov, banditov, vrahov. Pochitív a nevinní ľudia zostávali ďalej.

Od apríla sa práce na hlavnej stavbe úplne zastavili. Celé osadenstvo lágru sedelo v zóne. Jesť dávali a každý si hľadal spôsob trávenia voľného času. Najviac sa politizovalo a vymýšľalo, kam nás povezu. Ja som mal to šťastie, že ešte celý apríl, máj, až do polovice júna som mal prácu. Vedľa nášho lágru bola malá parná elektrárňa na výrobu elektrickej energie pre vlastnú potrebu lágru. Vyradená parná lokomotíva poháňala dynamo. Kúrilo sa drevom. Náš brigádír a jeho pomocníci boli rušňovodičmi (mašinistami). Pracovalo sa od večera do rána 12 – 13 hodín. Na smenu chodili „mašinisti“ a traja kuriči. Do práce som chodil každú druhú noc, ale zapísal sa mi každý deň. Práca nebola ťažká. Dôležité pre mňa bolo, že aj tu boli zápočty 1 = 3. Celkove za prácu v tomto lágri mi bolo započítaných 287 dní, čo pre mňa znamenalo, že o toľko dní sa mi skrátila dĺžka pobytu v lágroch. To zvyšovalo túžbu a dávalo nádej na návrat domov. Veľkou neznámou pre všetkých bolo to, že sme nevedeli, akými smermi Sibíri nás porozvážajú. Divné bolo aj to, že také veľké množstvo lacnej pracovnej sily „zadarmo“ krmili. Kolovali chýry, že komu zostáva menej ako 5 rokov, pôjde na Ural, na Kujbyševskú GES, čo bolo najlichotivejšie. To už bola Európa a bližšie domov. Ostatných vraj čaká Kazachstan a Kolyma. V duchu som sa tešil, že by som mal ísť do Európy, lebo po sčítaní zápočtov mi zostávalo menej ako 5 rokov. Pravdepodobne preto, že som bol „politický“ a vzhľadom na môj vek, Európa pre mňa ešte na dlhý čas zostala iba túžbou.

Jedného dňa v polovici júna, hneď poobede, so zoznamom v rukách prišiel za mnou posol od komandanta. Príkaz: zobrať si všetky svoje veci a o dve hodiny byť pri vrátnici. Z našej brigády išiel ešte jeden.

Na otázku čo sa deje, kam ideme, nič nevedel povedať. Vedeli sme len jedno, že už sa to začalo. V stanovený čas sa nás pri vrátnici zhromažďilo 20 ľudí, všetci mladí. Po dôkladnom dokumentačnom preverení vymenovali nám vedúceho skupiny a všetkých nás naložili na nákladné auto. Naša cesta viedla smerom na stavenisko, na koniec hlavného násypu. Tu už na nás čakal remorkér (kater). Nastúpili sme a ten nás viezol, už bez vojenskej ochrany, smerom do mora, k Sachalinu. Na plavebnej dráhe (na rejde) kotvila obrovská námorná loď. Náš remorkér smeroval k nej. Po vystúpení na loď nás pracovníci lode, pravdepodobne nejakí zástupcovia vedúceho transportu, oboznámili s tým, čo budeme robiť. Stali sme sa „námorníkmi“. Nakoľko sme mali bývať na palube, ešte v ten deň sme na určenom mieste paluby postavili tri veľké obytné stany. Na druhý deň k nám priviezli ešte ďalších 25 – 30 ľudí z nášho i susedného lágru. Po dôkladnom zoznámení sme zistili, že sme všetci „politickí“.

Na naše veľké prekvapenie bol medzi nami jeden človek, ktorý na lodi pracoval ako civilný zamestnanec pred odsúdením. Nakoľko nás nikto neochraňoval, mali sme voľný pohyb po celej lodi. S jeho pomocou sme sa vedeli aj lepšie zorientovať. Našou úlohou bolo pripraviť miesto a podmienky na transport veľkého množstva „cestujúcich“. Na pravom okraji paluby sme postavili a upevnili 12 vojenských kuchynských kotlov. V podpalubí sme čistili, pripravovali miesto na spanie, ležanie či sedenie, rozniesli sme hygienické zariadenia (paraše). Podľa obsahu prípravy sme vedeli, že to bude veľký počet ľudí. Po dvoch dňoch našej usilovnej prípravy začalo sa naplňovanie obytných priestorov v podpalubí ďalšími cestujúcimi. Ďalšie dva dni premával remorkér medzi hlavným násypom a loďou (vzdialenosť asi 3,5 – 4 km) a privádzal nových a nových cestujúcich. S týmito novými cestujúcimi prichádzala aj vojenská ochrana. My sme nespádali pod ich ochranu. Takto bolo za dva dni do podpalubia umiestnených neuveriteľné množstvo pasažierov – 3 240 ľudí.

Čo bolo príčinou, že sa odrazu také obrovské množstvo ľudí premiestňovalo na iné miesto? Tu sa výstavba zastavila. Potrebné bolo naplniť lacnou pracovnou silou uvoľnené pracovné miesta v baniach (dobývanie zlata, vzácnych rúd a uhlia) v drsných podmienkach Ko-

lymy a Zapolária. Uvoľnené pracovné miesta sa vytvorili po ľuďoch, ktorí mali to šťastie, že po amnestii mohli odísť z nenávratnej Kolymy domov. Čo čakalo nás, nikto si nevedel ani predstaviť. Keď už boli všetci „cestujúci“ uložení do podpalubia, ochrana zaujala svoje miesta pri vstupoch do podpalubia a na chodbách. Osobne som si vypočul rozhovor medzi veliteľom ochrany (pplk) a náčelníkom celého transportu, keď prosil veliteľa ochrany, aby aj nás začlenil pod svoju ochranu. Ten súhlasil, ale s jednou podmienkou, že nás všetkých taktiež umiestnia do podpalubia. To prakticky nebolo možné, lebo sme boli obslužný personál pre tých, čo boli pod ochranou (príprava a roznášanie stravy, vynášanie paraše). Takže počas prípravy a nasledujúcej plavby sme cestovali ako „voľní“ občania.

Ďalšou zaujímavosťou bolo to, že medzi nami bol jeden pán (politický), ktorý na tejto lodi pracoval už pred zatknutím. Poznal sa s niektorými jej civilnými zamestnancami. Pre nás bol ako lodný sprievodca. Po všetkých prípravách sa nakoniec naša loď dala do pohybu. Plávali sme na juh, medzi Sachalinom a pevninou Amurskej oblasti. To v nás vzbudzovalo podozrenie a zároveň dávalo nádej, že sa od Kolymy vzdľufujeme. Veď do Magadanu sme mohli plávať po Tatárskom prielive rovno na sever?! Prvou našou zastávkou bol civilno-vojenský prístav Sovjetskaja Gavaň. Loď zastavila v plavebnej dráhe (na rejde) a na remorkéroch priviezli ešte zásoby potravín (sucháre, konzervy, rybu). My sme to vykladali a uskladňovali v potravinovom sklade na lodi. To bola naša prvá i posledná zastávka pred cieľovou zastávkou. Keď bolo všetko naložené, plavba pokračovala ďalej smerom na juh. Stále pretrvala nádej, že naším cieľom je Ďaleký východ.

Keď sme sa na ďalší deň plavili cez prieliv La Pérouse, medzi južným Sachalinom a japonským ostrovom Hokaido (obrysy ostrova boli dobre viditeľné), už sme vedeli, že smerujeme tam, kde si to nikto z nás neželal. Aj naši vyzvedači sa dozvedeli od lodného personálu, že smerujeme do Magadanu. Počas plavby cez prieliv a v blízkosti južných Kurilských ostrovov našu loď sprevádzali vojenské torpédoborce. Bolo to pre našu bezpečnosť, aby sme sa náhodou nedostali do rúk kapitalistickým vykorisťovateľom. Hovorilo sa,

že sa stal taký prípad, keď pri takejto plavbe väzni urobili vzburu, zmocnili sa lode a doplávali ku kapitalistom. Možné to bolo, kým ešte južné Kurilské ostrovy patrili Japonsku.

Celá naša plavba bez prípravy trvala šesť dní. Všetky dni bolo počasie zamračené. Celý čas pobytu na lodi som pracoval v noci. Boli sme traja kuriči a kuchár, pripravovali sme raňajky. Cez deň som trochu pospal a zvyšok času som bez obmedzenia sledoval okolie, chodil po palube a nazrel aj do vnútra lode. Ešte počas plavby Tatarským prielivom to zamračené počasie, temná voda, nevytvárali vo mne také hrozivé pocity. Stále bolo z oboch strán vidno obrysy Sachalinu a pobrežie pevniny. Ale keď sme sa plavili už stredom Ochotského mora, nad nami čierne mraky, dookola iba čierna voda, to vzbudzovalo vo mne strach, stále som premýšľal o katastrofe. Iba občas nám spoločnosť robili veľké dravé kosatky. Tie sa vystrojili po 8 – 10 do jedného radu a plávali spolu s loďou.

Zažili sme aj nepríjemnú 24-hodinovú morskú búrku. Na mori sa vytvárali obrovské vlny a zasahovali aj povrch lode. Nepríjemnosť sa zvyšovala tým, že vlny nesmerovali pozdĺž lodi (nosová „kačka“), ale z boku lodi, loď sa nakláňala z boka na bok (bortová „kačka“). My, ktorí sme boli na palube, sme sa plavili bez väčších problémov, nakoľko sme boli zrakovo spojení s vonkajším svetom. Ale tí, čo boli v podpalubí, to znášali veľmi ťažko, s bolesťami hlavy a zvracaním. Na naše šťastie to netrvalo dlho a hlavne, že sa to skončilo bez nešťastia. S každým dňom sa blížil koniec našej plavby. Nakoniec naša loď nabrala kurz do obrovského prístavu.

Pred nami sa rozprestieralo na sibírske pomery aj veľké mesto. Bol koniec našej plavby. Boli sme v Magadane. Za ním sa rozprestierajú obrovské, drsné plochy Kolymy, Čukotky, Jakutska. Čo nás čaká, nikto z nás netušil. Keď som si spomenul na rozprávanie svojho bývalého kamaráta a krajana Jana Prného, ktorý tu žil ako väzeň ešte počas vojny, mal som strach. Hoci som nebol „začiatočníkom“, nevedel som si predstaviť, ako prežijem -50 až -60 stupňové mrazy. Začalo sa vykladanie. Všetkých, čo cestovali v podpalubí, odvádzala

vojenská ochrana po peších skupinách (200 – 300 ľudí) z prístavu smerom do mesta.

My sme boli na lodi až do konca. Keď všetci vystúpili, bolo našou úlohou urobiť poriadok v podpalubí a na palube. Potom prišla rada aj na nás. Pod vojenskou ochranou aj nás odvedli peši asi 2-3 km do veľkého zberného lágru. Bol to podobný otvorený láger ako v Tajšete, s obrovským počtom ľudí. Či tam priviedli aj tých, čo odišli z lode pred nami, neviem povedať, lebo sme sa nepoznali. V tomto lágri som prežil asi dva týždne. Aj počasie sa umúdrilo. Boli pekné slnečné dni. Ani drsnosť Kolymy sa ešte neprejavovala, lebo to bol ešte len začiatok júla 1953.

Veľkou zvláštnosťou oproti minulosti bolo, že vo vnútri lágru na verejnom priestranstve boli umiestnené 2-3 reproduktory verejného rozhlasu. Takže po posúdení lágernej „cenzúry“ sme aj my mali možnosť vypočuť si udalosti vonkajšieho sveta. Prvú „zvláštnu“ udalosť sme sa dozvedeli, keď v rozhlase oznamovali, že loď Felix Dzeržinskij (to bola tá, ktorou sme priplávali), na svojej prvej plavbe po generálnej oprave previezla z Vladivostoku do Magadanu obrovské množstvo čerstvého ovocia a zeleniny. Ale v skutočnosti to boli čerstvé a lacné pracovné sily pre plnenie obrovských plánov budovania „komunizmu“.

Ďalšou nádejnou, ba až potešujúcou správou bolo, keď sme si vypočuli prejav Georgija Malenkova, novozvoleného generálneho tajomníka KSSZ (Komunistická strana Sovietskeho zväzu). Bol to prejav plný obrovských zmien vedenia a smeru sovietskej politiky. Svitala nádej aj pre nás. Bohužiaľ, po 9 – 11 mesiacoch Malenkov už nebol Malenkov. Bol zbavený funkcie. Na jeho miesto bol zvolený kukuričný a zajačí potravinový Spasiteľ – Nikita Sergejevič Chruščov. A ten na našich pomeroch nič nezmenil, ba ešte sa podmienky zhoršovali. K udalostiam tohoto času sme sa z novín dozvedeli trochu neskoršie, už v novom lágri, že na loď Felix Dzeržinskij bolo pri generálnej oprave podľa dokladov spotrebovaných na jej farbenie viacej farby ako na celú Tichooceánsku flotilu. O pár týždňov neskoršie, z tých istých novín, sme sa dozvedeli, že kapitán tejto lode

bol za tento „prešľap“ odsúdený na 15 rokov. Aj v tomto zbernom lágri sa medzi nami veľa polemizovalo o tom, čo nás čaká v budúcnosti. Na aké práce nás osud zavedie. Každý deň sme pozorovali, že z lágru odvádzajú ľudí v menších či väčších skupinách.

Prišiel aj môj očakávaný deň. Jedného rána zhromaždili nás 26 ľudí, vydali nám jedlo na jeden deň a štyria vojaci nás viedli peši von z lágru. Boli sme ako jedna brigáda, ale bez brigádira. Predpokladali sme, že nás vedú do nejakého blízkeho lágru tu v Magadane. Naše predpoklady sa nenaplnili. Naša cesta viedla na letisko. Tu nás podľa vopred pripravených dokumentov rozdelili na dve skupiny, po 13 ľudí. Po asi dvojhodinovom čakaní prišla posádka lietadla, dvaja piloti a jeden radista a naša 1. skupina nastupovala do lietadla. Bolo to nákladné lietadlo IL-12, lietajúce ešte počas vojny. Vnútro bolo prispôsobené aj na prevážanie „pasažierov“. Po bokoch mali sklápacie kovové lavice.

Keď sme všetci nastúpili, my trinásti plus dvaja naši ochrancovia, zašiel k nám kapitán lietadla, vysvetlil nám, ako sa máme správať počas letu, vypytoval sa na naše osudy, hľadal krajanov. Bol to veľmi milý starší pán. Na to sa proti nemu ohradil jeden z našich ochrancov, aby sa nerozprával, že my podliehame pod ich ochranu. „Blázni! Od tejto chvíle ste aj vy pod mojou ochranou,“ – odpovedal mu kapitán. A tak som dostal možnosť prvý raz letieť lietadlom bez toho, aby som si musel kúpiť letenku. Všetko za mňa zariadili moji dobrodinci. Po vzlietnutí lietadlo nabralo kurz smerom na sever pozdĺž rieky Kolyma. Po asi dvojhodinovom lete sme pristáli na provizórnom letisku na brehu rieky Kolyma, pri neveľkom mestečku – osade Zyrjanka. Všetci sme vystúpili, naši ochrancovia nás usadili na brehu rieky pri vode. Lietadlo odišlo natankovať benzín. Dovolili nám dobre sa poumyšľať, aj piť sme mohli bez obmedzenia. Aj ja som si ochutnal kolymskej vody. Takéto osvieženie nám veľmi prospelo, nakoľko to nebývalo často. Po asi hodinovej prestávke sme znovu nastúpili do lietadla a naše lietadlo nabralo kurz na severozápad. Leteli sme vo výške 3500 m ponad vysoký horský masív – Chrebet Čarského. V tejto výške bolo pekné slnečné počasie. Na rozdiel od plavby po mori nepociťoval som žiaden strach. Pri pozorovaní

rovaní z okna lietadla bola blízko pod nami zem, a tá dávala pocit istoty. Až po pristátí na zem som si uvedomil, že v prípade nešťastia bol by výsledok rovnaký ako na mori.

Po ďalšom, asi dvojhodinovom lete sme znovu pristáli na provizórnom letisku a znovu to bolo neďaleko rieky Jany. Po vystúpení nás naši ochrancovia odvieďli do neďalekého a neveľkého lágru a odovzdali nás „novým pánom“. Tí nás ubytovali v poloprázdnom baraku. Asi o hodinu po nás priviedli aj druhú skupinu, ktorá priletela z Magadanu a ubytovali ju s nami. V tomto lágri bývali aj pracovníci neďalekého závodu, ktorý spracovával (drvil, triedil a čistil) vzácnu rudu vyťažенú v neďalekých baniach. Od tých, čo už boli v tom baraku ubytovaní, sme sa dozvedeli, že aj ich pred dvoma dňami doviezli z Magadanu. Nezaraďovali nás do pracovných brigád, nedávali nám žiadnu robotu – a to bolo znamením, že pred nami je ešte ďalšia cesta. Ktorým smerom, aké práce a vôbec čo nás čaká, o tom sme nemali žiadnu predstavu. Jedného dňa prišiel do baraku dozorca a oznámil, že potrebujú troch dobrovoľníkov na nejakú prácu. Ja som sa prihlásil. Na nákladnom vyklápacom aute sme cestovali asi 40-45 km do neveľkého mestečka Ege-Chaja.

Náčelník našej ochrany tam vybavoval nejaké úradné záležitosti. My sme za ten čas pri jednej bani ručne naložili plné auto vzácnnej rudy. Tu som videl prvú funkčnú baňu, videl som baníkov, rozprávali nám, v akých ťažkých a neľudských podmienkach pracujú, a to vo mne vyvolalo zlý pocit, ba až strach. Nakoľko tých baní v okolí bolo veľa, bál som sa, aby jedna z nich nebola mojím ďalším pracoviskom. V duchu som prosil Boha, aby ma toho uchránil. V tomto mestečku bolo aj najvyššie vedenie všetkých lágrov pozdĺž rieky Jany. Naspäť sme sa vracali, keď sa už stmievalo. Naši ochrancovia sa natlačili do kabíny auta a my sme sa usadili na kopu naloženej rudy. Pri tejto spiatočnej ceste sme všetci traja veľmi premrzli. Na naše šťastie skončilo sa to bez choroby. Bol to ešte len začiatok augusta, ale vonku už začínalo v noci mrznúť. Teraz som si začal plne uvedomovať, čo tu bude od novembra do apríla, keď budú -50 až -60 stupňové mrazy.

Asi dva dni po našej exkurzii sa náš pobyt v tomto lágri skončil. Po krátkej príprave (výdaj stravy na dva dni, kontrola zdravotného stavu, papierové záležitosti) odvieďli nás ako vybranú skupinu (45 – 50 ľudí) na breh rieky Jany. Po nedlhom čakaní nás naložili na riečnu loď. Začala sa naša nová cesta do neznáma. Nakoľko sme plávali po prúde vody, vedeli sme, že plávame na sever. Vedeli sme aj to, že ďalšia zastávka už bude naša cieľová stanica na zostávajúci dlhý pobyt. Kde to bude a čo nás čaká, ostávalo pre nás záhadou. Po asi dvojďhovej plavbe naša loď zakotvila pri pravom brehu rieky a dostali sme príkaz vystúpiť.

Na brehu na nás už čakala posilnená vojenská ochrana. Po kontrole osobných údajov a po tom, ako si nadriadení dokázali svoju moc nad nami, nás odvieďli do asi 2-3 km vzdialeného lágru. Tu nás znova, po dôkladnej kontrole osobných vecí (aby sme nedoniesli zbrane alebo výbušniny), ubytovali v prázdnom veľkom stane. Vo vnútri lágru bol iba jeden drevený barak (zdravotné stredisko, lágerné kancelárie, tu bývali aj lágerní mocipáni). Všetko ostatné osadenstvo lágru bolo ubytované v stanoch. Boli to veľké dvojsekciové stany. V jednej polovici bolo ubytovaných 50 – 60 ľudí. Uprostred stála dvojité železná piecka (spojené dva oceľové sudy). Dookola boli postavené jednoplošné prične na spanie. Z vonkajšej strany boli steny stanov do výšky dvoch tretín obložené 0,4 – 0,5 m vrstvou driene (zeminy) pre lepšie zateplenie. Nasledujúci deň sme mali voľný deň od práce. Vedenie lágru robilo výber profesií na jednotlivé pracoviská.

Kde sme to boli?! Táto osada (posiolok) sa nazývala Ust'-Kujga. Ležala v priestore asi 400-500 km za polárnym kruhom, smerom k severnému pólu.

Príroda okolia bola nízkorastúca tajga. Ihličnaté stromy dosahovali maximálnu hrúbku do 35 – 40 cm. Ale 50 km od tejto osady bolo mestečko Kazačie, a tam už začínala tundra, kde rástli iba nízke kríky a zem bola pokrytá machom. Samotná osada Ust'-Kujga bola veľkou križovatkou a zásobárňou potravín a všetkého spotrebného materiálu pre okolité lágre a bane vzácnej rudy. Na brehu rieky boli

umiestené vo veľkých stanoch obrovské zásoby potravín a rôznych materiálov. Sem ich privádzali riečne lode od 15. júna do 15. septembra z morského prístavu Tiksi. Nakoľko cez leto tu nebolo žiadnej tvrdej cesty a celé okolie bolo močaristé, v zime to rozvážali do okolitých lágrov.

Najznámejším a najbohatším strediskom na vzácnu rudu bol komplex baní „Deputatskij“, ležiaci od nás asi 350-400 km v hĺbke tajgy. Komplex baní a lágrov v okolí Egechaja zásobovali cez leto priamo loďami. Na spiatocnej ceste privádzali nákladné autá vyťažené a vytriedenú vzácnu rudu, ktorú neskoršie na lodiach odvážali do prístavu Tiksi, a odtiaľ do cieľa na spracovanie. Voľný deň sme využili každý po svojom, no najviac nás zaujímalo, čo sa tu robí a v akých podmienkach. Pracovalo sa tu na rôznych obslužných prácach. Nakladanie a vykladanie lodí, výrub spáleného lesa na kúrenie, stavebníctvo, zemné práce, práca v opravárenských dielňach, stolárske práce, pekáreň a inšie. Veľkým potešením pre mňa bolo zistenie, že v blízkom okolí nie je žiadna baňa.

Ďalším veľkým potešením bolo zistenie, že aj v tomto lágri sa započítavajú výkonové normy ako odpočet z dĺžky pobytu. Vzhľadom k drsným podmienkam bol aj zápočet ľahší: už pri plnení výkonovej normy na 111% bolo 1:1 a pri 121 % 1:2.

Pri predchádzajúcom opise môjho pobytu som opomenul opísať, pri akých poveternostných podmienkach sa v zime pracovalo na otvorených priestoroch. V geografickom pásme strednej Sibíri, v Irkutskej oblasti, dosahovali zimné mrazy od -30 stupňov do -45 stupňov. Napadalo veľa snehu. Silné vetry tam boli zriedkavé. Podľa stanovenej normy, ktoré napísali vo vedení GULAG-u (určite ju písali v teplej kancelárii), sa v tomto pásme pracovalo na otvorených priestoroch do -40 stupňov. Nad -40 stupňov sa pracovalo už iba v zatvorených priestoroch. Ja som za celý čas pobytu v Ozerlagu pracoval na otvorených priestoroch, ale nepamätám, aby sme aspoň raz z dôvodu vyššieho mrazu nešli do práce. Buď tie mrazy neboli, alebo sa o nich nehovorilo.

Ďalším mojím miestom pobytu bola Nižneamurská oblasť, pobrežie Tatárskeho prielivu (13 km od Sachalinu). Na pobreží mora bolo stále veterné počasie a v zime sa to znásobovalo silnými snehovými búrkami. Ako ochranu proti snehu sme nosili na hlavách pletené masky iba s otvorom pre oči. Podobali sme sa na Ku-Klux-Klanov. Začiatkom februára 1953 sme pre silnú snehovú búrku a silný mráz asi päť dní vôbec nechodili do práce.

Znovu sa vrátim na svoje – ako som vtedy dúfal – už posledné miesto pobytu za polárnym kruhom. Ako sme sa tu dozvedali a neskôršie pocítili aj na vlastnej koži, v tomto kraji bolo naozaj drsné a chladné počasie. Veď neďaleko nás bol severný pól mrazu – Oimjakon. V týchto končinách bolo podľa nariadenia GULAG-u stanovené, že do -50 stupňov sa môže pracovať na otvorených priestoroch. Mrazy nad túto hranicu boli častým javom. V tomto kraji som prežil dve zimy a zažil som dvakrát (každú zimu raz) najväčší mráz -62 stupňov. Prvý sneh už na zamrznutú zem napadol obidve zimy 12. septembra a zostal do mája. Čím bol mráz vyšší, tým sa vzduch stával redším, bolo v ňom málo kyslíku, ťažko sa dýchalo. Pri nadýchnutí pľúca zostávali poloprázdne.

Ešte jednou zvláštnosťou tejto geografickej polohy bolo to, že posledný západ slnka bol 18. novembra a prvý východ slnka bol až 28. januára. Dĺžka svetelného dňa sa s blížiacim sa zimným slnovratom zmenšila na 2,5 – 3 hodiny. Naopak, počas letného slnovratu slnko dva mesiace vôbec nezapadalo. Ďalšou zvláštnosťou tejto polohy bolo to, že počas letných mesiacov zem rozmrzla do hĺbky 50 – 70 cm. Na hĺbku rozmrznutia mala veľký vplyv hrúbka machu na povrchu zeme. Aj keď vonkajšie práce v jednotlivých oblastiach boli odstupňované podľa vplyvu počasia, zimná norma oblečenia bola vo všetkých oblastiach rovnaká: válenky, vatové nohavice, kufajka, vatová ušianka, vatové rukavice.

Kým v Irkutskej oblasti na brehu Tatárskeho prielivu sa v takom oblečení ešte ako tak, hoci s ťažkosťami, dalo vydržať, v tomto kraji to nestačilo. Nepomáhali ani prosby, ani sťažnosti. Norma je norma! V Moskve vedeli lepšie, čo potrebujeme! Naši ochrancovia

a mocipáni chodili v ovčích šubách. Nám pomohla iba vlastná vynaliezavosť.

Už v tento prvý deň niektorých ľudí začlenili do jednotlivých skupín podľa profesií. Zo zostávajúcich vytvorili dve pracovné skupiny (15 – 20 ľudí). Tým sa skončil náš oddych. Na ďalší deň sme pod ochranou kráčali do práce. Taká vnútorná zvedavosť kam nás vedú a čo budeme robiť bola u každého z nás. Minuli sme Ust-Kujgu a zamierili do lesa. Asi po 500 m nás na okraji lesa zastavili a oznámili nám, že tu bude naše pracovisko. Špeciálne náradie – krompáč, lopata a fúrik – už bolo pripravené. Tu na nás čakal aj nejaký „voľný“ šéf, ktorý nás oboznámil s náplňou práce. Našou úlohou bolo vykopať zo zeme veľký buldozér S-100, ktorý ešte minulú sezónu uviazol v bahne a zmrzol.

Nad povrchom zeme z neho vyčnievala iba časť kabíny a koniec výfuku. Hovorili, že traktorista sa zachránil. Do konca augusta sme archeologický nález vykopali, očistili a s pomocou ďalšieho buldozéra vytiahli na bezpečné miesto. Či z toho bol ešte buldozér alebo už iba šrot, neviem povedať. My sme svoju úlohu splnili, ba ešte sme dostali pochvalu. Keď bola pochvala, bol aj výkon a podľa výkonu boli aj zápočty, čo bolo pre mňa najdôležitejšie.

Začiatkom septembra zavolali 10 – 12 ľudí z nás, čo sme prišli do tohto lágru poslední, na osobné oddelenie lágru (jeho stan bol postavený vedľa lágru. V ňom boli rozmiestnené všetky ostatné kancelárie). Ja som mal z toho obavy, či to nie je príprava na dlhšiu cestu. Vo vnútri sedeli dvaja uniformovaní papaláši (kapitán – vedúci práce, nadporučík – vedúci osobného oddelenia) a v krátkych príhovoroch nám oznámili, že podľa osobných dokladov a predchádzajúcim správaním sme boli vybraní ako nádejní a schopní pracovníci pre prácu, ktoré nepodliehajú vojenskej ochrane. Oboznámili nás s povinnosťami a disciplínou správania v prostredí voľných ľudí. Náplň práce budeme vykonávať podľa pokynov vedúceho prác a komandanta lágru. Za porušenie pracovných a lágerných povinností hrozí odobratie povolenia, ba aj lágerný trest (karcet).

Každému z nás vydali priepustku, ktorá nás oprávňovala zdržiať sa mimo lágru bez ochrany od siedmej do devätnástej hodiny. V tomto lágri bolo dosť veľa ľudí, ktorí mali takéto priepustky. Pracovali na rôznych obslužných prácach (práčovňa, pekári, opravári, jedna brigáda z 12 ľudí celoročne bývala a pracovala v tajge na rúbaní lesa na kúrenie). Možno sa vám bude zdať divné, že vedenie tak dôverovalo ľuďom. Nebáli sa útekov? Nebáli! V týchto končinách utekali iba blázni. Úspešnosť bola nulová. V lete nepriechnutá močaristá tajga bez cesty. V zime dva metre snehu a -50 až -60 stupňové mrazy a k tomu 100 až 200 km vzdialenosti medzi usadlosťami. Domorodí obyvatelia – Jakuti boli tak vyškolení sovietskymi orgánmi, že im za mizerné peňažné alebo vecné odmeny oznamovali pohyb všetkých podozrivých ľudí. Ešte jedna zvláštnosť: dolapených zbehov už živých do lágru nepriviedli. Každý končil: Zastrelený na úteku!

V tom čase sa začala písať ďalšia kapitola môjho lágrného života. Boli to ťažké podmienky severu. Zima a stály pocit hladu ma prenasledovali na každom kroku. Na druhej strane to, že za mojím chrbtom nestojí vojak s automatom, že za moju prácu budú zápočty, a tým sa kráti môj pobyt, dávalo nádej na prežitie. Prvé dni našej „voľnej“ práce sme ako celá skupina pracovali na výstavbe dreveného domčeka pre nejakého papaláša. Neskôr sme budovali muničný sklad. Menšie skupiny posielali taktiež aj na vykonávanie rôznych obslužných prác, aby nemuseli posielat celú brigádu aj s ochranou.

Tu som sa skamarátil so svojím spolupracovníkom. Volal sa Koľa Talakin. Pochádzal z Doneckej oblasti Ukrajiny, rok narodenia 1930, silnejšej postavy. Do oslobodenia pracoval ako brigádír na kokso-chemickom závode. Odsúdený bol na 15 rokov za skupinový pokus o znásilnenie. Po amnestii mu trest znížili na polovicu. Zostávalo mu ešte 4 – 4,5 roka. Aj naši nadriadení rešpektovali naše kamarátstvo a na rôzne práce nás posielali spolu. S ním som pracoval až do posledného dňa svojho pobytu, do 18. februára roku 1955. Chodili sme nakladať drevo a na práce v skladoch. Neskôr nám

vedúci práce zveril do opatery skládku palivového dreva, ktorá bola hneď vedľa lágru.

Palivové drevo, dlhé 8 – 12 m, hrubé 8 – 15 cm, aké rástlo v lese, privážali traktorom na saniach, kde ho s pomocou lana traktorom vyklopili. Našou úlohou bolo drevo uložiť. Nakoľko skládka bola hneď vedľa lágru, všetkým na očiach, snažili sme sa tu prácu robiť poctivo. Aj náš nadriadený bol s nami spokojný. Dlhé kusy dreva si na požadovanú dĺžku rúbali každý stan aj kuchyňa.

6. 11. si mali každý stan aj kuchyňa pripraviť dostatočné množstvo dreva, aby sa to nerobilo 7. – 8. novembra 1953, na štátny sviatok VOSR. Z bezpečnostných dôvodov sa všetky sekery z vnútra lágru vyniesli. Jeden stan, v ktorom bývala samá „zberba“ (kriminálnici), si paliva pripravil málo. 7. 11. už nemali čím kúriť. Začal sa veľký nepokoj. Musela zasahovať ochrana. Nato nás dvoch požiadal náš nadriadený, aby sme im vonku na skládke narúbali drevo. Hotové narúbané si už do vnútra pod ochranou ponosili sami. Nám za odmenu dovolili ísť do osady na prechádzku. Či nám tá vychádzka priniesla nejaký úžitok, si nepamätám. Pamätám si len jedno, že to bolo 7. 11. 1953 a vonkajší teplomer, upevnený na stene jedálne v osade, ukazoval -37 stupňov.

Jedného dňa začiatkom decembra prišiel za nami komandant lágru s tým, že je potrebné ísť naložiť na nákladné auto suché drevo na kúrenie. Aj on šiel s nami. To drevo sa nachádzalo asi 12 km od lágru na severe na nevelkom ostrovčeku uprostred zamrzutej rieky Jany. Tam sme došli bez problémov a na našu veľkú radosť sa nám podarilo aj rozložiť oheň, aby sme sa mohli zohriať (v týchto končinách rozložiť oheň bol problém, lebo pri nízkych teplotách bol riedky vzduch a málo kyslíku). Už sa nám aj zotmilo, ale naložili sme plné auto. Zostalo to najhlavnejšie: vybrať sa z ostrovčeka na širokú magistrálu po zamrzutej rieke. Tu sa začal náš problém. Auto zapadlo do hlbokého snehu. Nepomáhali ani naše lopaty. Šofér toľko buksoval – šmýkal, že zhorelo obloženie spojky. Jeho snaha o núdzové nastavenie bola márna. V tejto situácii nám mo-

hol pomôcť iba traktor – buldozér. Ale ten sme mohli pozháňať iba v Ust'-Kujge, ktorá bola od nás 12 km.

Pre vlastnú záchranu zostávalo iba jedno – vydať sa peši domov, čo sme aj urobili. Po zamrznutom ľade, po trase vyznačenej pre nákladné autá, sme šliapali naproti silnému vetru pri vonkajšej teplote -45 až -50 stupňov. Omrzala tvár a pri jej ochraňovaní omrzali ruky. Na naše veľké nešťastie, v našom smere sa v ten čas nepohybovalo žiadne nákladné auto, ktoré by nás zobralo. Naproti nám sa síce pohybovalo dosť jednotlivých áut i áut v kolónach, tie nás však naďaleko obchádzali. Tak sme prešli asi 4 km našej cesty. Prejavovala sa únava, ale na odpočívanie sme nepomýšľali, lebo to by bol náš koniec. Stále sme verili, že niektoré auto nám zastaví. Naša nádej sa splnila. Jeden šofér sa pri nás zastavil. Určite to oľutoval. Ešte nestihol otvoriť dvere auta, už ho náš komandant za bárky vytiahol von (pre istotu, aby nám neušiel). Vysvetlil mu, že potrebujeme odviezť do Ust'-Kujgy. Šofér sa vyhovárал, že zaostane od kolóny. Mal na výber: buď splniť našu požiadavku, alebo zostať na ľade – my sme šoféra mali aj bez neho. Napokon nás odviezol až do osady. Všetci štyria sme sa mu poďakovali. On sa pustil za svojou kolónou a my sme šli do pekárne, dobre sa zohriali a hlavne dosýta najedli ešte teplého čerstvého chleba. Potom sme už pokojne šli do svojho „domova“. Aj to bol jeden z mnohých prípadov so šťastným koncom.

V takýchto podmienkach sme pracovali aj ďalšie dni. Mrazy sa zosilňovali, dni sa krátili, ale do práce sa muselo. O náplň práce sa vedenie lágru postaralo vždy. Horšie to už bolo s podmienkami, pri akých sa práca vykonávala. Podstatné bolo, že plán sa plnil a mali sme aj zápočty.

V krátkosti opíšem jednu udalosť, ktorá sa skončila tragicky. Asi v polovici januára 1954 bola nedeľa, voľný deň. Lágerní dozorcovia prikázali na pokyn vedenia lágru všetkým živým a zdravým poobliekať sa a zhromaždiť sa pri vrátnici. Tam už na nás čakala vojenská ochrana. Zhromaždilo sa nás asi 120 – 150 ľudí. Sám náčelník lágru kapitán Dragunov nám vysvetlil dôvod zhromaždenia. Povedal, že je potrebné z osady do lágru preniesť určité množstvo do-

sák. Podotkol, že je to v našom záujme, lebo tie dosky sú na stavbu ďalšieho dreveného baraku v lágri. Že na jednu obrátku tie dosky donesieme. S nevôľou, ale všetci súhlasili. Po prvej obrátke však viac ako polovica dosák ostala v osade. Tu naša vojenská ochrana dala rozkaz, že pôjdeme ešte raz a bude koniec.

Nakoľko v celej skupine neboli len poctiví pracovníci ľudia, ale aj rôzna lágerná zberba so svojimi bossmi, nastala medzi nimi a ochranou ostrá výmena názorov, nadávanie. Ale nakoniec súhlasili, že sa ešte raz otočíme.

Lenže aj po druhej obrátke zostala na kope v osade ešte časť dosák. Veliteľ vojenskej ochrany dal príkaz, že ideme ešte raz, aby boli prenesené všetky dosky. Teraz sme už svojím spôsobom boli všetci nespokojní, všetci sme hundrali. Medzi lágrou verchuškou a vojakmi sa začala poriadna slovná vojna, dochádzalo až k fyzickým potýčkam. Aby nastolili pokoj, začali vojaci strieľať do vzduchu. Napätie sa stupňovalo. Nakoľko to trvalo už asi 30-40 minút a vonku bolo -40, -45 stupňov, každému z nás už bola poriadna zima. My miernejší sme už aj ľutovali celý tento incident, lebo za ten čas by sme sa už aj tretí raz boli vrátili s doskami a pokojne by sme odišli do svojich „teplých“ stanov. Došlo až k tomu, že sme všetci chceli násilne vojsť cez vrátnicu do vnútra lágru. V tom momente zaznel hrozivý rozkaz „ložis!“ (k zemi) a nad našimi hlavami zazneli ohnivé výstrely z automatov. Všetci sme ležali ako mŕtvi na zamrznutej zemi, zaborení v snehu. Každý pozeral okolo seba, či sme všetci živí.

Asi po piatich minútach sa z nášho davu ozval hrozivý výkrik smerom k vojakom: „Vy svine, zastrelili ste nevinného človeka“. Na to sa už celý dav postavil. Každý z nás sa tlačil v smere mŕtveho, každý sme chceli vedieť, koho už niet medzi nami. Pri veľkom nešťastí sme mali šťastie, že pri takejto streľbe bol iba jeden mŕtvy. Bol ním obyčajný nevinný pracovitý človek Juraj Bender, 40 – 45-ročný rodák z Uralu, politický väzeň, odsúdený na 10 rokov. Zostával mu už len necelý rok. Nedožil sa! Každý z nás sme si predstavovali seba na jeho mieste. Prečo práve on? Možno bola jeho hlava vyššie od ostatných, možno nestihol padnúť na zem tak rýchlo ako ostatní,

a možno tak bolo treba pre upokojenie ostatných – lebo guľka ho trafila rovno do hlavy.

Po tom všetkom nás všetkých zahnali do lágru. Posilnená bola vonkajšia ochrana lágru a aj vo vnútri lágru bolo prítomných viacero dozorcov. Možno sa obávali väčších nepokojov. Ako zaobchádzali s mŕtvym, viem iba z rozprávania. Telo pochovali vedľa lágru. Asi dva razy vyberali zo zeme mŕtve telo, robili vyšetrovanie. Nakoniec ho úplne odviezli, aby ostatným nepripomínalo nešťastnú tragédiu. O vinníkoch sa hovorilo, že vojak, ktorého guľka zabíjala, a veliteľ vojenskej ochrany boli súdení. A aká bola skutočnosť? Vojaka, ktorý strieľal som v lete 1954 osobne videl na vedľajšom lágri (11 km), kde sme boli s kamarátom Talakinom nakladať drevo do auta. Nechodil do stráže, ale bol psovodom. A čo veliteľ ochrany? V čase tejto tragédie mal hodnosť nadporučíka. Vo februári roku 1955, po mojom oslobodení, keď sme si už vybavovali všetky potrebné doklady na cestu domov na Hlavnej správe Janských lágrův v Egechaja, tento „oficier“ bol už pracovníkom Hlavnej správy v hodnosti kapitána. Taká bola skutočná spravodlivosť.

V krátkosti opíšem, ako som si začal privyrábať po pracovnej dobe. Ešte v Ozerlagu som skúšal štrikovať z popáraného svetra ponožky, rukavice, ale veľmi mi to nešlo (nevedel som štrikovať pätu). Keď som bol v roku 1951 na operácii v nemocnici, naučil som sa od jedného Japonca dôkladne štrikovať ponožky (fusakle). Tu som sa o to pokúsil znova. Ako bezkonvojník som sa v osade stretával s traktoristami. Od nich som si vyprosil niekoľko nových palivových filtrov (kotúč vatových nití 60 x 200, hrúbka niti 2 mm). Z toho som si uštrikoval fusakle. Boli veľmi teplé do válenok, len sa trebalo vyvarovať premočeniu. Keď som to ukázal traktoristom, všetci prosili, aby som urobil aj pre nich. Tak som začal podnikáť. Oni mi dávali filtre a ja som po práci štrikoval. Štrikovalo sa to rýchlo, lebo nite som dával dvojmo (za 3 večery 1 pár fusaklů). Za prácu mi každý zaplatil 50 – 80 rubľov. Tak som uštrikoval asi 6-8 párov. Za to som si zadovážil kožušinové rukavice, kožuštinovú čiapku a aj niečo pod zub. Že som si to nevymyslel, potvrdí aj fakt, že také teplé ponožky (už z vlnených nitů) som štrikoval aj svojim vnukom (1980 – 1985).

V geografických šírkach, kde bol rozmiestnený náš lágér, nebolo žiadnych studní, studničiek, nepretekal tam žiaden malý potok. Zásobovanie lágru a vojakov pitnou vodou bolo prevádzané potrubím rieky Jany (2 – 2,5 km). Keď prišla zima, nastali silné mrazy a rieka zamrzla, získavala sa voda iba z ľadu. V tomto lágri bola na rúbanie ľadu vyčlenená jedna pracovná brigáda, 14 ľudí a brigádír Vasiliev. Nakoľko členmi brigády bola samá zberba lágerných živlov, ku ktorým patrili aj sám brigádír, stále bol nedostatok ľadu v lágri, aj vo vojenskom útvere. Buď ho málo narúbali, alebo keď aj narúbali, tak ho rozpredali okoloidúcim nákladným autám. Jedného dňa začiatkom februára 1954, keď sme pracovali na skládke dreva, zavolať si nás do administratívnej „budovy“ – presnejšie do stanu – náš nadriadený kapitán. Témou nášho rozhovoru boli rôzne problémy vykonávaných prác. Hlavným problémom bol nedostatok ľadu. Tu nám náš „šéf“ predložil svoj návrh: „Od zajtrajšieho dňa sťahujem z rúbania ľadu brigádu Vasilieva a na jej miesto posielam vás dvoch (Talakin a Bobalik).“

Obaja sme sa zhrozili! Začali sme oponovať, vyhovárať sa, tvrdili sme, že pokiaľ to nezvláda 15-členná brigáda, tak my dvaja to určite nezvládneme ani pri veľkej snahe. Ale on trval na svojom, povedal iba toľko: „Chlapci, ja vám verím.“ Vysvetlil nám, že náradie na rúbanie ľadu si vyzdvihneme v priestoroch hospodárskeho dvora v osade Ust'-Kujga. Hneď nám vypísal aj špeciálne celťové vrchné oblečenie. Slúžilo ako ochrana proti silnému vetru, ktorý na otvorenej, širokej, zamrznutej rieke Jane neprestajne fúkal. Na druhý deň sme sa po prevzatí náradia pobrali na svoje „nové“ pracovisko. Nevedeli sme, čo na nás čaká. Po obhliadnutí miesta rúbania, zhodnotení postupu a technológie práce sme začali plniť ďalšiu úlohu lacného budovania sovietskeho raja. Nebudem opisovať samotný postup práce. Ten sa vytváral na ľade sám.

Chcem ale poznamenať, že hrúbka ľadu dosahovala až 180 – 200 cm. Po silných mrazoch sa na ľade vytvárali praskliny do hĺbky až 80-100 cm a 2 – 4 cm široké, v dĺžke 25 – 50 metrov. Pri takých prasklinách sme začínali svoje nové poruby. Samotná rieka sa od októbra do apríla stávala širokou magistrálou medzi Lapte-

vovým morom a vnútrozemím. Podľa potreby sa v priebehu hodiny vybudovali aj letiskové pristávacie plochy. Pravdepodobne sme našli ten správny spôsob rúbania, lebo už za niekoľko dní sme plne zabezpečili potreby lágru a vojakov.

V našej náplni práce bolo narúbaný ľad aj naložiť na auto, ktoré ho odvážalo. Našou snahou bolo, aby sme za deň narúbaný ľad aj odviezli do bezpečia. Stalo sa nám niekoľkokrát, že narúbaný ľad, ktorý sme večer neodviezli (nebolo auto), tam už na druhý deň nebol. Vzhľadom k tomu, že potreby ľadu boli zabezpečené, v ďalších dňoch sme trochu poľavili s intenzitou svojej práce. Snažili sme sa už len dopĺňať zásoby. Nakoľko sme pracovali neďaleko osady, išli sme sa v priebehu dňa aj niekoľkokrát zohriať do pekárne a hlavne ochutnať ešte teplého chleba (aj pekári – okrem vedúceho – boli z našej brandže). Skoro do konca februára sme takto pracovali.

Koncom mesiaca nastala nepredvídaná prírodná udalosť. Rieka Jana od silných mrazov na hornom toku vyššie od nás úplne premrzla. Vodu z koryta vytlačilo na povrch ľadu. Celý úsek rieky v našom pásme bol zaplavený vodou. Tým sa skončilo zásobovanie vodou ľadom. V ďalšie dni sa už vozila čistá voda v oceľových sudoch na nákladnom aute. Voda do sudov sa nalievala ručne vedrami. Na túto prácu okrem nás dvoch bolo pridelených ešte asi 8 – 10 ľudí. V tomto počasí a v týchto podmienkach to bola pre mňa najneprijemnejšia práca. Na moje veľké šťastie sme na túto prácu spolu s kamarátom Talakinom chodili iba dva dni, potom sme boli poverení inou úlohou.

Večer po práci si nás zavolať náš šéf a oznámil nám, že od zajtrajšieho dňa nás obidvoch dáva k dispozícii stavebnému podniku v Ust-Kujge. Vysvetlil nám, že sa máme hlásiť u stavebného majstra (povedal aj meno) na hospodárskom dvore. Boli sme veľmi radi, že sme sa zbavili práce s vodou, no aj veľmi zvedaví, čo nás čaká na novom pracovisku. Na druhý deň sme vyhľadali nášho nového šéfa. Bol to stavebný majster, chlap útleho vzhľadu, tiež bývalý lágerník. Zaviedol nás do nevelkej dielne. Tu nám vysvetlil, čo nás čaká, akú prácu budeme vykonávať. Podľa jeho slov sa mal stavať v lágri ďalší

drevený barak, bolo potrebné pripravovať stavebný materiál. Našou úlohou bolo narezať guľatinu 20 – 30 cm v dĺžke 4 – 5 metrov. Keď skončil svoje vysvetľovanie, môj kamarát sa ho opýtal, že koľko budeme mať za to zaplatené. Ten mu z pozície nadriadeného odpovedal, že toľko, koľko podľa výkonovej normy zarobíme.

Na to mu kamarát z pozície chlapa (bol od neho oveľa vyšší aj hrubší) pripomenul pracovný postup. Pred nástupom do práce nám musí dať vypísaný úkolový list s popisom práce, výkonovej normy a jej cenou. Prisľúbil, že nám to do večera prinesie. Pred jeho odchodom mu ešte kamarát pripomenul, aby ten úkol bol ľudský, lebo si bude rezať guľatinu sám. My sme si do večera vyrobili dva poriská do sekery a naostrili pílu. Pred našim odchodom „domov“ sa náš nový šéf vrátil s vypísaným úkolovým zadáním. V ňom bolo napísané: Príprava stavebného materiálu priemeru 20 – 40, dĺžky 4 – 5 m s vyhľadávaním pri snehovej pokrývke od 0,5 m do 1,5 m, vynosením k ceste na pleciah od 50 m do 150 m. Výkonová norma bola 0,95 m³. Druhý zápis bol: Príprava dreva na kúrenie, norma 2,87 kubíkov. Obsah úkolového listu nás potešil, šéfovi sme sa poďakovali a prisľúbili jeho plnenie.

Vzhľadom k tomu, že v našom okolí nebola už hustá sibírska tajga, rástla tam iba drobná tajga, požadovanú hrúbku stromov bolo potrebné vyhľadávať. Ale aby sme pripravený materiál nemuseli vynášať ďaleko k ceste, snažili sme sa rezať čím bližšie okolo cesty. Tým sme sa každým dňom vzdďaľovali od „svojho domova“. Chodili sme peši, posledné miesto rezania bolo vzdialené asi 10 km. Viacej sme chodili ako rezali. V jednom mieste sme našli porast asi 12-15 m³, ale ten bol vzdialený od cesty asi 150-200 m. Po jeho vyrezaní nám na prepravu k ceste dali k dispozícii koňa so saňami. Problém bol so zapriahnutím do oblúka (do dúhy). Ja som o tom nemal žiadnu predstavu, ale môj kamarát aj to zvládol. Výsledok bol taký, že byť jedného pocestného ruského mužíka, ktorý nám koníka zapriahol ako sa patrí, koník by sa bol zadusil.

Nepamätám si, čo bolo príčinou skončenia našej práce, či už bol dostatok narezaného dreva, alebo v okolí už nebolo požadovanej

hrúbky. Pamätám si to podstatné, do tejto práce sme chodili 19 dní. Po vyhodnotení objemu vykonanej práce sme výkonovú normu za tieto dni splnili v priemere na 419 %. Koľko zvyšných rubľov za túto prácu bolo pripočítaných na náš účet (fond oslobodenia), to neviem. Pre nás najradostnejším bolo to, že za tieto dni nám napočítali 38 dní zápočtov. Vedel som, že o 38 dní sa ku mne priblížil koniec môjho pobytu v lágroch, priblížila sa sloboda. Lenže aj tej sa bolo potrebné ešte dožiť!

Ďalšie dni sme pokračovali na skládke dreva. Bol tam veľký neporiadok, lebo za dva mesiace, čo sme rúbali ľad a rezali stavebný materiál nikto nič nerobil. Privezené drevo iba pomocou lana vykladali traktorom zo saní. Začali sme si túto prácu „vážiť“. Neponáhľali sme sa. Už pred začatím práce sme si rozložili ohník, aby sa dalo zohriať. Bolo to hneď vedľa lágru, nebolo treba chodiť ďaleko. Aj obed sme mali vždy varený a teplý, lebo sme chodili do jedálne vo vnútri lágru.

Jedného dňa, začiatkom apríla, prišiel k nám na skládku náš nadriadený kapitán, pochválil nás za znovu vytvorený poriadok. Tušili sme, že nás pravdepodobne znovu čaká nejaká zmena, že budeme plniť novú úlohu. V týchto podmienkach sa nedalo oponovať, ani vyberať. Človek musel plniť to, čo mu prikázali. Naša predvídavosť sa potvrdila. Kapitán nám povedal, aby sme šli do pracovne kúpeľa, a keď tam príde pani Dragunová, aby sme sa u nej hlásili. Pani Dragunová bola manželka náčelníka lágru a hlavná lekárka lágru. Do jej kompetencie patrila aj hygiena lágru, a tým aj táto pracovňa. Bola postavená v tajge, na brehu veľkého jazera, vzdialená od lágru asi 500-600 m. Keď sme tam prišli, lekárka už bola tam. Keď sme jej povedali, že na príkaz vedúceho práce sa máme u nej hlásiť, bola zhrozená našim vonkajším vzhľadom (drevo, ktoré sme uskladňovali, bolo zo spálenej tajgy), hodili sme sa viacej za kominárov ako pracovníkov pracovne. Vysvetlila nám, aká práca a povinnosti nás tu čakajú. Že aj za túto prácu sú zápočty. Všetko záleží od nášho úsilia a jej hodnotenia. Vypísala nám všetko nové oblečenie od spodného prádla až po vrchné teplé oblečenie. Na druhý deň sme už nastúpili na svoje nové pracovisko, kde sme aj zostali bývať. Do lágru sme už

spať nechodili. Boli sme tu štyria, dvaja čo zostali – Botov z Uralu (ročník 1930), Aksjonov z Chabarovska (ročník 1929) a my dvaja Talakin z Donecka (ročník 1930) a Bobalik z Rovna (ročník 1928).

Dvom, čo tu boli pred nami, boli za opakované porušovanie pracovnej disciplíny odobraté voľné priepustky a boli prevedení do stráženého lágru č. 11 pod ochranu. Na druhý deň znovu prišla naša nová nadriadená. Po ďalšom vysvetlení náplne práce a našich povinností ma poverila za zodpovedného – vedúceho pracovníka pracovne. Takže som dostal „povýšenie“ – stal som sa pracujúcim vedúcim. Našou náplňou práce bolo prať spodné prádlo pre všetkých ľudí z lágru. Práca bola namáhavá a dosť úmorná. Pralo sa ručne na drevenej rajbačke. Žiadne pracie prášky, zato obyčajného mydla bolo dosť. Okrem toho sa k nám chodili kúpať dozorcovia z lágru, seržanti z divízióna, vnútroľágerní papaláši. Na objednávku sa k nám chodili kúpať aj jednotliví vedúci lágru spolu so svojimi manželkami. Pravidelne prichádzal aj sám náčelník lágru kapitán Dragunov so svojou manželkou, našou hlavnou nadriadenou.

Najnamáhavejšou prácou pre nás bolo zásobovanie pracovne vodou. Vodu do pracovne sme pumpovali obyčajnou ručnou požiarnickou pumpou. Nakoľko v apríli vonkajšie mrazy dosahovali ešte -20 stupňov, táto práca mala iba začiatok a koniec, bez žiadnej prestávky. Dva-tri razy v mesiaci bolo potrebné naplniť dvanásť 200-litrových sudov a veľký železný kotol (4 kubíky), v ktorom sa ohrievala voda. Jeden z nás zostával vo vnútri, aby prekladal koniec požiarnickej hadice po naplnení suda. Traja sme šli na ľad. Dvaja sme bez prestávky pumpovali a tretí neprestajne lial s vedrom studenú vodu na povrch pumpy, aby neprimrzli ventily (aj studená voda má plusovú teplotu). Darilo sa nám! Ešte aj dnes, po päťdesiatich rokoch, premýšľam, kde sa v nás brala sila v takých podmienkach a pri takom úbohom stravovaní, zvládať to všetko. V nádeji, že sa už blíži „leto“, sa v nás zvyšoval optimizmus. Premýšľali sme aj o tom, že keď sa tu dožijeme ďalšej zimy, ktorá už o päť mesiacov mala prísť znovu, ako to budeme zvládať, keď vonkajšie teploty budú dosahovať minimálne -50 stupňov. Do polovice februára 1955 som to zvládol! Talakin a ja sme si začali privykať a prispôsobovať sa svojmu

novému pracovisku. Všetci štyria sme boli dobrá partia, dobre sme si rozumeli. Tak sme boli hodnotení aj našou nadriadenou. Už za apríl sme dostali najvyššie ocenenie (vynikajúco) a tým aj zápočty 1 ku 2, čo aspoň pre mňa bolo najdôležitejšie.

V krátkosti opíšem jednu nepríjemnú udalosť. 4. mája 1954 (vonkajšia teplota -5 stupňov, všade plno snehu) vznikol v našom lágri požiar, ktorý trval šesť minút. Asi o desiatej hodine zahorel jeden obytný stan, v ktorom práve spali ľudia z nočných smien. Malo to tragický koniec. Dvaja starší chlapi úplne zhoreli (zostávalo im niekoľko mesiacov do oslobodenia) a jeden utrpel ťažké popáleniny tváre a rúk. Bol to môj veľmi dobrý kamarát. Volal sa Bogdan Bajzel, ruský Nemec. Pochádzal z okolia Saratova. Veľmi pekne hral na balalajke a mandolíne. Po asi dvojtýždňovom pobyte v lágernej ambulancii ho lietadlom odviezli do lágernej nemocnice v Ege-Chaja. O jeho ďalšom osude už som sa viacej nič nedozvedel.

Vzhľadom k tomu, že zemepisná poloha miest, kde sme boli, sa nachádzala asi 400 km nad polárnym kruhom, mali aj jednotlivé časti roka svoje zvláštnosti. Kým počas zimného slnovratu slnko dlhší čas vôbec nevychádzalo, dĺžka svetelného dňa bola veľmi krátka, tak počas letného slnovratu slnko zase vôbec nezapadalo, celých 24 hodín krúžilo na oblohe. Príroda veľmi rýchlo vegetovala. Neďaleko od nás v tajge rástlo veľmi veľa borievok. Pamätám si, že sme ich chodili zbierať aj v noci, medzi polnocou a jednou hodinou „ráno“. Nepríjemnosť spôsobovali iba komáre, ktorých bolo obrovské množstvo. Bez špeciálnej ochrany (nakomárnik), ktorý sme dávali na hlavu, sa nedalo zbierať.

Najväčším problémom bolo stravovanie. Spočiatku sme chodili do lágernej jedálne. Ale to nám zaberalo veľmi veľa času. Rozhodli sme, sa že si budeme variť sami. Boli sme odhlásení zo stravovania v jedálni a raz týždenne sme podľa stravovacej normy fasovali všetky produkty v sklade potravín. Nakolko skladníkom bol náš dobrý kamarát, vždy nám trochu pridal. My sme sa mu za to revanšovali tým, že sme ho dobre vykúpali a oprali. Ale ani samostatným varením sme si veľmi nevylepšili situáciu. Ani jeden z nás nebol

odborníkom na varenie. Ďalším problémom bolo, že sme nemali v čom variť. Mali sme iba tri veľké hrnce, varilo sa raz denne jedno jedlo, najviac to boli kaše – ovos, jačmeň, pšeno, grečka (pohánka). Zvyšok bola suchá strava – chlieb a konzervy. Úlohu kuchárov sme plnili iba ja a Talakin, druhí dvaja iba rúbali drevo a robili všetko možné, len aby nemuseli variť. Pre nás nebolo podstatné, aký druh jedla sme navarili a aká je jeho chuť. Podstatné bolo jeho množstvo, aby sme mohli naplniť svoje vždy hladné a prázdne žalúdky.

V týchto zemepisných šírkach sa rok delil iba na dve časti: zimu a leto. Zima trvala od začiatku septembra do konca mája a zvyšné tri mesiace bolo leto. Tešili sme sa na jeho príchod. Vedeli sme, že hoci v lete budeme rovnako polohladní, ale aspoň nám nebude chladno. Aj napĺňanie pracovne vodou bude pre nás „zápravou“, a nie trápením. Budova našej pracovne bola vybudovaná z dreva, zrubovým spôsobom. Medzi jednotlivé vonkajšie trámy stien bol namiesto špeciálneho tesnenia naložený iba mach. Ten bez veľkej námahy sa dal vytiahnuť, ba aj sám vypadával. Steny zostávali deravé, za posledné dva mesiace (apríl a máj) sme sa na vlastnej koži presvedčili, ako sa cez tie diery dnu dostávala zima. A to už bola na odchode (mrazy do -20 stupňov). Nevedeli sme si predstaviť, čo bude s príchodom ďalšej zimy, keď mrazy budú nad -50 stupňov. Ale každý z nás si v duchu prial, aby tu zostal. Veď v porovnaní s vonkajšími prácami tu bol „raj“. Všetci štyria sme sa zhodli, že svojpomocne, po splnení svojej hlavnej náplne práce, to nejako „ovakujeme“. Čím to budeme robiť (kde zoberieme materiál a náradie), sme nemali predstavu. S príchodom tepla, keď sa zem rozmrzla na 40 – 70 cm a vonku už bolo 24 hodín vidno, sme začali uskutočňovať svoj plán.

Z náradia sme si zadovážili: pár lopát, pár vedier, gumové čizmy, železnú nádobu, ktorú používali ešte pri výstavbe. Ako stavebný materiál sme používali obyčajnú hlinu, do ktorej sme domiešavali suchý mach, ako miešačka slúžili naše nohy v gumových čizmách. Robili sme to na striedačku, lebo čizmy sme mali len jedny. Namiesto kelne sme používali vlastné dlane, ktorými sme pripravenú hmotu nahadzovali aj hladili. Takýmto spôsobom sme vyplnili a vyrovnali všetky špáry vonkajších stien celej budovy. Naše obavy,

či to nebude opadávať, boli zbytočné. Keď to vyschlo, držalo to ako s najlepším cementom. Tešili sme sa, že ďalšiu zimu už nebudeme mať deravé steny.

Splnilo to svoj účel, ale či to po skončení dlhej zimy, po silných mrazoch neopadalo, neviem – toho som sa už nedočkal. Aby nám nefúkalo, obhádzali sme aj celú budovu od základov do výšky 50 – 60 cm obyčajnou hlinou, ktorú sme kopali hneď vedľa budovy. Dalo nám to veľa námahy, ale robili sme to pre seba, aby sme to prežili. Ďalším našim predsavzatím bolo dať do poriadku prívod elektrického vedenia. Elektrický prúd (220 V) v budove pracovne sme mali. Rozvod v budove bol len taký provizórny. Ale drôty vedenia elektrického prúdu od lágru do pracovne (500 – 600 m) boli prevedené po rastúcich stromoch. Boli prípady, že pri silnom vetre drôty padali na zem, trhali sa a my sme boli bez elektriny. Po konzultácii s elektrikármi v lágri sme svojpomocne vykopali jamy na osadenie stĺpov. V tajge, blízko od nás, sme narezali, pripravili a ručne doniesli stĺpy na miesto. Pomáhali sme elektrikárom pri ich postavení. Elektrikári už sami preložili vedenie. Bol to náš ďalší „dobrý skutok“. Za tieto svoje vlastné iniciatívy, ktoré sme robili nad rámec svojich povinností, sme si znovu „šplhli“ u svojich nadriadených. Ohodnotenie našej práce za každý mesiac bolo to najvyššie a tým aj zápočty 1:2. Tomu sme sa tešili najviac.

Keďže vonkajšie zveľadenie nášho bývania sme už mali za sebou, premýšľali sme aj nad tým, ako by sa dalo vylepšiť aj vnútro, lebo to malo tiež nie veľmi príjemný estetický vzhľad. Holé brvná a medzi nimi naložený mach. V tom čase sme sa dozvedeli, že na brehu rieky Jany, v jednej zátok (asi 2 km od nás) stojí neobývaný neveľký obytný stan. Minulú zimu v ňom bývali pracovníci výskumnej expedície severný pól č. 9. Celú zimu merali hrúbku ľadu, výšku snehu, teplotu vody. Nevedeli sme, prečo nechali stan, keď odišli. Moji spolupracovníci dali návrh, aby sme ten stan „vyvlastnili“. Po tom, ako sme sa niekoľkokrát presvedčili, že v stane už nikto nebýva, zhodli sme sa na jeho vyvlastnení.

Hneď prvého šoféra, ktorý sa k nám prišiel vykúpať – prichádzali aj s „mašinou“ (auto) – sme poprosili o prevoz „tohto nákladu“. Bez problémov súhlasil a ešte bol rád, že aj on nám mohol poslúžiť. Moji traja spolupracovníci a šofér s nákladným autom sa neskoro večer vydali uskutočniť premiestnenie stanu. Ja som zostal doma na „gazdovstve“. Netrvalo ani jednu hodinu a moja „expedícia“ sa úspešne vrátila aj s nákladom. Mali sme stan. A čo sním? Kde ho ukryť? Boli návrhy, aby sme ho na nejaký čas odložili niekde v kríkoch, neďaleko od nás. Nakoniec sme sa rozhodli, že ho necháme doma. V miestnosti, ktorá slúžila ako prezliekareň pre našich „hostí“, pod drevenou podlahou (2,5 x 3,5 m) bol voľný priestor, hlboký 50 – 60 cm. Dve široké dosky podlahy boli neviditeľne odnímateľné. My sme to využívali ako chladničku-mrazničku na uskladnenie zásob potravín. Dno tohto priestoru bolo aj v lete zamrznuté. Tu sme položili aj našu korisť. Hneď nato sa všade hovorilo o tom, že expedícii niekto ukradol stan. Pravdepodobne to pre nikoho nebola až taká cennosť, aby sa to administratívne vyšetrovalo. Ani k nám nikto nechodil hľadať.

Keď reči okolo chýbajúceho stanu stíchli, my sme sa vo voľnom čase pustili do jeho využitia. Keďže bol zošivaný, všetko sme popárali. Nakoľko to bol trojvrstvový stan, vzniklo z toho veľa látky. Dve vnútorné vrstvy boli flanelové (biela a svetlo hnedá), vonkajšia vrstva bola brezentová (zelená). Rozhodli sme sa, že týmito látkami zveľadíme vnútro. Ako prvú sme zveľadili našu „hostčovskú“ izbu, v ktorej sa prezliekali všetci papaláši, ktorý sa prichádzali k nám vykúpať. Použili sme flanelové látky. Miestnosť dostala príjemný vzhľad. Miestnosť, v ktorej sme bývali (bola našou kuchyňou, spálňou, obývačkou, ale aj pracovňou), sme obili zvyškom flanelovej látky a zelenou brezentovou. Ostatné miestnosti (sušička – miestnosť na kúpanie, kotolňa, dve chodby) zostali v pôvodnom stave. Mali sme z toho radosť, ale aj obavy, aká bude reakcia našich nadriadených, keď vyjde najavo, z čoho sme to urobili.

Prvým návštevníkom už vo vynovenej šatni bol náš najvyšší nadriadený, náčelník lágru kapitán Dragunov s manželkou, ktorá bola našou priamou nadriadenou. Keď sa vykúpali, zašli aj do našej

miestnosti. Robili to vždy, keď sa boli vykúpať. Vždy sa prišli k nám napiť chutného chlebného kvasu, ktorý sme si urobili aj pre seba namiesto pitnej vody. Obidvaja nás pochválili za účelné skrášlenie priestoru. Ale keď sa ma náčelník vážnym tónom opýtal, kde sme zobrali materiál, ja som iba stisol plecami. Ďalšia otázka bola, či to nie je z ukradnutého stanu. Ja som znovu iba pokrčil plecami. Náčelník pochopil moju mlčanlivosť, že trafil do živého. Nato sa nachýlil k môjmu uchu a v tichosti mi povedal: „Molodec Josif.“ Až po tých slovách mi odľahlo na srdci. Náčelník mal pravdu, v skutočnosti sme pre seba neukradli nič. Iba premiestnili zabudnutú vec a využili na dobré účely toho istého štátu.

Túto pozitívnu reakciu náčelníka som sa pokúsil využiť v náš prospech. Od apríla 1954, keď došlo k potrestaniu našich dvoch predchodcov, bol zakázaný príjazd nákladných áut k nám a taktiež kúpanie občianskych šoférov. Všetko, čo sme robili, bolo iba načierno, na vlastné riziko. Ja som ho takým pokorným hlasom poprosil, aby nám povolil občas okúpať a oprať nejakého „voľného“ šoféra, že tým by sme si trochu vylepšili našu životnú situáciu. Na moje veľké prekvapenie odpoveď bola kladná s podmienkou, že budeme dodržiavať lágernú disciplínu. Ešte k tomu poznamenal, že v opačnom prípade náš čaká to, čo našich predchodcov. Prisľúbil nám, že on sám dá pokyn náčelníkovi lágerných dozorcov, že máme jeho súhlas, aby nás za to netrestali.

Aj „voľní“ šoféri žili v drsných podmienkach. 700 km túry im dávali zabráť, najmä z hygienickej stránky. A keď sa jeden od druhého dozvedali, že u nás sa môžu dobre vykúpať, že im operieme aj prádlo, dosť často nás navštevovali. Za naše ochotné služby nám vždy niečo prihodili (100 – 300 rubľov). Za to sme pripravovali kúpanie aj o polnoci (podľa potreby). O tom, že tí šoféri žili v drsných podmienkach, svedčí aj nasledujúci príklad. Jeden šofér položil po vyzlečení svoju teplú vatovú bundu blízko teplej piecky. Keď sa bunda zohriala bol na ňu hrozný pohľad. Celá bola pokrytá všami. Ja som to hodil do piecky a šoférovi som dal svoju. Aj v našom lágri boli niektorí zavšivavení, lebo na prádle, ktoré sme prinášali na pranie, boli dosť často vši. Ja osobne som za celých sedem rokov videl na

svojom tele voš iba jeden raz. Bolo to tu v práčovni. Asi na mňa preliezla z doneseného prádla. Keď mi ju moji spolupracovníci ukázali, tak som sa zhrozil, že všetko oblečenie, čo som mal na sebe, som hneď spálil.

Za privyrobené ruble sme si prilepšovali stravovanie. Chodili sme do osady do obchodu. Dal sa kúpiť chlieb a dajaké konzervy a paštéty, čo pre nás bolo veľmi vzácné. Kúpili sme si aj tie najlacnejšie sivé civilné obleky po 117 rubľov a k tomu ešte aj svetlé košele. Civilné čiapky nám ušil náš dobrý kamarát – lágerný krajčír. Ako spomienku na to mám aj fotografiu, na ktorej som spolu so svojimi spolupracovníkmi: vľavo Aksjonov, uprostred Talakin, všetci v novom oblečení. Tešili sme sa ako malé deti. Fotografoval nás jeden nadporučík – náčelník štábu divízióna (vojenský útvar).

Všetci štyria sme sa zhodli ešte na jednej ušľachtilej veci, že nebudeme míňať peniaze na hocikaké zbytočné veci. Takto ušetrené peniaze dáme tomu, kto pôjde na slobodu – domov. Ako prvý od nás odišiel Aksjonov, ale nie na slobodu, nie domov, ale do iného lágru. Prečo? V zveľaďovaní svojho bývania sme sa rozhodli pokračovať. Tentoraz sme mali v pláne rozširovať a vylepšiť elektroinštaláciu. Potrebovali sme materiál. Aksjonov bol v civile vyučený elektromechanik. V jednu nedeľu sa rozhodol, že pôjde do osady zháňať potrebný materiál (káble, izolátory), namierené mal do starej zatvorenej bane. Tu sa mu podarilo zo starej, ale ešte vhodnej rozvodky všetko navyberať. Všetko by bolo dobre, keby sa bol pobral rovno „domov“.

Vedľa bol šoférsky barak. Zašiel navštíviť známych šoférov. Tí ho dobre pohostili pálenkou. On podgurážený, aj s materiálom, sa konečne pobral domov. Aj tak by všetko dobre skončilo, keby sa bol vyhol stretnutiu s jedným nadporučíkom, náčelníkom zvláštneho kádrového odboru lágru. Ten, keď uvidel, že Aksjonov má pod čapicou, nevolal po neho žiadnych dozorcov. Napísal mu malú „zapisku“ s tým, aby ju odovzdal na vrátnici lágru.

Keby si to bol prečítal a vyhodil, bolo by sa to tým skončilo. Ale v tom najlepšom úmysle splniť príkaz jedného z vedúcich lágru (on vydával aj priepustky bezkonvojníkom), ju s radosťou odovzdal na vrátnici. Tí po jej prečítaní len krútili hlavami. Veď to boli naši dobrí známi. Nezostalo im nič iné, len splniť obsah textu, ktorý napísal nadriadený. Text znel: „Potom ako sa dostaví, posadiť do karceru“ (lágerná väznica). Po asi trojdňovom väzení mu odobrali preukaz bezkonvojníka a bol preložený do iného lágru (na 11. km).

Na jeho miesto nám dali jedného Inguša (50 – 55 rokov, zo severného Kaukazu). Bolo nám za ním veľmi ľúto. Chýbala nám jeho vynaliezavosť. Vo svojom vnútri mal zakotvenú jednu zvláštnosť: každý deň musel niekde niečo ukradnúť. Zásoboval nás všetkým. Aj keď vylepšenie rozvodu elektriny sa nám nepodarilo uskutočniť, ale z vecí, ktoré poprinášal (posteľná bielizeň, ženské prádlo a iné) som ďalej zveľaďoval naše bývanie. Chlapci to párali a ja som ručne našil závesy na všetky okná. Bolo to robené „na kolene“, ale v tom čase a v tých podmienkach to dávalo príjemný estetický vzhľad. Možno aj vďaka takýmto činnostiam sme boli každý mesiac vyhodnotení najvyšším ohodnotením.

Vo svojom vnútri som si zaumienil, že budem robiť všetko preto, aby sme sa ničím neprevinili, aby sme si udržali to vysoké hodnotenie. Teoreticky som si vypočítal, že keď nevstúpia do toho nejaké zvláštne a nepredvídané okolnosti, tak máj – jún roku 1955 budú koncom mojej bezplatnej „rekreácie“ za polárnym kruhom. Nebolo to ďaleko, ale v týchto podmienkach to bolo potrebné ešte prežiť. Veril som, že sa toho dočkám. Na jednej strane to vo mne vyvolávalo veľkú radosť, no na druhej strane som mal aj veľké obavy, veľký pocit neistoty, ba až strachu. Kládol som si otázku: čo ďalej? Veď ja som nič a k tomu ešte sám!

Opíšem jeden tragický príbeh so šťastným koncom, ktorý mohol predčasne ukončiť všetky moje plány, túžby a nádeje. Jazero, vedľa ktorého stála naša budova, malo rozlohu 250 x 300 m, hĺbka vody dosahovala 2,5 – 3,5 m so strmým spádom hneď od brehu. V lete, keď slnko hrialo celých 24 hodín, voda na povrchu jazera

(50 – 60 cm) bola citeľne veľmi teplá. Čím hlbšie, tým bola chladnejšia. Na dne jazera bol tvrdý ľad. Uprostred jazera bol neveľký ostrovček s veľmi peknou vegetáciou. Dostať sa na ostrovček bolo možno dvoma spôsobmi – preplávať na člnе, alebo osobne s nepredvídaným rizikom. Nakoľko o člnе sme mohli iba snívať, vlastnoručne sme si zo suchých brvien zhotovili neveľkú drevenú plť. Na nej sme sa niekoľkokrát bezpečne preplavili až na spomínaný ostrovček. Niekedy sme si iba poplávali v jazere. Pre mňa ako neplavca bola aj tá obyčajná plavba riziková. Jedného dňa sme si znovu vyšli poplávať (Talakin, Botov a ja). Neďaleko od brehu oni obaja skočili zaplávať si do tej teplej vody. Ja som ostal na plti.

Neviem, čo ma k tomu viedlo, či to bola túžba okúpať sa v tejto nahriatej vode alebo prosto som im závidel, no ja som tiež skočil do vody. Mal som v úmysle, že budem pri plti na dosah ruky. Lenže všetko bolo inakšie. Nabralo to tragický spád. Pri skoku do vody som sa vertikálne ponoril až na dno jazera. Po dotyku s ľadovým dnom rýchlo ako blesk mi obidve nohy chytili kľče. Vo vertikálnej polohe som sa vytrepal nad hladinu. Plť bola preč. Stihol som zakričať: „spasajte!“ (Pomoc). A znovu som klesol na dno. Z posledných síl som sa ešte raz vytrepal nad hladinu. Ale znovu som klesal ku dnu. Cítil som, že je to posledný raz. V niekoľkých sekundách v mojom mozgu prebehol celý môj život.

V tom momente ma chytili mocné ruky Talakina a vytiahli na hladinu. Medzitým Botov pritlačil plť. Uložili ma na ňu a polomŕtveho priviezli na breh. Po vyrihaní všetkej napitej vody a krátkom odpočutí som na vlastných nohách odišiel do budovy. Táto polotragická udalosť nezanechala na mne žiadne zdravotné problémy. Zanechala vo mne iba jednu alergiu. Do konca svojho pobytu (14. 2. 1955) som k jazeru išiel iba z pracovnej povinnosti – pumpovať vodu. Inakšie som sa ani nepozeral v tú stranu. Mojim záchrancom som sa za svoje znovuzrodenie zo srdca poďakoval. Neskôršie si zo mňa uľahovali, no ja som stále cítil svoje klesanie na dno jazera a opakoval im ich hrdinský čin. Spomienky na túto udalosť ma sprevádzajú dodnes.

V krátkosti opíšem, ako sme si zvyšovali zdroj výživy. Zbieranie borievok som už spomínal. Ďalším zdrojom výživy pre nás boli ryby. Neďaleko od nás pretekala riečka, ktorou vytekala voda z jazera do rieky Jany. V jednom úseku bola riečka hlboká 50 – 80 cm. Nevieť od koho, ale dozvedeli sme sa, že v tejto riečke je veľa rýb. Keď sme sa na vlastné oči presvedčili, že je to pravda, hľadali sme spôsob ako ich chytať. Skúšali sme rukami, ale to veľmi nešlo. Nepamätám od koho, ale pravdepodobne niekde v osade sme od niekoho dostali kúsok rybárskej siete (1,2 m x 8m). Bola akurát na šírku riečky. Pomocou nej sme mali dobré úlovky. Chytali sa šľuky a karasy. Záťah siete trval 1 – 1,5 hodiny. Keď sme sa rýb najedli, začali sme si už preberať. Nechávali sme si karasy a šľuky sme dávali kamarátom do lágru. Tak to trvalo do príchodu zimy.

Blížila sa zima. Všetci sme si uvedomovali, že náročnosť našej práce s pribúdajúcimi mrazmi (najmä pumpovanie vody) bude vyžadovať od nás veľa námahy. Hoci sme už mali skúsenosť pri -20 stupňov mrazoch, no predstava na -50 stupňov a viac vzbudzovala v nás obavy až hrôzu. Ale čo nám zostávalo? Iba vydržať! Stále to bolo lepšie ako pracovať niekde vonku v lese. Pribúdajúce mrazy nám dávali nové skúsenosti. Proti zime sme sa lepšie obliekli. Na vnútorné zahriate, keď sme mali, tak sme si aj trochu gogli. Môj kamarát Talakin to mal vždy, lebo keď nebolo tvrdé (lieh), tak jemu stačilo aj 1 – 2 fľaštičky voňavky (odekolonu). Inakšie nebol zástancom pitia alkoholu. Ja som to ani neskúšal, cítil som k tomu hnusný odpor.

V krátkosti opíšem predaj alkoholu v týchto zemepisných šírkach. Vzhľadom k tomu, že zima tu trvala len 9 mesiacov a mrazy boli od -40 do -60 stupňov, žiadne alkoholické nápoje vo fľašiach (vodka, likéry a iné) tu nedovážali. Tu sa dovážal iba čistý lieh (96%) v železných sudoch (200 – 300 litrov). Takýto sud sa dva – tri razy v mesiaci dovážal do obchodu v osade Ust-Kujga. Informácia o tom, že v obchode sa predáva lieh, sa šírila ako blesk. V takýto deň vždy k obchodu smeroval zvýšený počet kupujúcich. Zvláštnosťou predaja liehu bolo to, že cena bola stanovená nie za objem v litroch, ale za váhu. Pamätám si, že objem 0,5 l fľaše vážil 0,4 kg a jeho cena bola 54 rubľov. V čase, keď sa v obchode predával lieh, tam vždy bol

stanovený lágerný dozor, aby sa zabránilo nákupu liehu bezkonvojníkmi a vojakmi. My sme to obchádzali tak, že lieh sme si dali kúpiť niektorým známym šoférom. Nekupovali sme často a maximálne jednu – dve 0,5 l fľaše. Nedovoľovali nám to „naše financie“ a hlavne, ani jeden z nás nebol zástancom pitia alkoholu.

Pri všetkých negatívnych a ťažkých zážitkoch, v tých neľudských podmienkach, zostal v mojej pamäti aj veľmi nádherný zážitok – pozorovanie krásy polárnej žiary. Prvú zimu môjho prebývania v tomto kraji som nemal možnosť pozorovať takýto jav, lebo som ešte býval v lágri. Nočné vychádzanie zo stanu bolo zakázané. Za to v tú druhú zimu som sa vždy rád tešil tejto nádhery, hoci vonku bolo menej než -50 stupňov. Aj keď som si predstavoval, že máj-jún 1955 môže byť koncom môjho „štúdia v zapolárnej akadémii“, čas plynul strašne pomaly. 18. novembra slnko zapadlo. Vonku bolo vidno 3 – 4 hodiny.

Náš každodenný program mal tú istú podobu: koľko kusov prádla musíme vyprať, komu z papalášov pripraviť teplé kúpanie, či ešte netreba pumpovať vodu. Ale najhlavnejším bodom nášho každodenného programu bolo, čo budeme jesť, čo si navaríme a z čoho. Keď sme si prílepšovali v lete náš jedálny lístok rybami, tak teraz to boli „slepačie polievky s mäsom“. V priestore, kde sme bývali, bolo veľa „kuropatiek“. Perie mali čisto bielej farby. Po vyšliapaných chodníčkoch si chodili hľadať potravu. Skúšali sme ich loviť rukami, ale výsledok bol nulový.

Ale aj tu sme mali šťastie. Keď sme o tom rozprávali s jedným šoférom, čo sa prišiel k nám vykúpať, ten nám dal na to veľmi jednoduchý, ale účinný návod. Do sklenených fliaš ponalievať čo najhorúcejšej vody, pozatvárať a nimi (hrdlom dole) vedľa vyšliapaných vtáčích chodníkov narobiť do snehu jamky hlboké 18 – 20 cm. Od vysokého mrazu a horúcej fľaše steny jamôk automaticky zľadovateľi. Na dno jamôk nasypať drobné kúsočky červeného papiera. Kuropatky si pri hľadaní potravy zamieňajú červené papieriky za letné lesné plody, a tak v snahe dostať sa k nim na dno jamky zamrzali v pripravených pascäch. Neboli to veľké úlovky, ale pri každom zá-

sahu sa 3-4 kuropatky našli. Nie vždy sme mali na to čas, ale aj pre vysoké mrazy nemali sme chuť brodiť sa v tajge po snehu. Radšej sme si navarili 6 litrový hrniec grečky (pohánky).

V tom čase (november-december 1954) sa začala šíriť medzi nadriadenými lágru, ale aj nami väzňami nečakaná, ale veľmi príjemná informácia. Hovorilo sa o tom, že Prezídium Najvyššieho soviету ZSSR vydalo nariadenie, podľa ktorého vybraní väzni (politickí aj občianski), ktorí majú za sebou 2/3 vymeraného trestu a na doporučenie vedenia lágru (plnenie pracovných povinností, vzorné správanie), môžu byť Najvyšším súdom príslušnej republiky, v ktorej sa nachádzajú, predčasne oslobodení. Doslovný obsah tohto nariadenia a dátum jeho vydania som osobne nikdy nevidel, ani nečítal. No jeho znenie každý z nás vzťahoval k sebe, lebo túžba po domove bola veľká.

Pri takých otvorených rozprávaniach s nadriadenými (prichádzali sa k nám kúpať) sme sa pypytovali, kedy sa to začne realizovať aj u nás a hlavne koho menovite sa to bude týkať. Odpovede boli skúpe – buď o tom málo vedeli, alebo zatajovali. Radostnú novinu som sa dozvedel až v druhej polovici decembra. Jedného dňa sa k nám prišiel okúpať náčelník lágru kapitán Dragunov s manželkou. Po vykúpaní sa ako vždy vošli k nám napiť chutného chlebného kvasu. Poďakovali sa nám a náčelník mi s úsmevom hovorí: „No Jozef! Za taký chutný kvas ťa pustíme skoro domov.“ Nato podrobnejšie vysvetlil to nariadenie. Hovoril, že v zozname je z nášho lágru 18 – 20 ľudí, medzi ktorými je aj moje meno. Prisľúbil mi aj svoje doporučenie. Všetko je v rukách výjazdovej skupiny Najvyššieho súdu JASSR (Jakutskej autonómnej socialistickej republiky). Presný termín nevedel povedať. Povedal len toľko, že Janská správa lágru je veľká a skupina je len jedna.

Toto oznámenie vyvolalo v mojom vnútri veľkú radosť. Hoci teoreticky som už mal prepočítané, že keď nenastane nič nepredvídané, v mojom živote a práci by podľa zápočtov mal koniec pobytu byť v máji – júni 1955. No vidina, že to môže byť ešte o 4 – 5 mesiacov skôr, mi zdvojnásobila nádej a túžbu, že sa živý a zdravý dožijem

tak dlho očakávaného návratu domov. Nakoľko mi sám náčelník lágru prisľúbil doporučenie a v predchádzajúcom období som nemal žiadny záznam za porušovanie lágernej disciplíny, bol som presvedčený, že ma oslobodia. Začal som sa na ten okamih i vnútorne (psychicky) i vonkajšie (materiálno-ekonomicky) pripravovať.

Tešil som sa na slobodu, no zároveň som sa jej aj obával. Vedel som, že doma na mňa nečaká nikto, kto by mi poradil, usmernil ma, prípadne aj pomohol v začiatkoch mojej existencie na slobode. Veď ja som bol v svojich 26 a pol rokoch obyčajná nula. Nemal som dokončené vzdelanie a nemal som ani žiadnu odbornosť. Nevedel som si predstaviť, ako sa budem vedieť zaradiť do novej, pre mňa málo známej sovietskej spoločnosti. Veď ja som v nej prežil iba rok bezstarostného života. Ďalších skoro sedem rokov o mňa bolo po všetkých stránkach postarané.

Moja materiálno-ekonomická situácia bola v tom čase tiež veľmi biedna. Mal som iba lágerné oblečenie, vo vrecku ani rubľ. Koľko som toho mal na svojom „vkladovom účte“ (účtet oslobodenia), o tom som nemal žiadnu predstavu. Aj keď tie všetky negatívne faktory zaťažovali moje vnútro, nad všetkým stála túžba po domove, po slobode.

Blížil sa nový rok 1955. Všetci štyria sme sa zhodli, že to nejako patrične oslávime. Už aj z toho dôvodu, že sa s nimi skoro rozlúčim. Kúpili sme si 400 gramov liehu a 3 litre (za čajník) červeného vína. Pár slovami sa zmienim o víne. Vzhľadom na to, že víno má len 12 – 15 stupňov a vonkajšia teplota bola nad -50 stupňov, víno v 300 litrovom oceľovom sude úplne zamrzlo. Takýto sud dovezli do jedálne, aby sa to rýchlejšie rozmrazovalo, sekáčom vyrúbali dno a sud postavili vedľa pece, ktorá ohrievala celú miestnosť. Keď sa víno (ľad) rozmrazilo, obyčajnou veľkou naberačkou sa nalievalo do donesených nádob. Cena litra takého vína bola 33 rubľov. V týchto zemepisných šírkach a pri takýchto podmienkach bolo vzácnosťou. Aké jedlo sme si pripravili, už sa nepamätám. Určite to boli nejaké konzervy, slaná ryba, pohánková kaša. Pri tom všetkom sme si aj zaspievali a všetci sme si priali to najvzácnejšie – šťastlivý návrat

domov. To bolo prvé i posledné zo siedmich stretnutí nového roku v lágérnych podmienkach, ktoré malo ľudskú podobu.

Začal sa písať rok 1955. Najdiskutovanejšou témou medzi nami lágérnikmi a najmä medzi tými, ktorých sa to bezprostredne týkalo, bola téma činnosti výjazdovej skupiny Najvyššieho súdu JASSR. Od šoférov, ktorí jazdili po celej dĺžke Janskej „magistrály“, sme sa dozvedeli, že v okolí Verchojanska táto skupina už začala pracovať. Lenže od nás to bolo vzdialené asi 500 km. Aj to bola pre nás dobrá správa, lebo sme verili, že raz prídu aj k nám. Dozvedeli sme sa aj o práci skupiny, a to, že najväčší dôraz kladú na prísne dodržiavanie lágérneho režimu. Hovorilo sa aj o prípade, že v jednom lágri bolo zamietnuté oslobodenie len preto, že namiesto povolenej dĺžky vlasov 3 cm, dotyčný sa dostavil pred súd s dlhými vlasmi. Bolo to považované za hrubé porušenie lágérneho režimu. V prvých dňoch, keď som sa dozvedel, že by som mal byť oslobodený, som uvažoval o tom, že si nechám odrásť vlasy. Keď nemám ruble, ani pekné oblečenie, tak aspoň nebudem mať holú hlavu. Ale keď som sa dozvedel o tomto prípade, ešte niekoľko dní pred príchodom súdu do nášho lágru som sa dal ostrihať skoro dohola. Oslobodenie pre mňa malo väčšiu hodnotu ako dĺžka vlasov.

Všetky svoje pracovné povinnosti a dodržiavanie lágérneho režimu a poriadku som sa snažil dodržiavať ešte s väčšou oddanosťou a presnosťou. Naďalej sme chceli mať vysoké hodnotenia a zápočty, aby nebol dôvod na zmenu môjho osobného posudku pred súdom. No svojim vnútrom a myšlienkami som žil predstavou života na slobode medzi známymi krajanmi.

Ako po všetky povojnové roky, aj v rokoch 1954 – 1955, pracovala na Severnom póle ruská polárna expedícia Severný pól 9. Táto expedícia mala vysunuté pracoviská po celej zapolárnej oblasti. Takéto pracovisko bolo aj v mestečku Kazačie, vzdialenom od nás asi 50 km na sever po rieke Jane, v kraji, ktorý patrilo už do pásma tundry. Úlohou takých pracovísk bolo meranie hrúbky ľadu, výšky snehu, smeru vetra atď. Na takéto práce neboli potrební ľudia so špeciálnym odborným vzdelaním. Dopĺňanie pracovníkov na ta-

kéto pracoviská robili obyčajne z radov oslobodených väzňov na odporúčanie lágerných predstaviteľov. Títo mali výhodu a prednosť, lebo už boli „aklimatizovaní“ pre život a prácu v tých drsných podmienkach.

Práve keď som mal oslobodenie „na dosah ruky“, som dostal ponuku na takúto prácu od nášho náčelníka lágru kapitána Dragunova. Vysvetlil mi podmienky podpísania zmluvy. Zmluva sa uzatvárala na jeden rok. Podľa nej SP-9 poskytovala počas celého roka bezplatné stravovanie, oblečenie, ubytovanie a za každý mesiac 1 000 rubľov. Po skončení zmluvy ešte poskytovali bezplatný odvoz lietadlom do Leningradu. Moja prvá reakcia bola celkom priaznivá, ponuka mi až lichotila. Keď som si prepočítal všetky výhody vyplývajúce z tejto ponuky – vyplatenie 12 000 rubľov a k tomu ešte nejaké ruble z fondu oslobodenia a ruble, ktoré mi vyplatia na cestu domov, vychádzala mi pekná suma (20 000 – 25 000 rubľov). Pri príchode domov by som sa necítil tým ukrivdeným chudákom, odkázaným v prvých začiatkoch slobodného života možno aj na cudziu pomoc.

Lenže klady – výhody, ktoré prinášala táto ponuka – boli len jednou stranou mince. Keď som začal uvažovať o tom, čo ma pritom všetko čaká, už to nebolo až také zrejmé. Uvedomoval som si, že to všetko sa môže stať skutočnosťou až po jednom roku. A ten rok bude mať znovu „len“ 9 mesiacov krutej zimy a zvyšok polárneho leta. Mojm budúci pracoviskom nemusí byť prostredie, v ktorom teraz žijem, a na ktoré som si už aj trochu „zvykol“, ale niekde v tundre, bližšie k severnému pólu. A ak som už skoro sedem rokov tak veľmi túžil po návrate domov, mal by som to teraz, keď je vidina domova už na obzore, vlastným pričinením oddialiť – to mi pripadalo nezodpovedné a nerozumné. A kým sa mi zdalo, že tých daromne minutých sedem rokov ubehlo rýchlo, ten rok predtým mnou sa mi pozdával ako večnosť.

Ešte jeden faktor môjho života, ktorý ma odďaľoval od môjho zámeru, bol čas! Uvedomoval som si, že keďže už mám svojich 27 rokov, tak o rok už ich bude o jeden viac – bude ich spolu 28. Naj-

dôležitejším zostávalo všetko prežiť a dožiť sa šťastného návratu. Keď som si v myšlienkach podrobnejšie rozoberal všetky za a proti svojho rozhodnutia, nevedel som, čo mám robiť. Nad rozhodnutím nadobudnúť ekonomické výhody zvíťazila s veľkou prevahou moja túžba po návrate domov, po známych. A tak som ponúkanú príležitosť kategoricky odmietol.

A hoci som ešte nebol oslobodený, vnútorne som sa už začal pripravovať na cestu domov. Všetko vrchné oblečenie som vymenil za nové. Nakoľko skladník bol náš dobrý kamarát, dal mi aj niečo navyše. Vyfasoval som si nové válenky a lágerný obuvník mi ich podšil na formu čižiem. Z ušetrených spoločných rubľov sme si kúpili všetci traja (okrem Inguša – jeho veľkosť nebola) slušné tmavomodré obleky a nové čiapky ušianky (som v tom sfotografovaný na druhý deň po oslobodení).

Ešte v lete nám jeden šofér podaroval jedny pekné kožené čižmy. My sme ich nenosili, ale mali sme ich v rezerve. Teraz som si začal na ne „ostríť zuby“. Vedel som, že pokiaľ docestujem domov, bude už teplejšie a válenky mi budú nanič. A na nohách by boli kožené čižmy krajšie ako sibírske korzaky. S pokorou v hlase som sa opýtal svojich chlapcov spolupracovníkov, či by som si nemohol zobrať tie kožené čižmy. Súhlasili bez námietok, len aby som ich obul, či mi nie sú tesné. Ja už som si ich predtým potajomky vyskúšal. Boli mi trochu tesné. Teraz, keď som si ich obul, nedal nijako znáť, že ma tlačia. Čižmy boli moje. Takto skromne pripravený som očakával príchod komisie do nášho lágru.

Nakoniec dlho očakávaný deň prišiel. Bolo to 10. februára 1955. Už deň predtým mi to prezradil jeden dozorca. Bol som presvedčený, že podľa abecedného poriadku (ako Bobalik) by som mal byť volaný pred komisiu hneď prvý deň (štvrtok 10. 2.). Ťažko si budete vedieť predstaviť moje pocity, moje sklamanie, moju náladu, keď ani v ďalších dvoch dňoch (piatok, sobota) ma pred komisiu nezavolali. Pre mňa to bol väčší šok ako deň môjho zatknutia, lebo som vedel, že komisia bude v pondelok už niekde v inom lágri. Oklamali ma! Aká bola moja radosť v pondelok 14. 2. 1955, keď ráno prišiel do-

zorca z lágru a oznámil mi, aby som sa o jedenástej hodine dostavil pred komisiu v lágernej jedálni! Na ten pocit nikdy nezabudnem. Neuvedomoval som si vtedy, že najdôležitejším v tom bude výrok komisie.

Dostavil som sa presne v stanovený čas. Priznám sa, že som mal veľkú trému, kolená sa mi triasli. Za stolom sedeli traja členovia komisie (výjazdová skupina Najvyššieho súdu JASSR), bez prokurátora a obhajcu. Po ústnej kontrole totožnosti mi povedali, aby som podrobne porozprával o priebehu skutkov, z ktorých som bol obvinený a za ktoré som bol odsúdený. Nakoľko môj skutok bol len jeden a ten mal veľmi krátky príbeh, predniesol som im to rýchlo. Žiadne doplňujúce otázky mi nedávali. Povedali mi, aby som počkal vonku. Asi po desiatich minútach ma zavolali znovu dnu. Tu mi, podľa všetkých procedurálnych zvyklostí, prečítali môj rozsudok. Nepamätám si tie všetky paragrafy a ustanovenia, podľa ktorých bol napísaný výrok súdu, ale nikdy nezabudnem na jeho posledné slová: „Ste voľný.“

Ja som sa im za to s úsmevom na tvári, no s veľkou krivdou a zatrpknutosťou na duši, poďakoval. Veď za moju vinu taký výrok súdu mal znieť ešte 29. júna 1948. Nedali mi žiadny papier. Všetky papierové záležitosti malo na starosti špeciálne oddelenie lágru. Ja som sa pobral naspäť ku svojim chlapcom do pracovne – kúpeľa. Tí na mňa už netrpezlivo čakali. Boli zvedaví na priebeh, ale hlavne na konečný verdikt komisie. Keď som im oznámil, že som už slobodný občan ZSSR, všetci mali z toho radosť. Možno mi v duchu aj závideli, lebo oni budú musieť ešte „nejaký“ čas pumpovať vodu a prať. Svojimi skromnými možnosťami sme to aj patrične oslávili. Zostávajúce dni do môjho odchodu (18. 2.) som býval spolu s nimi v práci.

Na moje uvoľnené miesto zatiaľ nikoho nepridelili. No ja som už nepracoval. Pripravoval som sa na cestu domov. Podľa možnosti som si ešte dopĺňal svoje skromné „bohatstvo“. Stále som bol v kontakte s lágrom, lebo ešte nebol určený termín, kedy nás všetkých oslobodených dovezu do mestečka Ege-Chaja a spolu

s dokumentáciou „odovzdajú“ na Hlavnú správu Janských lágrov. Nakoniec bolo oznámené, že odjazd bude pravdepodobne vo štvrtok, 18. 2. 1955, čo sa aj stalo. Som oslobodený – cestujem domov!

V spomínaný štvrtok bol pred vrátnicou lágru pristavený pre nás odvoz špeciálne pripravený dopravný prostriedok. Bolo to veľké nákladné auto ZLS 150 pokryté brezentom. Uprostred stála neveľká železná piecka, kôпка dreva na vykurovanie, dookola boli drevené lavice na sedenie. Medzi 14. – 15. hodinou, znovu po dôkladnej kontrole totožnosti, aby nedošlo k výmene alebo nárastu cestujúcich, sme sa usadili aj so svojimi „tlumkami“ na svoje sedadlá. Bolo nás 18-20 ľudí. Naši sprievodcovia sa posadili k šoférovi do kabíny. Prvé, čo sme urobili, bolo, že sme si zakúrili v piecke. Vonkajšia teplota bola medzi -25 až -35 stupňov. Všetci sme boli takí „umiernení“ chlapci, túžiaci po domove. Boli sme radi, že nie sú medzi nami žiadni lágerní „vodcovia“, ktorí by aj tu chceli prejavovať svoju moc.

Tak sa asi o 15.30 hodine začala moja skoro mesiac trvajúca cesta domov. Už tento prvý úsek cesty dlhý asi 350-400 km vyvolával vo mne veľkú radosť, no zároveň aj veľké obavy. Skoro celá trasa viedla po širokej zamrznutej rieke Jane. Ako som už spomínal, že pri silných mrazoch (nad -50 stupňov) v určitých úsekoch rieka premrzla až do dna a voda tiekla po povrchu ľadu. Bolo niekoľko prípadov, že takáto situácia zastihla aj autá s ľuďmi, ktorí sa s ťažkosťami zachraňovali a mali z toho aj veľké zdravotné následky. Cestovali sme celú noc. Striedavo sme sa ohrievali pri rozžeravenej piecke. Moje obavy sa nenaplnili a už asi o 4.30 hodine ráno sme boli všetci zdraví a šťastní v budove Správy lágrov v Ege-Chaja. Prvých 400 km z 9 000 kilometrovej cesty domov som už mal za sebou. Do začiatku pracovnej doby sme sa na chodbe vo vnútri budovy poriadne zohriali.

Potom sa začalo pre každého osobne vybavovanie všetkých potrebných formalít na to, aby bolo možné a hlavne, aby bolo za čo vycesťovať ďalej do vnútrozemia. Na správe lágrov každému napočítali ruble z osobného účtu fondu oslobodenia (pokiaľ tam niečo bolo). K tomu počítali cenu cestovného a letenky do miesta bydliska.

Ruble na letenku sa vyplácali z Ege-Chaja do Irkutska, nakoľko to bola jediná spoľahlivá možnosť vycestovať z tohto kraja. Ďalšie cestovanie bolo vlakom. Nakoniec prepočítali hodnotu stravnnej jednotky (9 – 12 rubľov) na počet dní cestovania (všetko podľa normy a vzdialenosti). Na záver vydali potvrdenie o oslobodení. To všetko bolo zatiaľ len na papieri, ruble nám ešte nevyplatili. Na základe potvrdenia o oslobodení nám na polícii začali vybavovať občianske preukazy. Tak sme pendlovali medzi správou lágrov a políciou. Na naše šťastie to nebolo ďaleko, lebo takéto prechádzky neboli veľmi príjemné, keďže vonkajšia teplota bola -20 až -30 stupňov.

Tu sa z nás vytvorila taká 12-členná skupina rovnako zmýšľajúcich. Noc z piatku na sobotu sme strávili na teplej chodbe v budove polície. Vybavovanie pokračovalo celý deň (sobota). Poobede nám na polícii vydali občianske preukazy – s tými sme šli do pokladne správy, kde každému vyplatili napočítaný žold (ruble). Teraz sme už boli plnoprávni občania. Nakoľko už bol večer, vonku tma a autobus na letisko už nepremával, nastal problém, kde prečkať ďalšiu noc. Na políciu nám už nedovolili ísť, ale poradili nám, aby sme šli do lágru (1,5-2 km). Dôvodom, že sme si hľadali bezpečné miesto na prebdenie ďalšej noci, bola aj obava o vlastnú bezpečnosť.

V tom čase bola v mestečku Ege-Chaja, kde sídlila Hlavná správa Janských lágrov, veľká koncentrácia „oslobodencov“. Boli to ľudia rôznych kategórií. Z lágerných živlov, banditov sa vytvárali skupiny, ktoré prepádali a okrádali jednotlivcov – hlavne vtedy, keď sa dozvedeli, že už dostali ruble na cestu domov. Preto sme aj my chodili v skupine, a k tomu ešte každý z nás – pre prípadnú obranu – nosil v rukáve alebo pod kabátom kúsok železnej tyče alebo v rukách drevený kolík. Keď sme prišli do lágru, na vrátnici nám povedali, že do lágru nás nepustia, ale pokiaľ chceme, môžeme prenocovať v lágernom kúpeľi, ktorý stál hneď vedľa lágru. Lenže do kúpeľa nás pustia až po 22. hodine (do toho času ešte prebiehalo kúpanie väzňov). Aby sme nemuseli 3-4 hodiny čakať vonku na mraze, vrátili sme sa do mestečka, zašli do jedálne, skromne povečerali a potom sme si až do záverečnej 22. hodiny objednávali čaj, aby nás nevyhnali. Tesne pred 22. hodinou sa stalo to, čoho sme sa najviac obávali.

Do jedálne vošla trojčlenná skupinka obávaných banditov a zamierila rovno k nám. Každému z nás prebehli v hlave rôzne pocity, no už po predbežnej dohode sme boli odhodlaní brániť sa.

Na naše veľké prekvapenie sa však iba vypytovali na dajakých ľudí, povedali aj ich mená (boli to nejakí lágerní bossovia). Na to jeden chlapec z našej partie (bol to Rus, a pravdepodobne v takých veciach už skúsený) im začal celkom vážne vysvetľovať, že on ich pozná a predtým ako sme šli do jedálne, ich videl tam a tam (udal im miesto celkom opačným smerom, akým sme potrebovali ísť my). Z jeho strany to bol veľmi vynaliezavý ťah. Pravdepodobne zabránil vážnejším dôsledkom tohto stretnutia. Po ich odchode a uistení, že sa dali navrhnutým smerom, sme sa rýchlym krokom pobrali do lágerného kúpeľa. Dozorcovia nás vpustili dnu, každý z nás si našiel pohodlné miesto. Okenice na oknách sme pozatvárali, dvere sme zaistili drúkom. Nespomínam si odkiaľ, ale mali sme vo vnútri aj dve sekery. A aby nás niekto neprekvapil v spánku, dohodli sme sa, že po dvaja budeme na striedačku stále v strehu.

Noc prebehla pokojne. Podstatné pre nás bolo to, že sme si trochu odpočinuli a hlavne v teple. Ráno sme sa vrátili do mestečka, vyhľadali sme miesto, odkiaľ ide autobus na letisko a v priebehu dňa sme sa na letisko aj dostali. Bolo to nevelké letisko, z ktorého lietalo nevelké lietadlo (AN2) do Verchojanska (90 km). Po príchode na letisko sme sa zapísali do poradovníka na odlet. Nakoľko tu nebolo veľa ľudí, predpokladali sme, že v priebehu 1 – 2 dní odletíme. Na druhý deň sa situácia zmenila. Začalo husto snežiť a fúkal silný vietor. Lietadlo nelietalo a ľudí stále pribúdalo. Letisková čakáreň bola nevelká, boli sme tu natlačení ako ryby v sude. Nebolo miesto ani na sedenie, nehovoriac o spaní. Situácia trvala skoro celý týždeň. Hovorilo sa, že medzi mestečkom Ege-Chaja a Verchojanskom premáva aj autobus. Nakoľko vzdialenosť bola 90 km, po celej trase iba 1-2 osady, a k tomu ešte také zlé počasie, takej cesty som sa obával. V duchu som sa ubezpečoval, že keď som vydržal sedem rokov, tak už tých niekoľko dní či týždňov určite vydržím, ale chcem sa vrátiť živý a zdravý.

Boli odvážlivci, ktorí sa odhodlali aj na takúto cestu. My sme (celá partia 12 ľudí) odleteli až na 5. či 6. deň. Po prilete do Verchojanska sme sa znovu zapísali do poradovníka. Nebolo tam veľa ľudí, a tak sa dalo predpokladať, že nebudeme dlho čakať. Medzi Verchojanskom a Irkutskom bolo pravidelné letecké spojenie a lietali tam väčšie lietadlá (IL-12). Nakoľko za všetky predchádzajúce dni od začiatku cesty domov som iba raz jedol teplé varené jedlo, s kamarátmi sme sa rozhodli, že sa pôjdeme najesť do letiskovej jedálne (bola v jednej budove s čakárňou). Keď som vošiel dnu a uvidel celkovú hygienu kuchárov Jakutiek, ich špinavé oblečenie, a k tomu ešte medzi nimi pobeňujúce ich špinavé a zasoplené deti, už som bol sýty.

Nadalej nám v jedálničku zostával suchý chlieb, dajaká paštéta a voda. Prenocovali sme na laviciach, v teple čakárne. Na druhý deň sme si celá partia po predložení občianskeho preukazu zakúpili letenky. Na letenke boli zapísané všetky osobné údaje z občianskeho preukazu a číslo letu, bez miestenky. Už predtým, keď bol oznámený nástup do lietadla, prišli k nám dvaja seržanti vojsk MV (krasnopogonniki), vyzbierali naše občianske preukazy a letenky. Do lietadla sme nastúpili bez dokladov. Keď sme sa usadili (ako si kto kde obsadil miesto), dvaja seržanti prišli znovu. Po prečítaní mena a vizuálnej kontrole podľa fotografie každý musel povedať všetky osobné údaje a bol mu odovzdaný občiansky preukaz aj s letenkou. Po takejto dôkladnej kontrole totožnosti seržanti opustili lietadlo. Dvere sa zatvorili a my sme boli pripravení na odlet. Prečo tá kontrola?

Pravdepodobne už mali skúsenosti, že bez kontroly uleteli z tohto kraja aj ľudia bez povolenia. Koľko rubľov stála letenka si už nepamätám. Čoskoro sme už boli vo vzduchu a lietadlo nabralo kurz do Jakutska (700 km). Vo vnútri lietadla bolo teplo, aj sedadlá v ňom boli „ľudské“. Leteli sme bez medzipristátia. Po prilete do Jakutska bolo vidno, že sa približujeme k svetskej civilizácii. Nakoľko mesto Jakutsk je hlavným mestom JASSR a administratívnym centrom tejto veľmi drsnej a nehostinnej, ale veľmi bohatej krajiny (zlato, diamanty), aj samotné letisko bolo tomu prispôsobené. Veľká (dre-

vená) budova s veľkou halou – čakárňou pre cestujúcich a aj slušne vybavenou (dostatok miest na sedenie). V tom čase bolo podobných cestujúcich ako sme boli my veľmi veľa a tu sa zhromažďovali z celej Kolymy. Letisko bolo preplnené ľuďmi.

Z Jakutska smerom na západ lietali pravidelné linky do Irkutsku, Krasnojarska, Novosibirska, Čelabinska a Moskvy. Na všetky trasy boli dlhé čakacie lehoty. Takže aj tu nás čakal dlhý letiskový pobyt. Okrem leteckých spojov bola ešte jedna možnosť ako docestovať k Transsibírskej železnici. Z Jakutska kolmo na juh, cez Aldan, premával autobus. Bola to trasa dlhá asi tisíc km. Cieľová zastávka pri železnici bola na Ďalekom východe pri meste Skovorodino. Vzhľadom k tomu, že bol koniec februára, vonku bola ešte poriadna sibírska zima, mrazivý vietor so snehom. Už preto som tento spôsob kategoricky odmietol. Navyše, na tejto trase bolo niekoľko prípadov prepadnutia a okradnutia cestujúcich zlodejskými bandami. Boli odvážlivci, ktorí riskovali a cestovali autobusom. Dôvodom bolo ušetrenie rubľov za cestovné (až do Irkutsku nám bolo hrazené cestovné lietadlom).

Keďže šanca odletieť do Irkutsku bola v najbližších dňoch nulová, rozhodol som sa, že poletím do hociktorého západosibírskeho mesta. Rozdiel ceny letenky by som doplatil z vlastných „našetroných“ rubľov, ktoré som mal pripravené na začiatok „nového života“. Keby som letel do Moskvy, z mojich našetroných rubľov by už zostali iba kopejky – a bolo potrebné docestovať ešte do Mirohošči. Po 3-4 dňoch čakania som sa náhodou išiel informovať do letiskovej pokladne (kde boli aj informácie) o možnosti vycestovať do iných miest. Mal som veľké šťastie, pokladníčka sa práve chystala ohlásiť do mikrofónu správu pre cestujúcich, ktorí majú záujem letieť do Irkutsku, aby prišli ku okienku informácií. Prosil som ju o 1 – 2-minútové zdržanie. Vysvetlil som jej, že celá partia cestujeme až na západnú Ukrajinu a radi by sme cestovali spolu. Bola to dobrá duša, za čo jej aj dnes po 50-tich rokoch zo srdca ďakujem.

Všetci sme sa rýchlo postavili do radu. Na to oznámila do mikrofónu, že o 17.30 letí do Irkutsku nákladné lietadlo a môže zobrať

15 cestujúcich. Vedeli sme, že to bude drsný let, ale zároveň bude aj šťastný, lebo keď šťastne doletíme, budeme o ďalších 2 000 km bližšie k domovu. Hneď nato sme si všetci dvanásť zakúpili letenky. Ďalší traja cestujúci boli nám neznámi mladí ľudia. Letenka stála len 1 280 rubľov (pôvodná cena 1 420 rubľov), takže sme každý ušetrili 140 rubľov. Keď bol ohlásený nástup do lietadla (číslo letu bolo na letenke), všetci pätnásť sme pokojne a s radosťou nastúpili. Na rozdiel od Verchojanska nezobrali od nás ani občianske preukazy, ani letenky. Iba keď už sme všetci sedeli v lietadle, znova prišli dvaja „kontrolóri“ a každému osobne prekontrolovali doklady a vizuálne aj skromnú batožinu, ktorú sme i teraz mali so sebou v lietadle – podobne ako pri predchádzajúcich letoch.

Vnútro lietadla nebolo vybavené na prevoz cestujúcich v zimných podmienkach. Bol to len istý typ lietadla (IL-12), akým nás v roku 1953 dopravili z Magadanu za polárny kruh. Ibaže vtedy bolo leto, kým teraz ešte panovala krutá sibírska zima. Nakoľko sme boli všetci ešte po sibírsky oblečení, verili sme, že to vydržíme. O 17.30 sme vzlietli a lietadlo nabralo kurz na juhozápad. Vonku bola tma a pod nami sa rozprestierala obrovská čierna sibírska tajga. Vidno bolo iba biely kľukatý pás zamrznutej a zasneženej širokej rieky Leny, nad ktorou sme leteli.

Medzi 20. a 21. hodinou sme pristáli na letisku v neveľkom sibírskom mestečku Olekminsk. Všetci sme vystúpili z lietadla a šli sme do neveľkej letiskovej budovy. Lietadlo odišlo natankovať benzín. Budova bola poloprázdna. Vo vnútri bolo primerané teplo. Jedáleň bola ešte otvorená, ale žiadne teplé jedlo už nemali. Museli sme sa uspokojiť aspoň s horúcim čajom. Asi o 21. hodine sme už znovu sedeli v lietadle a smerovali tým istým smerom. Pod nami to isté – čierna tajga a biely pás rieky Leny. Rozdiel bol iba v tom, že teplota vo vnútri lietadla bola trocha nižšia. Vo vnútri nás zohrieval pocit blížiaceho sa domova, kým navonok nás hrialo teplo letiskovej budovy, kde sme prečkávali medzipristátie.

Medzi polnocou a jednou hodinou ráno sme znovu pristáli na letisku v mestečku Kirensk. Tu sa opakovala tá istá procedúra.

Veľkým prekvapením pre nás bolo aj to, že letisková čakáreň bola úplne prázdna, všetko zatvorené. Tam už nebol ani teplý čaj, o jedle ani nehovoriac. Navyše, aj teplota vo vnútri čakárne bola sibírska. Takže sme sa ani poriadne nezohriali. Pred nami zostával ešte posledný úsek leteckej cesty z Kirenska do Irkutsku (asi 800- 900 km). Pre mňa bol tento úsek cesty tým najťažším. V lietadle bolo veľmi chladno. Ani filcové válenky na nohách, ani vatová kufajka a bušlat nechránili telo od prenikavého chladu.

Našou záchranou bolo, že sme vo vnútri objavili otvor, z ktorého prenikal horúci vzduch – pravdepodobne z výfukového potrubia leteckých motorov. Pri tomto otvore sme sa všetci pätnásti na striedačku zohrievali. Pamätám si, že počas tohto posledného letu som si už vôbec nesadol na sedadlo. Stále som sa „špacíroval“ od pilotnej kabíny po chvost lietadla. Telo bolo v pohybe a hlave sa zdalo, že aj čas letu ubieha rýchlejšie. Hrial iba pocit, že keď šťastlivo doletíme do Irkutsku, budeme už pri koľajniciach a ďalšia cesta k vytúženému domovu by mala prebiehať trochu ľahšie a pokojnejšie. To bolo želanie každého z nás.

Po lete trvajúcim asi 2,5-3 hodiny sme nakoniec medzi tretou a štvrtou šťastlivo pristáli na letisku v Irkutsku, ktoré sa nachádzalo 15 – 20 km od mesta. V letiskovej budove už bolo poznať, že sa nachádzame v prostredí ľudskej civilizácie. Bolo tam teplo, ktoré sme potrebovali najviac, dalo sa kúpiť niečo pod zub a bolo tam čulo, rušno. Po dôkladnom aklimatizovaní, keď z nás úplne „vyfučal“ chlad, ktorý sme do seba nabrali počas desaťhodinového letu, sa pred nami objavil ďalší problém – ako sa čím skôr prepraviť z letiska na železničnú stanicu do mesta Irkutsk.

Zrazu sa pred budovou letiska objavil neveľký, typicky ruský autobus. Či to bol pravidelný spoj medzi letiskom a železničnou stanicou alebo nejaký „fuškár“, neviem. Keď sme sa naňho obrátili s prosbou, aby nás odviezol na železničnú stanicu, bez váhania súhlasil. Bez cestovných lístkov, ale za každého 30 rubľov, a už sme všetci pätnásti sedeli v autobuse. Asi o 30 minút nás všetkých vysadil pred budovou železničnej stanice. Tam sme sa na vlastné

oči presvedčili o svojom mieste pobytu, keď sme na budove uvideli veľkými písmenami nápis IRKUTSK. Písal sa 4. marec 1955. Mali sme veľkú radosť.

Po vystúpení z autobusu sa traja, ktorí neboli z našej brandže „oslobodených“, pobrali svojou cestou. My ostatní sme vyhľadali umývárky vo vnútri stanice a bez váhania sme sa všetci dvanásť pustili do vlastného hygienického zveľaďovania. Do pol pása sme sa vykúpali, poumývali sme si aj nohy. Tento netradičný kúpeľ bol pre nás osviežením do ďalších dní cesty. Veď sme za sebou mali už dva týždne únavnej cesty, bez umývania, vyzúvania, spánku a so sporadickým stravovaním.

Ďalším šťastím bolo, že sme si spolu vyhliadli jeden prázdny kút vo vnútri stanice, kde sme si rozostlali svoje haraburdy a všetci sme sa s kludom uložili k odpočinku. Zaujímavé na tom bolo, že nikto sa nad naším počínaním nepohoršoval. Ba ani hliadkujúca polícia (a tej tu bolo neúrekom) nám v tom nebránila, ani nás nevyrušovala. Tak sme si v klude odpočinuli asi do deviatej hodiny. Niektorí si aj poriadne zdriemli. Po skončení nášho príjemného odpočinku sme si opäť pobalili svoje tlumky. Tam už nastal zvláštny zlom. Každý z nás si na seba natáhal to najlepšie a najkrajšie, čo mal v zásobe a čo sa najviac podobalo vonkajšiemu civilizovanému svetu a najmenej pripomínalo svojím vzhľadom to, odkiaľ sa vracal. Ja som sa tiež „vyparádil“. Spodné prádlo mi zostalo lágerné (vymenil som ho za nové a čisté z tlumky), obliekol som si novú košeľu. Mal som aj sveter, a hlavne obliekol som si svoj nový tmavomodrý oblek.

Nakoľko mi k obleku válenky vôbec nepasovali, rozhodol som sa obuť si svoje kožené čižmy. Vonku bolo ešte trochu chladno a šmykľavo a v čižmách som nevedel chodiť, ale bol som „gavaliér“. Iba vrchný kabát – bušlat mi zostal pôvodný. Bol nový, ale lágerný. Ten som nemal za čo vymeniť. Zostávajúce veci som si opäť pobalil do svojho tlumka. Zvýšili mi nové válenky. Čo s nimi? Vzhľadom k tomu, že som nemal ani tú najmenšiu predstavu o tom, že v takýchto válenkách sa dá chodiť aj v Mirohošči, považoval som za zbytočnú námahu pribaľovať ich k svojmu tlumku a ťahať sa

s nimi na Ukrajinu. Rozhodol som sa, že ich niekomu zadarmo podarujem. Keď ani po mojich 4 – 5 ponukách nikto neprejavil o ne záujem, rozhodol som sa, že aj tak sa ich zbavím. Vhodil som ich do rohu stanice, kde sme pred chvíľou odpočívali. Keď ma niekto rozumný v tejto chvíli pozoroval, určite si pomyslel: „Tento mladý človek je blázon.“

A ja som v skutočnosti bol tým bláznom. Uvedomil som si to hneď prvú zimu v Mirohošči. Veľakrát som si pripomínal svoju nevedomosť, ale aj svoju nerozvážnosť. Uvedomoval som si, ako by sa mali moje nohy v týchto válenkách na rozdiel od kerzových čižiem, ktoré som nosil (kerzové čižmy – tradičná celoročná obuv tej doby na Ukrajine). Ďalšou našou úlohou bolo nájsť miesto, kde sa dá poriadne a dosýta najesť. Oproti železničnej stanici, za cestou, bola veľká jedáleň. Vybrali sme sa tam všetci dvanásť a po dvoch týždňoch sme sa poriadne, a hlavne dosýta, najedli. Z jedálne do železničnej stanice bolo znovu treba prejsť cez frekventovanú cestu. Tu ma postihlo nešťastie s veľmi šťastným koncom.

Už som spomínal, ako sme sa všetci vyparádili. Ja som mal obuté kožené čižmy, v ktorých som nevedel chodiť. Keď som chcel prebehnúť na druhú stranu, nohy sa mi pošmykli a spadol som uprostred cesty na chrbát rovno pred prichádzajúce terénne auto. Vďaka duchaprítomnosti vodiča, dobrým brzdám a určite aj mojím anjelom strážnym, auto zastavilo len niekoľko centimetrov pred mojím telom. V tom strachu som sa postavil a bez slov som utiekol do budovy železničnej stanice. Aj takto sa mohla skončiť moja cesta domov. Veľakrát v živote som si na túto príhodu spomínal a v duchu ďakoval všetkým za ich podiel na tom, že sa to šťastlivo skončilo.

Boli sme už „vyparádení“, nasýtení a pred nami stál ten najdôležitejší problém, ktorým smerom a vlakom cestovať ďalej, bližšie k domovu. Ďalšou dôležitou úlohou bolo kúpiť si cestovné lístky. Aj naša skupina sa začala zmenšovať. V priebehu dňa dvaja odcestovali smerom na Vladivostok, a traja, ktorých domov bol niekde v západnej Sibíri, tiež odcestovali. Zostali sme siedmi, ktorých domovom bola Ukrajina. Držali sme sa pokope. Spoločne sme si plá-

novali, ktorým vlakom odcestujeme. Boli návrhy, aby sme cestovali na Moskvu. Ale keď sme sa informovali podrobnejšie, poradili nám, aby sme na Moskvu necestovali, že moskovské železničné stanice sú veľmi preplnené a na ďalšie spoje na Ukrajinu budeme čakať týždeň i viac.

Od Moskvy sme preto upustili. Nakoniec podľa vyveseného cestovného poriadku sme sa rozhodli, že pocestujeme vlakom Chabarovsk – Charkov, ktorý mal prechádzať Irkutskom večer medzi 22.30 a 23. hodinou. Vzhľadom k tomu, že v tom čase bolo z lágrov oslobodených veľmi veľa ľudí, irkutská železničná stanica bola takou strediskovou zbernou stanicou, odkiaľ bola možnosť cestovania rôznymi smermi. Aby zabránila rôznym šarvátkam, výtržnostiam a krádežiam, snažila sa nás službukonajúca polícia na železničnej stanici všemožne odpraviť zo stanice, a to čím skôr. Informovali o cestovnom poriadku, boli nápomocní pri obstarávaní cestovných lístkov. Aj nás sa niekoľkokrát vypytovali, ktorým smerom cestujeme, či nepotrebujeme pomoc. Keď sme im vysvetlili, že cestujeme až na Ukrajinu vlakom Chabarovsk – Charkov, už nám dali pokoj, ale stále sme boli pod ich dohľadom.

Nakoľko čas do odchodu nášho vlaku sme už poznali a cestovné lístky na prechádzajúce vlaky sa predávali asi hodinu pred príchodom vlaku, zostávalo nám dosť voľného času. Rozhodli sme, že pôjdeme na exkurziu po meste. Pred železničnou stanicou prechádzali tri rôzne čísla električiek. Vedeli sme, že chodia rôznymi smermi, ale vracajú sa znovu k železničnej stanici. Využili sme všetky tri, nikde sme nevystupovali, iba z vnútra pozorovali krásy mesta. Pre mňa osobne to bolo všetko zaujímavé. Za tých sedem rokov som už začínal zabúdať, ako vyzerá civilizovaný svet a videl som pred sebou iba tie pochmúrne baraky a stany lágrov, uniformovaných dozorcov a ochrancov a obrovské priestranstvá tmavozelenej tajgy. Tak nám ubiehal čas.

Ešte pred tým, než sme si plánovali kúpiť cestovné lístky, išli sme do známej jedálne a poriadne sme sa navečerali. Pri prechode cez cestu som si už dával veľký pozor. Keď sme sa vrátili z jedálne, na

naše veľké prekvapenie stála pred pokladňou cestovných lístkov dlhočizná rada. Aj my sme sa postavili na chvost. Tušil som, že máme veľmi malú šancu kúpiť si cestovné lístky na dnešný vlak. Ale aj tu bola šťastena na našej strane. Keď nás policajti uvideli stáť na konci radu, dohovárali nám, prečo sme sa nepostavili dopredu. My sme sa vyhovárali na svoju nevedomosť.

Tu sa stalo to, čo sme nečakali a nechceli sme tomu veriť. Jeden z policajtov išiel na začiatok radu, kontroloval u stojacich nejaké doklady. Po krátkej procedúre vpredu zostalo stáť 5 – 6 ľudí. Ostatných posunul dozadu. Na uvoľnené miesto postavili nás. Na naše veľké prekvapenie ostatní cestujúci ani veľmi neprotestovali. Ako sme sa dozvedeli, vpredu zostali iba tí, čo cestovali na štátne služobné cesty. Prečo to policajti robili? Nebolo to z lásky k nám. Ich úmyslom bolo iba to, aby sa nás čím skôr zbavili.

Asi hodinu pred príchodom vlaku otvorilo sa okienko na pokladni, začal sa predaj cestovných lístkov. Lístky sa predávali až do cieľovej stanice. V prestupných staniách bolo potrebné cestovný lístok „kompozitovať“ (v pokladni dopísali smer, číslo a odchod vlaku). Tu sa stala pre mňa ďalšia nepríjemná záležitosť. Keď sa ma pokladníčka opýtala, kam potrebujem cestovný lístok, povedal som jej, že do železničnej stanice Dubno na Ukrajinu (nevedel som, že môj vlak Charkov – Evov zastavuje aj v Mirohošči. Pokladníčka „ako naozajstná Ruska“ počula do stanice Dubna (ja som pre nich tiež nebol Bobalík, ale Babalik). Čo sa stalo? Pokladníčka mi vypísala cestovný lístok do stanice Dubna (je to nevelké mesto, asi 150 km na sever od Moskvy). V tom čase tam bolo veľké atómové stredisko a prvá atómová elektráreň. Sprvu som bol spokojný, lebo som zaplatil menej (asi 150 rubľov). Ale keď som porovnal svoj cestovný lístok s ostatnými, čo sme cestovali na Ukrajinu, môj mal celkom iné smerovanie. Už v Omsku by som mal prestúpiť smerom na Sverdlovsk, ďalej do Moskvy a tak do „svojho“ Dubna.

Tieto nezrovnalosti vyvolali vo mne obavy, ba až strach z môjho ďalšieho cestovania. Hlavne som sa nechcel odlúčiť od kamarátov, s ktorými sme spolu cestovali už dva týždne. V psychickom stave

strachu a hnevu som išiel reklamovať svoj cestovný lístok – cestujúci, ktorí stali v rade, ma bez problému pustili dopredu. Keď som pokladníčke vysvetlil, že mi vydala nesprávny cestovný lístok, že cestujem ako aj moji ostatní spolucestujúci na Charkov a ďalej smerom na Lvov, ona mi povýšeným hlasom odvrkla, že lístok vydala tam, kde som si prosil a prestala sa so mnou rozprávať.

A tak sa stalo, že kým doteraz polícia chodila za nami a ponúkala pomoc pri ďalšom cestovaní, teraz som sa obrátil ja na nich s mojím problémom. Keď som vysvetlil o čo ide, jeden z nich bez váhania išiel so mnou k okienku pokladnice. Po krátkom dohovorení policajta mi pokladníčka so zlosťou vypísala nový cestovný lístok, a ja som doplatil cenový rozdiel. Spokojný a šťastný som šiel za svojimi kamarátmi. Tam som pochopil, aký mala polícia obrovský vplyv na priebeh civilného občianskeho života. Možno to bolo iba tým, že vtedy bolo cestujúcich ako my veľmi veľa.

V každom z nás prevládalo vnútorné napätie v očakávaní príchodu nášho vlaku. Nakoľko to bol iba prechádzajúci vlak (vychádzal z Chabarovska a už dva dni bol na ceste), mohlo sa vyskytnúť aj meškanie. Vlak prišiel v stanovený čas. Aj dnes, už po 50. rokoch, si predstavujem ten pocit radosti, keď v stanici ohlásili nástup do vlaku. Nakoľko sme nemali žiadne miestenky, mohli sme nastupovať do ľubovoľného vagóna. Na veľké šťastie sa nám všetkým siedmim podarilo nastúpiť do jedného vagóna. A už vo vnútri vagóna si každý z nás hľadal nejaké voľné miesto, aby si mohol aspoň sadnúť. S batožinou sme problém nemali, lebo tej u nás nebolo. Po krátkom čase sme sa od spolucestujúcich dozvedeli, že cesta do Charkova bude trvať 6 – 7 dní. Približne o 23. hodine zaznela píšťalka výpravcu a náš vlak sa pohol. Začala sa pozemná cesta z jedného kontinentu (Ázia) na druhý kontinent (Európa).

Od tejto chvíle som si uvedomoval iba jedno, že každé vrzgnutie kolies vagóna na spojoch koľajníc znamená pre mňa 12 – 20 metrov bližšie k domovu. Lenže vytúžený domov bol vzdialený ešte 6 500 km a túto vzdialenosť bolo potrebné v zdraví precestovať. Vlak zastavoval iba vo väčších mestách, ale vo veľkých a uzlových

železničných staniach zastávka vlaku trvala 30 – 40 minút. Postupom času, nakoľko niektorí cestujúci vystupovali, sme si vybrali aj pohodlnejšie miesta na sedenie.

Ja a jeden starší pán, ktorý cestoval tiež až do Volynskej oblasti (Luck), sme si „obstarali“ 2 sedadlá so stolíkom na prechode. Mali sme tú výhodu, že to neboli miestenkové miesta a nikto nás neprosil o uvoľnenie. Tento stolík sa dal sklopiť, čím sa vytvorilo jedno miesto na spanie. Tam spal môj spolucestujúci, kým ja som chodil spať na vrchnú batožinovú policu, ktorá bola nad nami. Mal som veľkú výhodu, lebo tu po stene vagóna bolo namontované teplovodné potrubie. Nielenže mi bolo teplo, ale som si aj začal liečiť, vyhrievať svoju premrznutú chrbticu. V takomto „blahobyte“ som precestoval celých sedem dní až do cieľovej stanice tohto vlaku – bolňou Charkov.

Čas mi ubiehal veľmi pomaly. Nakoľko som nemal žiadnu knihu či časopis na čítanie, sústreďoval som sa na pozorovanie obrovských priestorov Sibíri, a hlavne vynárali sa mi spomienky na rôzne zážitky uplynulých siedmich rokov. Hromadili sa aj rôzne plány do budúcnosti. Občas som sa pripojil k ostatným cestujúcim a zahral som si karty či domino. Od spolucestujúcich sme sa dozvedeli, že najväčšia a najkrajšia železničná stanica je v meste Novosibirsk, metropole západnej Sibíri. Keď náš vlak zastavil v tejto železničnej stanici, bolo to za bieleho dňa a v rozhlase ohlásili, že stať budeme 40 minút. Asi štyria sme sa rozhodli, že sa pôjdeme na tú „krásu“ pozrieť. Lenže tí istí spolucestujúci nás hneď aj upozornili, že pokiaľ to nepoznáme a nemáme sprievodcu, ktorý to pozná, aby sme radšej upustili od svojej zvedavosti. Hovorili nám, že je to síce pekné, ale tak poprepletané, že pokiaľ by sme chceli všetko vidieť, tak tých 40 minút nám bude málo a môže sa stať, že nestihneme odchod nášho vlaku. Túžba cestovať ďalej zvíťazila nad našou zvedavosťou a tak sme od „návštevy“ Novosibirskej železničnej stanice upustili.

Náš jedálny lístok pozostával iba zo suchej stravy: chlieb, konzervy, plnené „pirôžky“. Zásoby sme si dopĺňali na „bazarčíkoch“ v že-

lezničných staniaciach. Ďalšou zastávkou nášho vlaku bolo západosibírske mesto Omsk. Aj túto zastávku som využil na doplnenie svojich zásob. Predávajúce babky hlasitým prízvukom sibírskej ruštiny upozorňovali na predávaný sortiment. Naraz som počul hlasitý pokrik: „Moloko s choloduškoj (mlieko s chladilkou)“. V tom momente som dostal obrovskú chuť na čerstvé mlieko. Veď celých sedem rokov som ho ani neochutnal. Keď som sa priblížil k babke, ona svoju ponuku zopakovala. Keď som sa jej opýtal, aká je to „choloduška“, upriamila môj pohľad do vnútra 25-litrového demižóna. Tu som uvidel ozajstnú živú „cholodušku“. Bola to živá čierna žabka, ktorá si plávala na povrchu bieleho mlieka. V momente som stratil chuť na mlieko, ale zato som bol bohatší o jeden poznatok z ruštiny.

Náš vlak sa približoval k pohoriu Ural. Vedel som, že po jeho prekročení už budeme cestovať – hoci v tých istých podmienkach, v tom istom štáte, ale po inom kontinente – po Európe. Cesta ubiehala každodenným stereotypným spôsobom. Najviac času som venoval pozorovaniu obrovského priestranstva širokých priuralských stepí. Aj šírku najväčšej európskej rieky Volgy sme precestovali za bieleho dňa. Pri pokračovaní v ďalšej ceste medzi väčšími mestami Syzraň – Penza sa nášmu vlaku prihodila dosť nepríjemná udalosť. Rozišli sa koľajnice a ťažný elektrický rušeň zišiel z koľajníc a pokračoval po drevených podvaloch. Veľké šťastie sme mali v tom, že vlak v tomto úseku cesty mal prudké stúpanie a nemal vysokú rýchlosť. Našťastie k žiadnym úrazom cestujúcich nedošlo. Vo vnútri vagónov sme pocítili iba silné nárazové zabrzdzenie a následné zastavenie vlaku. Potom všetky vagóny s cestujúcimi odtiahli späť do najbližšej železničnej stanice a aby vlak nemal veľké meškanie, s náhradným rušňom pokračoval v ceste do najbližšej stanice po protichodných koľajniciach. Celá táto nepríjemná udalosť trvala 2,5 – 3 hodiny. Ďalej sme už bez problémov pokračovali v ceste do cieľovej stanice.

Do Charkova sme docestovali 11. marca 1955 medzi desiatou a jedenástou. Za celých deväť dní cesty vlakom do Charkova prišiel iba so sedemhodinovým meškaním. Po vystúpení z vlaku bolo našou prvoradou úlohou informovať sa, ktorým vlakom a v aký najbližší

čas budeme mať možnosť pokračovať v ceste k svojim domovom. Z našej sedemčlennej partie sme zostali štyria, ktorí potrebovali cestovať domov ďalej na západ. S tromi chlapmi sme sa po kamarátsky rozlúčili. Ich domov bol už blízko. Cestovali na juhovýchod do uhoľného kraja v Doneckej oblasti. Pokračovali v ceste už iba osobnými vlakmi a nemuseli čakať na diaľkové spoje rýchlikov.

Podľa cestovného poriadku vyveseného na stene najvhodnejším a časovo najbližším spojom nás ostatných bol diaľkový rýchlik Charkov – Ľvov. Vyhovoval nám všetkým štyrom, lebo všetci sme cestovali na Západnú Ukrajinu (Ternopoľská, Rovenská, Volyňská oblasť). Odchod vlaku z Charkova bol večer o 22.30. Nakoľko tento vlak nebol prechádzajúci, ale vychádzal z domovej stanice, tak už v priebehu celého dňa sa dalo kúpiť či „zakompozírovať“ si cestovný lístok naň. To bolo prvé, čo sme urobili, aby sme mali istotu, že večer budeme pokračovať v ceste. Ďalším našim úkonom bolo poriadne sa najesť v staničnej jedálni. Aj potom nám zostával skoro celý voľný deň.

Aby sme ten čas nemuseli iba tak v nečinnosti a v premýšľaní prešedieť či prechodiť, rozhodli sme sa, že si pôjdeme pozrieť mesto Charkov. Starší pán (56 – 58 rokov) z našej štvorice sa takejto prechádzky vzdal s odôvodnením, že ho bolia nohy. A naopak súhlasil s tým, že on nám postráži naše tlumky, aby sme ich nemuseli nosiť so sebou. Bol to dobrý nápad. Ale aj s týmto sme zažili spočiatku šokujúci, no v konečnom dôsledku úsmevný zážitok. Charkovská železničná stanica bola nová, veľmi pekná, dvojpodlažná budova. Keď sme ráno vystúpili z vlaku a vošli do stanice, vôbec sme si neuviedomovali, na ktorom podlaží sa pohybujeme. A keď sme šli na prechádzku do mesta, nezapamätali sme si, ktorými dverami, z ktorého poschodia sme odišli. V skutočnosti to bolo z prízemia.

Po meste sme chodili peši. Naša prechádzka trvala 3 – 4 hodiny. Úbohé financie, ktoré som mal vo vrecku, mi nedovolili kúpiť si nič z toho, na čom sa oči pásli vo výkladoch. Pamätám si, že som si kúpil košeľu, spodné prádlo, hodinky „Pobeda“ a nevelký kufor, aby som mal do čoho uložiť svoje „bohatstvo“ a mohol vyhodiť svoj

batoh. Mal som iba 27 rokov. Chcel som sa vrátiť ako inteligent z rekreácie. Mal som v úmysle kúpiť si aj vrchný kabát, aby som sa zbavil bušlatu. Ten som nekúpil, asi mi bolo ľúto rubľov. Keď sme sa vrátili naspäť ku stanici, na staničnom námestí bolo zhromaždených veľa mladých ľudí. Na schodoch do stanice vyhrávala dychovka. Celé to zhromaždenie bolo veselé a hlučné. Keď sme sa opýtali prizerajúcich sa zvedavcov, pri akej príležitosti sa táto slávnosť koná, vysvetlili nám, že je to tradičné vyprevádzanie mladých dobrovoľníkov – komsomolcov na zúrodňovanie a osvojenie celiny, rozprestierajúcej sa na obširných stepiach Kazachstanu.

Radosť a nadšenie mladých ľudí boli obrovské, lebo ešte nevedeli, čo ich tam čaká. Ako som sa neskôr dozvedel, aj podmienky života a práce „celinárov“ sa podobali lágerným, ibaže boli bez vojenskej ochrany. V apríli 1955 som sa tiež dal nalákať na rok „na celinu“, no po dôkladnom zvážení som to potom odmietol. Radosť a nadšenie pokračovalo ďalej, ale my sme mali iné plány, iné myšlienky. Po schodoch sme vošli do budovy železničnej stanice a začali hľadať pána „strážnika“ našich vecí. Miesto, na ktorom sme si boli istí, že sme ho nechali, bolo prázdne. Asi trikrát sme prehľadali všetky kúty, ale bez úspechu. Nakoniec sme skonštatovali, že náš „strážca“ nás dobehol a odišiel aj s našimi skromnými vecami.

Naše podozrenie bolo mylné. Aj hľadanie, aj svoj záver, sme urobili na ploche prvého poschodia. Priestory aj vybavenie obidvoch podlaží boli podobné a nakoniec sme ho našli, ale v priestoroch prízemí. Sedel na tom mieste, kde sme ho nechali. My sme sa potešili, že sme ho našli a on bol rád, že už sme sa vrátili, lebo za celý čas našej neprítomnosti nebol ani na WC. Za stráženie sme sa mu poďakovali a za statočnosť (určite už bol aj hladný) sme ho odmenili dobrotami z bufetu. Zvyšok času, až do ohlásenia nástupu do rýchlika, sme sa zdržiavali vo vnútri železničnej stanice. Určite každý z nás mal plnú hlavu myšlienok o minulosti a plánov do budúcnosti. Všetci sme sa vnútorne tešili na tak dlho očakávané stretnutie so svojimi blízkymi. Bolo to už tak blízko. Potrebné bolo precestovať už iba 850 – 900 km.

Asi hodinu pred pravidelným odchodom bol ohlásený nástup do nášho vlaku. Nakoľko v cestovnom lístku nám už pri „kompozírovaní“ zapísali aj číslo vagóna (všetci štyria sme mali jeden vagón), ku dverám vagóna sme sa postavili do radu medzi prvými. Vagón bol ešte zatvorený, ale my sme poslušne čakali. Ja, aby som svoj kufor, hoci nebol ťažký, nedržal v rukách, tak som si ho postavil vedľa seba na zem. Na to podišiel ku mne jeden z hliadkujúcich policajtov, tľapol ma po pleci a povedal mi: U nás sa kufre nie tak dávajú. Keď som sa ho opýtal, že ako, on mi to názorne predviedol. Kufor sa postaví medzi nohy a kolenami pritisne, aby jeho majiteľ cítil, či sa mu kufor nedáva samovoľne do pohybu. Tak som prišiel k ďalšiemu novému poznatku o slobodnom spoločenskom živote v Sojúze.

Dvere vagóna sa otvorili a my sme sa všetci štyria usadili do jedného kupé. Pre mňa to už bolo posledné nastupovanie, lebo tento vlak prechádzal cez Dubno, kde bola moja cieľová stanica. Ostatní traja ešte museli prestupovať na osobné vlaky. Presne o 22.30 sa náš vlak pohol. Vzdialenosť k vytúženému cieľu, ale aj čas sa krátili. Smerovali sme ďalej na západ cez Poltavu na Kyjev. Cesta ubiehala bez problémov a komplikácií. Nakoľko Ukrajina je hustejšie obývaná, väčšie mestečká sú k sebe bližšie ako na Sibírskych plániach, a tak aj zastavovanie vlaku bolo častejšie. Podľa názvov miest sme sa vedeli zorientovať, kde sa nachádzame.

Prvú noc sme si ešte aj trochu zdriemli. Na druhý deň, keď už aj hlavné mesto Ukrajiny Kyjev ostalo za nami, zaostávala pred nami Žitomyrská oblasť a za ňou už naše kraje a naše domovy. Na každom z nás sa prejavovalo zvýšené napätie. Viacej bolo ticha, ako hlučného rozprávania. V tento večer už nikto nepomýšľal na spanie. Vedeli sme, že v túto noc už každý z nás vystúpi z tohto vlaku. Aj podľa informácií od sprievodcu sme približne vedeli, v akom čase budeme na stanici, v ktorej budeme vystupovať. Asi po polnoci vlak zastavili v neveľkej, ale dôležitej uzlovej železničnej stanici Šepetovka. Tu sa už naša štvorica rozdelila. Dvaja chlapci, kamaráti v nešťastí, trojtýždňoví spolucestujúci, sa s nami rozlúčili. Lúčenie

bolo krátke, no úprimné. Oni pokračovali v ceste smerom na Ternopol', ale už iba osobným vlakom.

Zostali sme dvaja. O necelú hodinu vlak zastavil v ďalšej väčšej uzlovej stanici Zdolbunov. Bolo ohlásené, že vlak v železničnej stanici bude stáť 30 minút. Dlhšia zastávka bola aj preto, lebo v tejto stanici sa menili rušne všetkých vlakových súprav. Tu nastalo ďalšie, už posledné lúčenie. Môj spolucestujúci, starší pán, mal ešte pokračovať v ceste do Volyňskej oblasti, smerom na Luck. Ja som ho odprevadil až do budovy železničnej stanice. Podľa vyveseného cestovného poriadku sme zistili, kedy má osobný vlak na Luck – bolo to až skoro ráno. Rozlúčili sme sa úprimne, ako otec so synom. On zostal čakať v stanici, ja som sa ponáhľal do vlaku. Mal som strach, aby mi neušiel vlak aj s kufrom. Kufor bol na mieste. Až vo vlaku som si uvedomil, že som ho tam už nemusel nájsť.

Predo mnou zostávalo posledných 35 km cesty. Podľa mojich predpokladov nasledujúcou stanicou, kde zastaví vlak, mala byť až stanica Dubno. Keď som sa o tom informoval u sprievodcu, ten mi na moje veľké prekvapenie oznámil, že nasledujúcou krátkou zastávkou bude železničná stanica Ozerjany (väčšia dedina), za ňou krátka zastávka v železničnej stanici Mirohošča (moja dedina), a až potom bude nasledovať železničná stanica Dubno. Veľmi ma potešilo, že nebudem musieť šliapať 6 km peši v nočných hodinách zo stanice Dubno do Mirohošče.

Nastala dlho očakávaná chvíľa a vlak sa pohol. Vo mne namiesto radosti prevládlo obrovské napätie, ba až strach. Zobral som svoj kufrík a namiesto sedenia v kupé som sa postavil na chodbe ku vstupným dverám v očakávaní druhého zastavenia vlaku. Keby bol náhodou vlak medzitým niekde neplánovane zastavil a druhou zastávkou by nebola Mirohošča, bol by som vystúpil aj tak. Podľa vonkajšieho okolia sa orientovať nedalo, lebo vonku bola úplná tma.

Podstatné bolo druhé zastavenie. Na moje šťastie to druhé zastavenie bolo naozaj v Mirohošči. Ja som po necelých sedem rokoch opäť doma! – zaznelo v mojom vnútri. Až keď vlak odišiel, začal som sa

v tejto tme pomaly orientovať, rozmýšľať, ktorým smerom sa mám pobrať „domov“. Keď som našiel cestu, ktorá viedla zo stanice do dediny, pomaly som kráčal do neznáma. Keby som bol vedel, že doma nájdem svoj drahocenný poklad – svoju drahú mamu – bol by som spokojný aj veselý. V dome, v ktorom sme bývali mama, ja a mamin druh Ján Mašlár, som už necítil žiadny domov. Ján Mašlár sa po smrti mojej mamy znovu oženil a priviedol si o 30 rokov mladšiu gazdinú, s ktorou už mali spoločného syna. Tu som sa vrátiť nechcel.

Druhým variantom, o ktorom som premýšľal, bolo, že pôjdem do Rusinkových. Bývali na Malej strane, neďaleko nášho domu. Bola to pre mňa blízka rodina: moja babka, brat mojej mamy Mikuláš s rodinou (manželka a dve deti) a ďalší brat mojej mamy Michal, slobodný. Určite by ma boli v tom čase prijali. Vo svojom rýchlom rozhodovaní (všetko sa udialo v niekoľkých minútach na hlavnej ceste v Mirohošči, pri odbočke na Malú stranu) som túto možnosť zamietol. Nakoniec som sa rozhodol, že pôjdem do rodiny Zubríkových, ku svojej tete, maminej sestre (boli dvojčky).

Bývali celkom blízko (dva domy ďalej od miesta, kde som o všetkom uvažoval). Moje vnútro mi napovedalo, že tu ma príjmu najúprimnejšie, s otvoreným srdcom. Nemýlil som sa. Keď som v tej tme, spomienkami a uvažovaním určil, v ktorom dome bývajú Zubríkovi, išiel som rovno do dvora. Zo dvora ma hlasným štekotom vítal nevelký čierny pes. O tom, že ma môže pokúšať, som v tej chvíli nerozmýšľal. Išiel som rovno k nemu. V tej chvíli prestal štekať a túlil sa ku mne ako k starému známemu. Podišiel som k vchodovým dverám a poriadne som zabúchal. Keď na to nikto nereagoval, zopakoval som to.

Vtom som počul kroky, niekto prišiel k dverám. Zvnútra sa ozval hlas môjho ujka Michala Zubríka: „Kto tam?!“ Aj dnes si spomínam, ako som čisto ruským hlasom odpovedal: „Otvórite, svojí (otvorte, svojí)“. Ujko zopakoval svoju otázku ešte raz. A keďže som znovu odpovedal po rusky, otočil sa a odišiel do izby. Vonku bola tma a k tomu ešte aj dosť chladno. Čakať vonku pred dverami

do bieleho rána? Alebo odísť? Ale kam?! Prečo mi neotvorili? Toto všetko sa mi miešalo v mojej hlave. Rozhodol som sa, že sa pokúsim ešte raz zabúchať. Keď na ďalšie zabúchanie ujkó znovu prišiel ku dverám a už zlostným hlasom sa opýtal, že kto som a čo chcem, ja som rusínsko-ukrajinským hlasom, po lukovsky, odpovedal: „Ujkó otvorte, to ja Osif.“

Až na túto moju odpoveď otvoril ujkó dvere. Ako sa neskoršie vyjasnilo, na moje prvé zabúchanie mi neotvorili, lebo ma podľa ruského hlasu nepoznali. Druhou príčinou bolo to, že v tých časoch bývalo ešte dosť veľa nevítaných cudzích nočných „návštevníkov“. Keď som vošiel dnu, celá rodina ma privítala s takým radostným plačom. Ja som sa tiež veľmi tešil, že som už konečne medzi svojimi. Po vyše trojtýždňovom cestovaní som bol tak fyzicky aj psychicky unavený, že mojím jediným želaním bolo, aby som si mohol v klude aspoň niekoľko hodín pospať. Aby sa po Mirohošči môj príchod hneď ráno rýchlo nerozšíril, všetkým domácim som povedal, aby o ňom nikomu nehovorili, lebo že ja som z lágru iba utiekol. Prečo som to povedal neviem, veď som bol doma na základe lágerného oslobodenia. Mal som aj občiansky preukaz, čo veľká väčšina obyvateľstva nemala.

Zobudil som sa medzi 9. – 10. hodinou ráno. Cítil som sa oveľa lepšie. Medzitým už teta s dcérami pripravili slávnostné nedeľné raňajky, o akých som mohol celých sedem rokov iba snívať. Veľa zvedavých otázok a odpovedí bolo z obidvoch strán. Hlavne ja som im vysvetlil, aby nemali z môjho príchodu žiaden strach, že som prišiel po riadnom oslobodení a „pochválil“ som sa aj svojim novým občianskym preukazom. Od nich som sa v krátkosti dozvedel o sedemročných zmenách v „našej Mirohošči“. V mojom vnútri sa rodilo veľké želanie spoznať tie zmeny v skutočnosti.

Navonok mi v tom bránili obyčajné skutočnosti. Jednou z nich bola aj tá, že som si nemal čo obliecť. Lutoval som, že som si ten vrchný kabát nekúpil už v Charkove. Vonku ešte bolo chladno a ísť na prechádzku iba v obleku bolo trochu „nemoderné“, hoci ja som bol zvyknutý aj na horšie časy. S tým som sa zdôveril aj svojim blízkym.

Východisko z tejto situácie mi ponúkol ujko Zubrík. Naproti ich domu cez cestu bol nový, na tie časy aj veľký Univermag (univerzálny magazín), kde sa dalo kúpiť všetko. Išiel sa tam pozrieť, či tam nemajú na mňa kabát. Onedlho sa vrátil aj s pekným čiernym dlhým kabátom na vyskúšanie. Keď som ho obliekol, celá rodina zhodnotila, že je mi dobrý. Vyzeralo to tak, ako keby ten krajčír, čo ten kabát šil, chodil ho na mňa merať až ku mne za polárny kruh. Problém bol vyriešený a ujko už len odniesol do obchodu 720 rubľov (taká bola cena kabáta). Bol som rád, že sa môžem obliecť ako obyčajný človek, že aspoň zovňajškom sa už podobám na tých ostatných. Bol som rád, že som mal aspoň tých niekoľko našetrených svojich rubľov... Bol som pripravený ísť sa pozrieť, ako sa po siedmich rokoch zmenila celá Mirohošča.

Keď sa ma sesternica Anna opýtala, kam pôjdeme, moja odpoveď znela: na cintorín. Išiel som na cintorín, lebo jedine tu som mal možnosť stretnúť sa so svojím najcennejším pokladom – so svojou drahou mamou. Moje slová, ktorými som ju utešoval vo februári 1949, keď nás odvážali z Dubna – „Neplačte mama, ja sa určite vrátim“ – sa naplnili iba na polovicu. Ja som sa vrátil, ale moja drahá mama sa toho už nedočkala. Všemohúci Pán ju 15. novembra v roku 1952, vo veku 43 rokov povolal k sebe.

A tak dnes, namiesto toho, aby som ju mohol vyobjímvať a vybozkávať, som objal iba drevený kríž, ktorý stál na jej hrobe, a na ňom vybozkával iba jej meno, ktoré oznamovalo, že pod ním odpočíva vo večnosti moja drahá mama – Mária Bobalíková. Namiesto slov, ktoré by ju určite potešili – „Mama, ja som opäť doma, ja som sa vrátil“ – som sa iba pomodlil k Pánu Bohu a prosil, aby jej odpustil hriechy a prijal ju do svojho Nebeského Kráľovstva.

Počas mojej neprítomnosti nás navždy opustili ešte dvaja členovia z našej rodiny. V roku 1950 vo veku 10 rokov zomrel môj bratranec Mikuláš a v roku 1952 zomrel môj dedo Jozef Rusinko. Navštívili sme aj ich hroby. Po návrate z cintorína som už nikde nešiel. V kruhu svojich blízkych, z ich rozprávania, som sa dozvedel o novostiach a zmenách v Mirohošči.

Najväčšmi ma psychicky zťažovalo, keď som sa z ich rozprávania dozvedel o postavení svojich rovesníkov, ba aj niekoľko rokov mladších chlapcov. Každý už bol niekým či niečím. A ja v porovnaní s nimi som bol, nie vlastnou vinou, iba velikánska nula. A tak spolu s radosťou z návratu medzi svojich začínal ma ovládať aj veľký strach. Čo a ako ďalej. Mal som necelých 27 rokov. Bol som na svete sám. Bola nedeľa 13. marca 1955. Od tohto dňa sa začala písať nová kapitola v mojom živote.

1. Sviatok v Lukove pred vojnou

2. Kosenie v Lukove

3. Moja jediná fotografia s otcom, február 1936

4. Fotografia s mojou mamou z apríla 1938, zaslaná otcovi do Ameriky

ЧЕХОСЛОВАЦКАЯ РЕСПУБЛИКА

Школьный инспекторат для украинских школ: Бардев (КСР)
 Адрес: классная гос. рус. начальная школа в Лукове

Учебный год 19 44/45 - Дубликат - № 53

Школьное свидетельство №

Иосиф Бобалик

родившийся 4-го августа 1928 г. в Лукове
 почит. округ Бардев (КСР) вероисповедания православное
 впервые начал посещать школу в Лукове 1-го сентября 1934 г.,
 записную школу 1-го сентября 1934 г. и получает в Осане году обучения

следующие отметки:

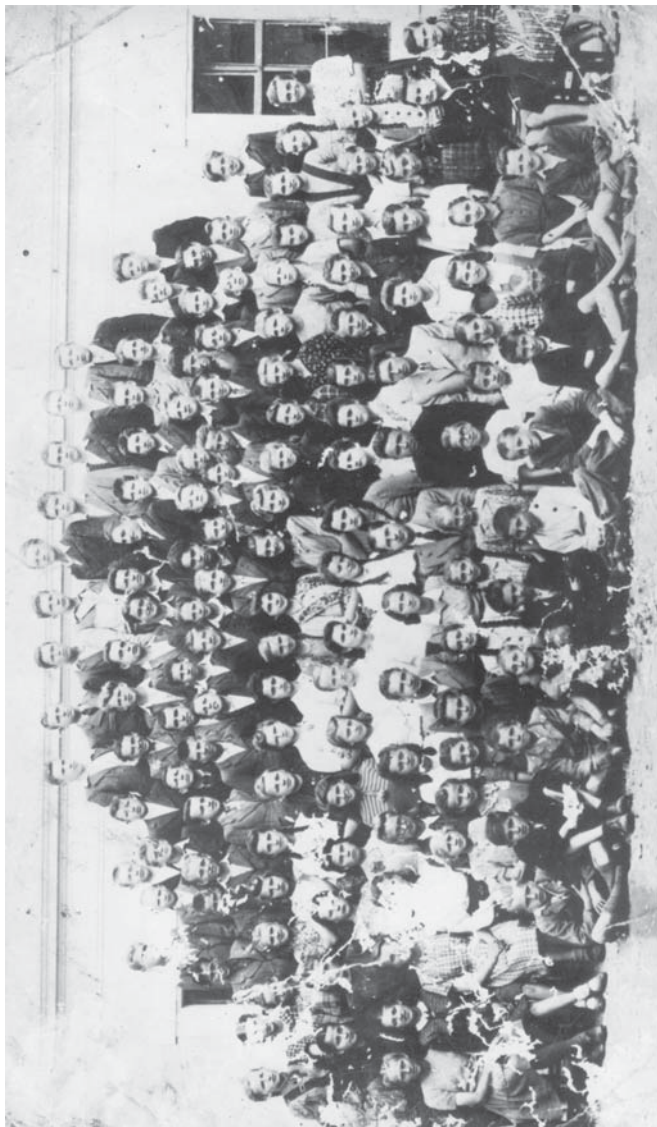
Полугодие	I	II
Поведение	1	1
Обязательные предметы:		
Религиозное воспитание	1	1
Русский (украинский) язык	2	2
Словацкий язык	2	2
Началь-попавучные сведения		
Отечественное		
История	1	1
Наука о хозяйстве		
География	1	1
Естествоведение	2	1
Физика	2	1
Математика и геометрия	2	2
Рисование и черчение	1	1
Частописание		
Рукоделие мальчиков	1	1
Рукоделие девушек		
Наука о домохозяйстве		
Физкультура	1	1
Музыкальное воспитание	1	1
Гражданское воспитание	2	1
Необязательные предметы:		
Внешний вид письменных и др. работ	1	1
Пропущенных учебных	по уважительным причинам	18
полулетий	по неуважительным причинам	0
Свидетельство было выдано	<u>Дубликат выдан, 28 августа 1955.</u>	
Способен(а) перейти в следующий класс	год обучения.	
Подписи		
Полугодие	зам. школы	классного учителя
I	родителей или их зам.	
II		

Р 1107. — Все права сохранены. 1947 — 189

6. Vysvedčenie zo základnej školy v Lukove, duplikát

7. S mojou mamou v roku 1945

8. Školská fotografia (piaty zľava v druhom rade zbora)

9. Šturty ročník mešianskej školy (šturty sprava v druhom rade zbora)

УРСР
НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ ОСВІТИ

СВІДОЦТВО

ВИДАНО ЦЕ СВІДОЦТВО *Гобаліку Йосифу Сергійовичу*
 ЩО НАРОДИ *всє* В 1928 РОЦІ, В ТОМУ, ЩО *бн*
 НАВЧА *всє* В *Мирогощанський* НЕПОВНИЙ СЕРЕДНІЙ
 ШКОЛІ *с. Мирогощи*
Дубнівського р-ну Рівненської області
 ЗАКІНЧИ *в* ПОВНИЙ КУРС ЦЬОЇ ШКОЛИ І ВИЯВИ *в*
 ПРИ *вільний* ПОВЕДІНЦІ ТАКІ ЗНАННЯ:

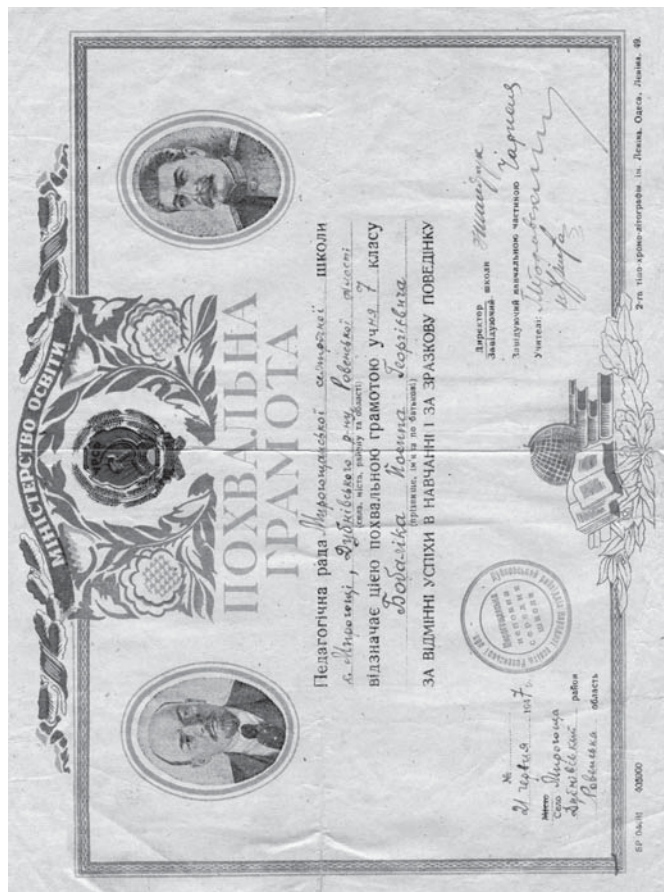
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	<i>Не вивчав</i>
З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	<i>Не вивчав</i>
З РОСІЙСЬКОЇ МОВИ	<i>5 (д'ялб)</i>
З РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	<i>5 (д'ялб)</i>
З АРИФМЕТИКИ	<i>5 (д'ялб)</i>
З АЛГЕБРИ	<i>5 (д'ялб)</i>
З ГЕОМЕТРІЇ	<i>5 (д'ялб)</i>
З ПРИРОДОЗНАВСТВА	<i>5 (д'ялб)</i>
З ІСТОРІЇ	<i>5 (д'ялб)</i>
З КОНСТИТУЦІЇ СРСР І УРСР	<i>5 (д'ялб)</i>
З ГЕОГРАФІЇ	<i>5 (д'ялб)</i>
З ФІЗИКИ	<i>5 (д'ялб)</i>
З ХІМІЇ	<i>5 (д'ялб)</i>
З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (<i>німецької</i>)	<i>5 (д'ялб)</i>
З ПОЧАТКОВОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ	<i>5 (д'ялб)</i>
З МАЛЮВАННЯ	
З КРЕСЛЕННЯ	
З СПІВІВ	

23 *березня* 1947 р.

ДІРЕКТОР ШКОЛИ *Гушань*

УЧИТЕЛІ: *Гушань*
Г.Н. Карпенко
Г.Н. Карпенко

12. Čestné uznanie so Stalinom a Leninom

13. Obec Mirohoša, kde sme bývali po opcii

14. Budova väznice v Dubne, kde som strávil čas od júna 1948 do februára 1949

15. Posledná fotografia mojej mamy

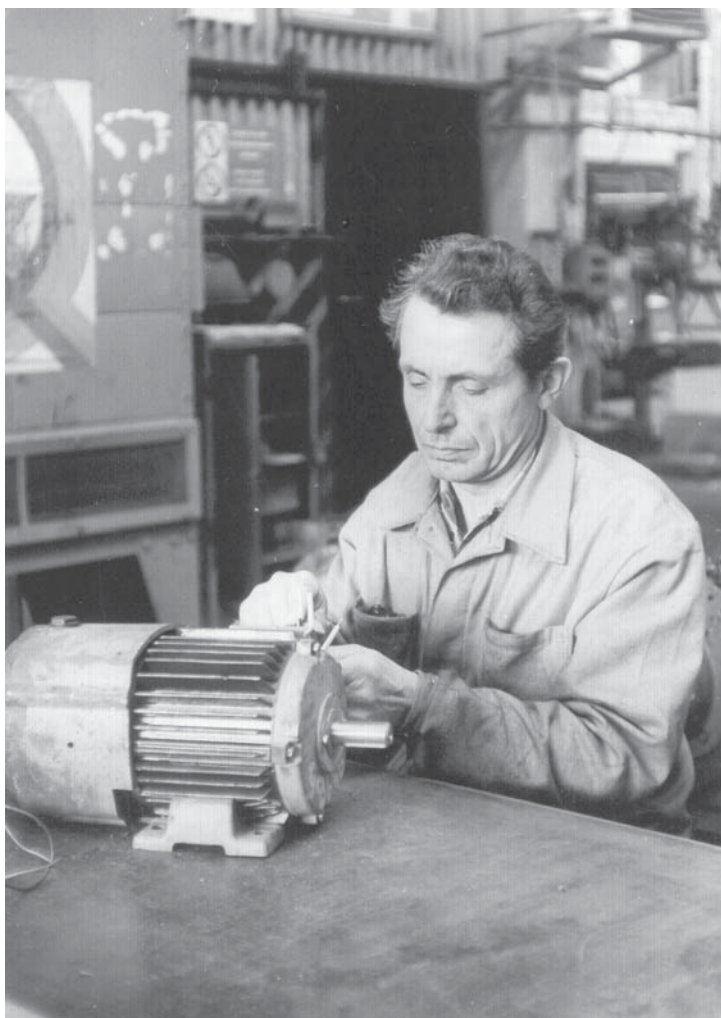
16. Február 1955, druhý deň po prepustení z gulagu (prvý sprava), Ust-Kuiga, Zapolárje

17. Škola mechanizácie v meste Sarny na Ukrajine, rok 1956 (prvý sprava)

18. Traktorová brigáda, Ukrajina

*19. Pri oprave elektrických motorov vo VSŽ Košice,
kde som pracoval v rokoch 1967 – 1990*

20. V rodinnom krugu

21. Sedemdesiatiny

ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ
**ПРОКУРАТУРА РІВНЕНСЬКОЇ
ОБЛАСТІ**
33028, м.Рівне, вул.16 Липня, 52
17-11832
«14» 10 2003 року

**ДОВІДКА
про реабілітацію**

Гр-н (ка) Бобалік Йосип Георгійович

Рік і місце народження 04.08.28 рік, с.Луков Бардейов р-н, Пряшівський край
Чехословаччина

Місце проживання до арешту с.Мирогища Дубенського р-ну Рівненської обл.

Коли і яким органом засуджений (на) 29.06.1948 року Рівненським обласним судом за
ст.54-10 КК УРСР до 10 років позбавлення волі з поразкою в правах на 2 роки

Заарештований (на) «20» травня 1948 року, звільнений (на) «14» лютого 1955
року.

Знаходився (лась) під арештом в місяцях позбавлення волі, на примусовому
лікуванні 6 років 8 місяців 24 дні.

Знаходився (лась) в засланні 0 років 0 місяців 0 днів

На підставі ст.1 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на
Україні» від 17 квітня 1991 року, прокуратурою Рівненської області «23» лютого 1993
року, гр-н (ка) Бобалік Й.Г. реабілітований (на).

Начальник відділу підтримки
державного обвинувачення в судах
прокуратури Рівненської області
старший радник юстиції

І.І.Пилипів

23. Pri hrobe mojej matky na Ukrajine

24. Osemdesiatiny

Mlaka moja sestríčko Maria!
 Najem Trša Trša obedovat, kómi
 bi vyneštila v oštrí máji 1944 do februára
 1949 roku, keď bi mi d kráľ týždenné
 msta do Lybenokaj včernice šal pre
 mňa včernice peredáci jedla a ošatenia.
 Pre Trša to bola veľmi namáhavá
 cesta 6 km štápat peši do Kubna, ale
 pre mňa to bola veľká pomoc a
 hlavne nádej, že miji blízko na
 mňa nastúpli. Najem Trša to!
 Teraz miji veľkú vyjadrením na papiera.
 No v tento čas som to vyjadrením vo svojom
 briedi každý deň.

26. V projekte Oral history

VYSVETLIVKY

GULAG

(= *Glávnoje upravlenije lagerěj*)

- Hlavná správa táborov, prenesene aj synonymum pracovných táborov (gulygy)

Ozerlag

(= *Osobyj zakrytyj režimnyj láger*)

- zatvorený láger pre politických väzňov, komplex lágrov od Tajsetu po Bratsk

ITL

(= *Ispraviteľno-trudovyje lagerjá*)

- nápravno-výchovné lágre

MVD

(= *Ministerstvo vnútrennych del*)

- Ministerstvo vnútra

baňa

- kúpeľ

hrelka

- *ukrajinsky*, ohrievač, termofór

paraša

- prenosná plechová nádoba, WC

peredača

- odkaz, podanie, odovzdanie, používa sa aj vo význame odovzdávanej veci, v našom texte balíka

suchožilje

- šľacha

tlumok, *dialektizmus od ukrajinského tľumak*

- batôžok, uzlík, miešok

VOSR

- Veľká októbrová socialistická revolúcia, 7. 11. 1917

kostrožoh

- zapaľovač a strážca ohňa

machorka

- tabak

cinga

- skorbut

zveno

- v tomto texte vo význame pracovná skupina

Univermag

- skratka pre univerzálny magazín, rozličný tovar

moloko s choloduškoj

- nápoj v ukrajinskom ľudovom liečiteľstve, v nádobe s mliekom pláva čierna

	žabka
bazarčik	– malý trh, stánok
riaž	– drevená zrubová konštrukcia s kamen- nou výplňou ponorená do vody ako základ mól, hrádzí, čelných stien
kater	– z <i>anglického cutter</i> , doslovne <i>režúci (vodu)</i> – motorový čln, remorkér
rejď	– z <i>holandčiny</i> , plavebná dráha a tiež miesto pred prístavom, kde môžu pla- vidlá stáť s plným nákladom
splošnyje nary vagonzak (<i>vagon zaključonnych</i>)	– pevné, súvislé priečne
stolypin	– vozeň pre väzňov – synonymum vagonzaku, vozňa pre väzňov s nepriehľadnými oknami, pomenovaný podľa Petra A. Stoly- pina (nar. 1862), predrevolučného reformného politika a ministerské- ho predsedu Ruska (1906 – 1911), iniciátora vzniku agrárnej strany, výstavby transsibírskej magistrály a kolonizácie Sibíri
pulman	– kryté vagóny pomenované podľa ich vynálezcu George Pullmana (1831 – 1897), zakladateľa vagónky v Chicagu
GES (= <i>gydroelektrostancija</i>)	– hydroelektráreň
Angarges	– skratka pre Angarskú GES
optoval na Ukrajinu	– prijal sovietske štátne občianstvo a vzdal sa československého, t. j. v roku 1947 sa spolu s tisícmi ďal- ších osôb presídlil z ČSR na územie Západnej Ukrajiny (pozri úvod)
mazuty, z <i>arabského makhzulat</i>	– zvyšky, zvyšok z rafinácie benzínu, o „repelenty“ ide len v sovietskych,

nakomárniky	lágerných súvislostiach – <i>ruský novotvar</i> , špeciálne upravené sieťoviny na hlavu, chrániace od komárov
brigadír	– vedúci brigády spomedzi väzňov
načal'nik	– veliteľ ochrany
kompozírovať, <i>správne po rusky má byť kompostirovať</i> <i>(z francúzskeho composter son billet)</i>	– vyražať dátum na cestovný lístok
narjadčik	– komandant
chleborez	– pracovník, ktorý rozdeľoval chlieb na porcie a vydával ho jednotlivým brigádám
lágerná verchuška, načal'stvo	– vedenie tábora
blat	– žargón podsvetia, ktorí kriminálnici zaviedli v táboroch popri krutých spôsoboch, zaujímavé je, že je v ňom množstvo zdobnelín
lagernye pridurky	– doslovne lágerní „hlupáčikovia“, v kontexte <i>blatného žargónu</i> väzni, ktorí mali v lágri nejaké vyššie postavenie
lesozávod <i>(= závod po obrábôtke lesných materialov)</i>	– drevospracujúci závod, pozostáva z gateru a skladov guľatiny a narezaného materiálu
pilorama	– gater, zariadenie na rezanie guľatiny na dosky a trámy
šrafuret	– z <i>nemčiny</i> , široký pás
sobrat'sja s veščami	– zbaliť sa
OSO, dve rúčky a jedno koleso	– lágerný idiom, názov fúrika odvodený od jeho tvaru
Sanizolator	– izolačka
Charbin	– mesto v severovýchodnej provincii Číny, brány obchodu s Ruskom. Mesto

vzniklo z malej dediny Harbin (*slovo má mandžuský pôvod – miesto na sušenie rybích sietí*) v roku 1898 ako výbežok transsibírskej magistrály. V roku 1918 sa stalo centrom ruskej emigrácie a dlho bolo najväčšou ruskou enklávou mimo Ruska. Po 2. svetovej vojne emigrantov, ktorí nestihli odísť inam, Sovieti násilne repatriovali

Stavby DVK (= *Strojiteľstvo Dal'ne Vostočnogo Kraja*)

– staviteľstvo Ďalekého východu

balanda

– riedka polievka, žbrnda

grečka, hrečka

– pohánka, tatarka, krúpy

hrečana kaša

– pohánková kaša

gorbuša

– päťka chleba

barža

– vlečná nákladná loď ťahaná remorkérom

posiolok

– osada

damba

– kamenný val

transsibírska magistrála

– vznikla koncom éry cárskeho Ruska (1891 – 1916)

BAM

– bajkalsko-amurská magistrála, sovietska stavba tiahnu sa od Tajsetu po Komsomol'sk na Amure

„kačka“

(*od slovesa kataťsja, kačať*)

– kolísať sa, tu vo význame bočné a priame vlnenie

bortová „kačka“

– loď sa nakláňa z boka na bok

nosová „kačka“

– loď sa kníše spredu dozadu

válenky

– filcová obuv, teplá, no premokavá

šuba

– kožuch

bušlat

– teplý vatovaný kabát

kufajka

– teplá bunda

korzaky

– typ obuvi, nosenej na Sibíri

kerzové čižmy

– celoročne nosená obuv na sovietskom vidieku

buksoval	– prešmykoval, prekľzaval (o aute, ktoré sa nepohýna z miesta)
divizión	– vojenský útvar
mašina	– automobil
odekolon	
(z <i>francúzskeho eau de Cologne</i>)	
	– kolínska voda
kuropatka	– jarabica
Sojúz	
(<i>Sojúz soviétskych socialističeských respúblik</i>)	
	– ZSSR
JASSR	– Jakutská autonómna sovietska socialistická republika
celinár	– osídľovateľ celiny
peresilka	– tranzitka
brezent,	
z <i>holandského presenning</i>	
	– hrubá pevná nepremokavá látka, tarpaulin
Krasnopagonniky	– (<i>od krasnyje pagony</i> = červené výložky) hovorovo, vojaci Ministerstva vnútra
Syzraň	– mesto na pravom brehu Volgy, neďaleko Samary
„vzať za bárky“	– chytiť pod krk
„ochrancovia“	– rusizmus, eufemizmus, ktorý autor používa miesto dozorcovia
„voľný“	– rusizmus, vo význame slobodný, neväzeň

Sedem rokov na Severe Jozefa Bobalika autobiograficky zachytáva roky jeho života, strávené na nútených prácach v pracovných lágroch. Autor nazýva táborovú skúsenosť, ktorá ho priviedla až na ďalekú Kolymu, „zapolárnou akadémiou“. Kým sovietska propaganda sa podpísala pod opciu občianstva, ktorej sa autor knihy zúčastnil ako jeden z tisícov občanov Slovenska, sovietska NKVD stála za jeho vykonštruovaným procesom so strastiplnými dôsledkami. Kniha rozprávača s fenomenálnou pamäťou je napísaná pútavým štýlom – spôsob ako vykresľuje sovietske pracovné tábory vypovedá nielen o jeho skúsenosti, ale aj o skúsenosti tisícov našich občanov, zavlčených na nútené práce do Sovietskeho zväzu.

ISBN 978-80-89335-16-9

